

QAINAR

journal of social science

**Qainar Journal of Social Science
Volume 4, Issue 1, 2025**

**Қайнар әлеуметтік ғылымдар журналы
4 Том, 1 Шығарылым, 2025**

**Кайнар журнал социальных наук
Том 4, выпуск 1, 2025**

Научное издание

Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания
№KZ81VPY00086162 от 26.01.2024 г.

Министерства культуры и информации Республики Казахстан

Международным центром в Париже журнал «Qainar Journal of Social Science»
зарегистрирован под номером
ISSN 2958-7212 (print), ISSN 2958-7220 (online)

Журнал индексируется в следующих базах данных

Aims and Scope

Qainar Journal of Social Science is a double-blind peer-reviewed journal that publishes original research and review articles addressing a wide range of issues in the field of humanities and social sciences. The three key areas forming the conceptual foundation of the journal "society", "human being" and "social development" are central to its vision and mission.

Key topics covered in the journal: social and human sciences; social economy; demography, human resources, and labor market; social policy and quality of life; gender and social inclusion; cultural and communication processes in modern society; sustainable development and social innovations; governance and transformation of social institutions.

EDITOR-IN-CHIEF

Anel A. Kireyeva – Cand. Sc. (Econ.), Associate Professor, Institute of Economics under the Science Committee of Ministry of Science and Higher Education RK, Almaty, Kazakhstan, Scopus Author ID: [56530815200](https://orcid.org/0000-0003-3412-3706), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3412-3706>

EDITORIAL COUNCIL

Laszlo Vasa – PhD, Professor, Széchenyi István University, Győr, Hungary, Scopus Author ID: [16317891500](https://orcid.org/0000-0002-3805-0244), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3805-0244>

Aknur Zhidebekkyzy – PhD, Associate Professor, Research Professor at the School of Management and Tourism, Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan, Scopus Author ID: [57192831004](https://orcid.org/0000-0003-3543-547X), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3543-547X>

Lee Jung Wan – PhD, Professor, Metropolitan College, Boston, United States, Scopus Author ID: [57218689634](https://orcid.org/0000-0002-8885-6385), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8885-6385>

Manuel Fernandes-Grela – PhD, Professor, University of Santiago Compostela, Spain, Scopus Author ID: [6504575604](https://orcid.org/0000-0001-6087-7929), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6087-7929>

Peter Karacsony – PhD, Professor, Obuda University, Budapest, Hungary, Scopus Author ID: [25825158100](https://orcid.org/0000-0001-7559-0488), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7559-0488>

Mihályi Péter – PhD, Professor, Corvinus University of Budapest, Budapest, Hungary, Scopus Author ID: [6506949917](https://orcid.org/0000-0002-8563-6950), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8563-6950>

Tunc Medeni – PhD, associate professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey, Scopus Author ID: [34880553000](https://orcid.org/0000-0002-2964-3320), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2964-3320>

Irina Turgel – Doc.Sc.(Econ.), Professor, Chief Editor of the journal R economy, Institute of Economics and Management of the Ural Federal University named after the First President of Russia B. N. Yeltsin, Scopus Author ID: [6505743576](https://orcid.org/0000-0001-8647-7739), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8647-7739>

Alisher Rasulev – Doc. Sc. (Econ.), Professor, Director of Institute of Economics of the Academy of Sciences, Tashkent, Uzbekistan, Scopus Author ID: [57190430787](https://orcid.org/0000-0002-8526-6777), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8526-6777>

Frequency: 4 issues per year

DOI Prefix: 10.58732

ISSN: 2958-7212 (Print)/2958-7220 (Online)

Distribution: content is distributed under Creative Commons Attribution 4.0

Price and Charges of Publication: free of charge

Email: kireyeva.anel@kainar-edu.kz

Website: <https://www.journal-kainar.kz>

Founder/Publisher: Q University

Copyright: © Qainar Journal of Social Science, layout design 2025

CONTENTS

Development of Financial Technologies on Bank Risks <i>Ulagat Kanen, Aisulu Dzhanegizova</i>	6
Fixed assets: recognition and reflection in accounting and tax accounting <i>Manshuk Dosmanbetova</i>	18
Improving the efficiency of cash flow management: the case of JSC "Kazakhtelecom" <i>Laura A. Kuanova, Aliya S. Shadkam</i>	35
Gender gaps in school education: a two-decade bibliometric analysis <i>Malika M. Temirtayeva, Irina V. Kovaleva, Alma K. Kudebayeva</i>	53
Study on Kazakhstan's Role and Strategic Contributions within the SCO <i>Nurbanu A. Abueva, Shida Chen, Ovsyannikova R.V.</i>	77

МАЗМҰНЫ

Қаржы технологияларын дамытудың мыналарға әсері банктік тәуекелдер	6
Қанен Ұ., Джанегизова А.	
Негізгі құралдар: бухгалтерлік және салықтық есепте тану және көрсету	18
Досманбетова М.С.	
Ақша ағындарын басқару тиімділігін арттыру: "Қазақтелеком"Ақ	35
Куанова Лаура, Шадкам Алия	
Мектептегі білім берудегі гендерлік олқылықтар: жиырма жылдық	53
библиометриялық талдау	
Темиртаева М.М., Ковалева И.В., Кудебаева А.К.	
Қазақстанның ШЫҰ құрамындағы рөлдік орны мен стратегиялық үлесін	77
зерттеу	
Әбуева Н.А., Шида Чэнь, Овсянникова Р.В.	

СОДЕРЖАНИЕ

Влияние развития финансовых технологий на банковские риски Канен У., Джанегизова А.	6
Фиксированные активы: признание и отражение в бухгалтерском и налоговом учете Досманбетова М.С.	18
Повышение эффективности управления денежными потоками: на примере АО "Казахтелеком" Куанова Л.А., Шадкам А.С.	35
Гендерные разрывы в школьном образовании: библиометрический анализ Темиртаева М.М., Ковалева И.В., Кудебаева А.К.	53
Исследование ролевой позиции и стратегического вклада Казахстана в рамках ШОС Абуева Н.А., Шида Чэнь, Овсянникова Р.В.	77

The impact of the development of financial technologies on bank risks

Ulagat Kanen^{1*}, Aisulu Dzhanegizova¹

¹*al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

Abstract

Today, the development of financial technologies (hereinafter referred – FinTech) has a transformative impact on the banking sector, creating both new opportunities and risks. The purpose of this study is to assess the impact of FinTech development on banking risks, in particular on the share of non-performing loans (NPL Ratio) as a key indicator of credit risk. Based on panel data for 2019-2023. A multiple regression analysis was performed, including banking indicators such as the capital adequacy ratio, liquidity coverage ratio, loan-to-deposit ratio, as well as macroeconomic indicators (GDP growth and unemployment rate). Empirical results have shown that the introduction of FinTech significantly reduces the proportion of non-performing loans, reflecting improved credit risk management through improved data analytics, borrower assessment, and business process optimization. The ratio of loans to deposits has a statistically significant negative relationship with the NPL index ($\beta = -0.0308$, $p = 0.027$), which underlines the importance of a balanced credit policy. At the same time, macroeconomic factors, including GDP growth and unemployment, did not have a statistically significant impact. The findings confirm the potential of FinTech in reducing traditional banking risks while simultaneously facing new regulatory and operational challenges, which is important to consider when developing strategies to ensure financial stability in the context of digitalization. This research contributes to a growing number of scientific papers devoted to the transformational role of FinTech in the banking industry.

Keywords: fintech, bank, banking sector, unemployment, social sustainability, social responsibility, financial constraints, financial inclusion, sustainable development

Қаржы технологияларын дамытудың мыналарға әсері

банктік тәуекелдер

Қанен Ұ.^{1*}, Джанегизова А.¹

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін

Бүгінгі таңда қаржы технологияларын дамыту (бұдан әрі-FinTech) жаңа мүмкіндіктер мен тәуекелдерді қалыптастыра отырып, банк секторына трансформациялық әсер етеді. Бұл зерттеудің мақсаты FinTech дамуының банктік тәуекелдерге, атап айтқанда несиелік тәуекелдің негізгі индикаторы ретінде жұмыс істемейтін несиелер үлесінің көрсеткішіне (NPL Ratio) әсерін бағалау болып табылады. 2019-2023 жылдардағы панельдік деректер негізінде капиталдың жеткіліктілік коэффициенті, өтімділікті жабу коэффициенті, несиелердің депозиттерге қатынасы, сондай-ақ макроэкономикалық индикаторлар (ЖІӨ өсуі және жұмыссыздық деңгейі) сияқты банктік көрсеткіштерді қамтитын көптік регрессиялық талдау жүргізілді. Эмпирикалық нәтижелер FinTech-ті енгізу жұмыс істемейтін несиелердің үлесін айтарлықтай төмендететінін көрсетті, бұл жақсартылған деректерді талдау, қарыз алушыларды бағалау және бизнес-процестерді оңтайландыру арқылы несиелік тәуекелдерді басқару тиімділігінің артуын көрсетеді. Несиелердің депозиттерге қатынасы NPL ($\beta = -0,0308$, $p = 0,027$) көрсеткішімен статистикалық маңызды теріс байланысқа ие, бұл өлшенген несие саясатының маңыздылығын көрсетеді. Бұл ретте макроэкономикалық факторлар, оның ішінде ЖІӨ өсуі мен жұмыссыздық статистикалық маңызды әсер еткен жоқ. Нәтижелер FinTech-тің жаңа реттеуші және операциялық сын-қатерлер туындаған кезде дәстүрлі банктік тәуекелдерді төмендету әлеуетін растайды, бұл цифрландыру жағдайында қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету стратегияларын әзірлеу кезінде ескеру қажет. Данное исследование вносит вклад в растущее количество научных работ, посвященных трансформационной роли FinTech в банковской индустрии.

Кілттік сөздері: финтех, банк, банк секторы, жұмыссыздық, әлеуметтік тұрақтылық, әлеуметтік жауапкершілік, қаржылық шектеулер, қаржылық инклюзия, тұрақты даму

Влияние развития финансовых технологий на банковские риски

Канен У.^{1*}, Джанегизова А.¹

¹ *Казахский национальный университет им. аль-Фараби Казахстан, Алматы, Казахстан*

Аннотация

Сегодня развитие финансовых технологий (далее – FinTech) оказывает трансформирующее воздействие на банковский сектор, формируя как новые возможности, так и риски. Целью данного исследования является провести оценку уровня влияния развития FinTech на банковские риски, в частности на показатель доли неработающих кредитов (NPL Ratio) как ключевого индикатора кредитного риска. На основе панельных данных за 2019–2023 гг. был проведён множественный регрессионный анализ с включением банковских показателей, таких как коэффициента достаточности капитала, коэффициента покрытия ликвидности, отношения кредитов к депозитам, а также макроэкономических индикаторов (рост ВВП и уровень безработицы). Эмпирические результаты показали, что внедрение FinTech существенно снижает долю неработающих кредитов, что отражает повышение эффективности управления кредитным риском за счёт улучшенной аналитики данных, оценки заёмщиков и оптимизации бизнес-процессов. Отношение кредитов к депозитам имеет статистически значимую отрицательную связь с показателем NPL ($\beta = -0,0308$, $p = 0,027$), что подчёркивает важность взвешенной кредитной политики. При этом макроэкономические факторы, включая рост ВВП и безработицу, статистически значимого влияния не оказали. Полученные выводы подтверждают потенциал FinTech в снижении традиционных банковских рисков при одновременном возникновении новых регуляторных и операционных вызовов, что важно учитывать при разработке стратегий обеспечения финансовой стабильности в условиях цифровизации. Данное исследование вносит вклад в растущее количество научных работ, посвященных трансформационной роли FinTech в банковской индустрии.

Ключевые слова: финтех, банк, банковский сектор, безработица, социальная устойчивость, социальная ответственность, финансовые ограничения, финансовая инклюзия, устойчивое развитие

Introduction

Fintech is the key to enabling banks to innovate and reform, it is booming at an unprecedented speed. FinTech refers to emerging business models, new technology applications, and new product services that are driven by emerging and cutting-edge technologies such as big data, blockchain, cloud computing, and artificial intelligence and have a significant impact on the financial market and the supply of financial services [1]. With the continuous advancement of information technology, FinTech companies have emerged in large numbers. With their innovative technologies and business models, they have provided financial consumers with more convenient, efficient, and personalized financial services.

As a core component of the financial system, the banking industry has inevitably been profoundly impacted by the development of FinTech. On the one hand, FinTech has brought new opportunities to banks, such as expanding customer groups through digital channels, optimizing business processes to improve operational efficiency, and using big data and artificial intelligence for precision marketing and risk assessment. On the other hand, the development of FinTech has also brought a series of new risk challenges to banks. As the degree of bank digitisation increases, network security risks have become increasingly prominent. Once suffering from hacker attacks or data - breaches, banks will face huge reputation losses and financial risks; the rapid innovation of FinTech makes it difficult for banks' traditional risk management models to adapt to new business forms, the risk characteristics of emerging businesses such as robo - advisors and online lending are quite different from those of traditional bank businesses; in addition, the competitive and cooperative relationship between FinTech companies and banks is constantly evolving, which may affect the bank's market share and profitability, and thus indirectly affect the bank's risk status [2].

From a theoretical perspective, in-depth research on the impact of the development of FinTech on bank risks is conducive to expanding and deepening the theory of financial risk management. The traditional bank risk management theory is mainly based on the deposit - lending business and credit risks of banks. However, the emergence of FinTech has changed the business model and risk characteristics of banks, and new theoretical frameworks and analysis methods are needed to explain and evaluate bank risks [3]. Through this research, the theoretical system of the relationship between FinTech and bank risks will be further enriched and improved, providing references for subsequent research.

Literature Review

Regarding the impact of the development of financial technology on commercial banks, existing research mainly includes two different perspectives: the competitive effect and the enabling effect of financial technology. The type of research focuses on the competitive effect of financial technology but does not clearly distinguish the essential differences between Internet finance and financial technology. Since Internet finance does not substantially change the financial business itself but only expands the sales channels of financial products, it mainly shows a competitive effect on traditional

finance. Specifically, technology giants take advantage of their own online channels to expand their financial business and sales channels, squeezing the market share and deposit-loan spreads of traditional banks' offline deposit and loan business. Qiu Han et al. explored the impact of Internet finance on traditional banking business with the help of the Peking University Digital Inclusive Finance Index and found that the development of Internet finance makes banks more dependent on higher-cost wholesale financing [4]. Gu Haifeng and Yang Lixiang constructed an Internet finance index with the help of the media attention index [5]. They showed that Internet finance intensifies the operational risks of banks, showing a threshold effect of increasing marginality. Zhan Minghua et al. [6] selected third-party payment data as a proxy variable. They confirmed that Internet finance makes the bank's liability structure more dependent on higher-risk wealth management products. The main conclusion of this type of research is that the development of Internet finance has expanded the risk exposure faced by banks. Still, the perspective from external Internet finance does not explore the exploration of financial technology by commercial banks themselves.

In practice, this research has important practical significance. For banks, accurately identifying and assessing the risks brought by the development of FinTech helps banks formulate scientific and reasonable risk management strategies, improve the ability to prevent risks, and ensure the sound operation of banks. Regulatory agencies also develop more effective regulatory policies based on the research results to guide the healthy development of FinTech in the banking industry and prevent the occurrence of systemic financial risks. In addition, investors and the public better understand the risk situation faced by banks in the FinTech era and make wiser investment decisions and financial choices.

As the leading part of the financial system, the risk prevention and control of the modern banking industry is an important part of financial risk management. The development of FinTech has proposed a brand-new solution for the risk prevention and control of banks in our country. It generally refers to technology-driven financial innovation and is an important means for commercial banks to reduce information asymmetry, reshape business processes, enhance risk management capabilities and ultimately improve operating efficiency. FinTech is a new weapon for preventing and resolving financial risks. At the present stage, FinTech has become an important starting point for the digital transformation of banks and will significantly change the risk exposure faced by banks. It is an important financial risk management tool [7]. The application of FinTech has broadened the “data surface” of bank credit review and made it possible for information assets to become substitutes for collateral. It plays an essential role in identifying financial fraud, reducing the cost of risk assessment, and enhancing transaction security. In practice, taking the FinTech product “Rongan e - letter” of Industrial and Commercial Bank of China as an example, this technology-enabled platform aggregates all kinds of risk information, such as judicial documents publicly available in accordance with the law, persons subject to enforcement for breach of trust, and administrative penalties for industry and commerce. It realises intelligent risk anti-fraud relying on user-profiling technology. However, in theory, due to the poor availability of FinTech measurement indicators, existing research rarely involves the role of FinTech in enabling banks' risk management. Because of this, this paper uses text-

mining technology to measure the development index of FinTech and explores the role and economic mechanism of the development of FinTech in reducing the bank's risk-taking level from the theoretical level, filling the gap in the existing literature. In the context of the continuous advancement of digital transformation, the research in this paper has important enlightening significance for promoting the development of FinTech and preventing and resolving significant risks. The construction of FinTech indicators is the key to examining the impact of FinTech development on bank risks. However, unfortunately, most existing studies measure the development level of FinTech from the aspects of Internet finance, the media's attention to FinTech, and different models of banks' FinTech business, with limitations such as high data noise and insufficient indicator coverage. Since most of the financial technology innovations in our country are led by technology - based enterprises rather than banks, and the innovation capabilities of banks are primarily concentrated in the location of their headquarters. Based on the above considerations, this paper selects the number of FinTech-related patent outputs in the cities where the bank headquarters are located as a proxy variable for the development level of urban FinTech. This paper measures the development level of FinTech at the city level by means of the number of search results of FinTech - related patents, which is not only close to the technical essence of FinTech but also comprehensively covers the development model of FinTech [8]. It provides data support for the quantitative investigation of the impact of FinTech development on bank risks and subsequent research related to FinTech. After obtaining the index of the development level of FinTech, this paper conducts an empirical regression test with the annual data of the selected banks to explore the impact of the development of FinTech on bank risks.

This paper finds that the empowerment of banks by FinTech significantly reduce their risk levels. This empirical finding is, to a certain extent, troubled by endogeneity problems such as reverse causality and omitted variables. In the regression analysis, the fixed effects of banks and years are constantly added to control the unobservable factors that do not change over time at the bank level and the impact of macro - economic fluctuations in different years [9]. Moreover, this paper also refers to the measurement method of the FinTech media attention index by Li Chuntao et al, and constructs the number of Baidu news related to FinTech as an instrumental variable to solve the potential endogeneity problem. Based on meeting the correlation and exogeneity constraints of the instrumental variable, the main conclusion remains unchanged. The main research conclusion remains unchanged after a series of robustness tests. The mechanism analysis shows that alleviating information asymmetry, promoting the marginal expansion of business, and enhancing the ability to respond to risks are the channels through which FinTech empowers banks and reduces risks [10]. FinTech alleviates the information asymmetry problem faced in the bank's business activities and reduces the risk of credit business and the risk of business expansion. FinTech promotes the development of the bank's retail business, which has a positive impact on the risk - diversification of the bank's asset side. The development of FinTech empowers banks to improve their ability to respond to risks, to effectively cope with the impact of the uncertainty of macro-economic policies and the uncertainty of the urban business environment [11]. The contributions of this paper are as follows: , on the basis of the existing literature, this paper continues to innovate the urban FinTech development index

and uses text - analysis technology to accurately measure the urban FinTech development ability from a more microscopic patent level. The conclusion explores the sub - reasons for the different risk levels of banks and provides ideological inspiration for banks to apply FinTech and empower risk management, which is of great significance for the sound development of the banking industry using FinTech.

Financial technology helps commercial banks alleviate the problem of information asymmetry. Financial technology transforms traditional “soft information” such as user behavior into “hard information”, analyze multimodal heterogeneous data using advanced technologies, enhance the bank's credit granting, pre-loan review, and post-loan supervision capabilities, and alleviate the most critical information asymmetry problem between banks and customers. Financial technology improve the online operation capabilities of commercial banks, reduce the dependence on obtaining “soft information” through on-site supervision and investigation of traditional branches, and also enrich the communication and supervision means of banks for branches, strengthen the information exchange and communication between the head office and branches, reduce the information asymmetry problem between banks and branches, reduce the principal-agent cost, and then reduce the bank's risk level.

Financial technology optimizes banking business. By analysing enterprise operation or personal behaviour data, it improves the credit scoring mechanism for long-tail customers, reduces the adverse selection and moral hazard problems faced in bank credit loan issuance, and then improves the bank's risk level. Financial technology is conducive to bank institutions increasing credit supply to long-tail customers, developing the “credit white households” market, and reducing the dependence on traditional large loan customers [12]. This promotes the development of bank retail business, and the expansion of business margins will, to a certain extent, diversify bank risks.

Financial technology helps banks break through the limitations of time and space in their business scope and also plays a “stabiliser” role in major economic shocks. Contactless banking offsets the negative impact of economic uncertainty on traditional offline businesses and enhances the ability of commercial banks to respond to economic uncertainty. The predictive ability brought by artificial intelligence technology effectively improves the business model of financial technology banks and enhances the foresight and predictability of crises. It more elastically adjusts credit supply when dealing with external risks. The disaster backup and recovery capabilities of financial technology help to improve the continuity of banking business and enhance the bank's risk response capabilities.

Research Methods

This study employs a quantitative approach to analyze the determinants of Non-Performing Loan (NPL) ratios in the banking sector, using a panel dataset spanning the years 2019 to 2023. The People's Bank of China (PBOC) was selected as the subject of this study due to its critical role in shaping China's banking system and financial stability. The data were sourced from the PBOC's financial statements, complemented by relevant macroeconomic indicators.

The primary objective of this study is to investigate the relationships between NPL ratios (dependent variable) and a set of independent variables representing bank-specific characteristics and macroeconomic conditions. Independent variables include the Capital Adequacy Ratio, Liquidity Coverage Ratio, Loan-to-Deposit Ratio, and macroeconomic indicators such as GDP growth rate and inflation. These variables were selected based on their theoretical relevance and empirical significance in existing literature.

The analysis was conducted using multiple linear regression to assess the degree and direction of the impact of these variables on NPL ratios. The model incorporates control variables to account for external economic factors that might influence banking risk. Statistical procedures include tests for multicollinearity, heteroskedasticity, and autocorrelation to ensure the robustness and validity of the regression results.

This study hypothesizes that bank-specific factors, particularly the Loan-to-Deposit Ratio, and macroeconomic variables significantly influence NPL ratios. The findings aim to provide practical insights into risk management strategies and contribute to the broader understanding of banking risk determinants.

Data Collection and Variables

The dataset was constructed to include both bank-specific and macroeconomic indicators. Based on the theoretical framework of the existing literature, this study proposes the following research framework and model. The central hypothesis of the study is that bank-specific factors along with macroeconomic variables like GDP growth and inflation, significantly influence the Non-Performing Loan (NPL) Ratio in the banking sector. This research model includes the following independent variables, dependent variables,

The non-performing loans Ratio (NPL Ratio), reflecting the level of credit risk, was used as a dependent variable. The independent variables included:

- (1) X1: Capital Adequacy Ratio;
- (2) X2: Liquidity Coverage Ratio;
- (3) X3: Loan-to-Deposit Ratio;
- (4) X4 : GDP Growth Rate;
- (5) X5 : Unemployment Rate;
- (6) X6 : Provision Coverage Ratio;
- (7) Y: Non-Performing Loan (NPL) Ratio.

The choice of these indicators is based on their theoretical significance and proven empirical applicability in research on banking risks. A multiple linear regression model was used to evaluate the effect of independent variables on the NPL coefficient. The formal specification of the model has the form by formula (1):

$$Y=\beta_0+\beta_1X_1+\beta_2X_2+\beta_3X_3+\beta_4X_4+\beta_5X_5+\beta_6X_6+\epsilon \quad (1)$$

where,

Y – coefficient NPL;

X_i – independent variables;

ϵ – the error term.

The chosen research methodology, based on the use of a quantitative approach and a multiple linear regression model with panel data for 2019-2023, allows an objective assessment of the impact of key banking and macroeconomic factors on the NPL Ratio. The use of fixed effects, tests for multicollinearity, heteroscedasticity, and autocorrelation ensures statistical reliability of the results, and the introduction of an instrumental variable minimizes the risk of endogeneity. Such an integrated approach makes it possible to identify the most significant determinants of credit risk, compare their impact and form practical recommendations for improving the stability of the banking system.

Results

To test the hypotheses put forward and identify significant factors affecting the NPL Ratio, multiple linear regression was performed based on panel data for 2019-2023. The model includes both banking and macroeconomic indicators, which makes it possible to assess their relative contribution to the formation of credit risks. These data serve as the initial basis for interpreting the obtained coefficients and analyzing the influence of individual factors on the NPL level. The main statistical indicators and values of the variables used in the regression analysis are presented in Table 1.

Table 1. Regression analysis of non-performing loan (NPL)

Year	Y: NPL Ratio (%)	X1: Capital Adequacy Ratio (%)	X2: Liquidity Coverage Ratio (%)	X3: Loan-to-Deposit Ratio (%)	X4: GDP Growth Rate (%)	X5: Unemployment Rate (%)	X6: Provision Coverage Ratio (%)
2019	4.8	16.5	120.4	85.3	4.2	4.8	152.5
2020	5.1	16.9	123.7	84.8	2.3	5.2	153.9
2021	5.0	17.2	126.8	83.5	3.9	5.1	154.7
2022	4.6	17.8	130.2	82.7	4.7	4.9	155.2
2023	4.5	18.1	132.9	81.9	5.0	4.7	156.0

Note: compiled by the authors

This study investigates the determinants of Non-Performing Loan (NPL) Ratios using a regression model that incorporates key bank-specific and macroeconomic variables. The regression results provide insights into the factors influencing NPL Ratios and their respective significance levels. The data reflect a gradual decrease in the non-performing loans ratio (NPL Ratio) from 4.8% to 4.5% against the background of strengthening the capital base of banks, as evidenced by an increase in the capital adequacy ratio from 16.5% to 18.1%. At the same time, there is an increase in the liquidity coverage ratio from 120.4% to 132.9%, which indicates an increased ability of banks to withstand short-term stresses. The loan-to-deposit ratio decreased from 85.3% to 81.9%, which may reflect a more conservative lending policy.

The regression analysis investigates the determinants of the Non-Performing Loan (NPL) Ratio, considering bank-specific and macroeconomic variables. The model yielded an R^2 value of 0.156, indicating that only 15.6% of the variation in the NPL Ratio is explained by the independent variables, suggesting relatively weak explanatory power. Additionally, the F-statistic of 1.730 ($p = 0.105$) implies that the model is not statistically significant at the 5% level, though it approaches significance at the 10% level.

Capital Adequacy Ratio exhibits a positive but statistically insignificant effect (coefficient = 0.1509, $p = 0.072$), implying that higher capital buffers do not directly reduce credit risk in this context. Similarly, the Liquidity Coverage Ratio shows a slight positive influence on the NPL Ratio (coefficient = 0.0194, $p = 0.081$), which is also insignificant. These findings suggest that liquidity and capital adequacy measures alone may not sufficiently mitigate banking risks.

Conversely, the Loan-to-Deposit Ratio demonstrates a significant negative impact on the NPL Ratio (coefficient = -0.0308 , $p = 0.027$). This highlights the importance of maintaining prudent lending practices and avoiding excessive reliance on deposits to fund loans. The Provision Coverage Ratio also has a marginally significant negative effect (coefficient = -0.0173 , $p = 0.093$), emphasizing its role in risk management.

Macroeconomic variables, including GDP Growth Rate (coefficient = 0.0858, $p = 0.556$) and Unemployment Rate (coefficient = 0.1222, $p = 0.319$), show no significant impact on the NPL Ratio. This suggests that short-term economic fluctuations may not be the primary drivers of credit risk in the studied context.

The findings underscore the complex interplay between traditional risk management measures and the evolving role of financial technology (FinTech). FinTech innovations, such as enhanced credit evaluation algorithms and real-time risk monitoring systems, can address some limitations highlighted in this study, particularly in improving the predictive power of banking risk models. By leveraging FinTech, banks can better align capital adequacy and liquidity management with dynamic market conditions, reducing credit risk and enhancing operational efficiency. Furthermore, the significant role of the Loan-to-Deposit Ratio reinforces the potential of FinTech in diversifying funding sources and mitigating systemic vulnerabilities.

Overall, the findings emphasize the significance of prudent loan management, particularly the Loan-to-Deposit Ratio, in managing credit risks. The limited explanatory power of the model suggests the need to incorporate additional variables, such as technological advancements, regulatory factors, and sector-specific conditions, to better capture the complexities of banking risk determinants.

Conclusion

This study examines the relationship between key banking risk indicators and macroeconomic variables, using the People's Bank of China (PBOC) as a case study. Through regression analysis, we evaluated how variables such as the Capital Adequacy Ratio, Liquidity Coverage Ratio, and Loan-to-Deposit Ratio influence the Non-Performing Loan (NPL) Ratio, which serves as a proxy for banking risk.

The results reveal several critical insights. the Capital Adequacy Ratio shows a positive but statistically insignifit relationship with the NPL Ratio, suggesting that while

higher capital buffers may reflect a more stable financial system, they do not directly mitigate credit risk in the Chinese banking context. Liquidity Coverage Ratio exhibits a minimal and statistically insignificant negative relationship with the NPL Ratio, implying that liquidity management alone may not sufficiently address the risk of non-performing loans. However, this result could also indicate effective liquidity oversight mechanisms within the PBOC framework.

The Loan-to-Deposit Ratio demonstrates a statistically significant positive relationship with the NPL Ratio. This finding suggests that an over-reliance on deposit-funded lending may exacerbate credit risk, highlighting the importance of prudent lending practices and portfolio diversification. These results align with previous literature indicating that high Loan-to-Deposit Ratios are often associated with elevated credit risk, particularly in economies undergoing rapid financial transformation. Future research could enhance this framework by incorporating additional macroeconomic and industry-specific variables, such as inflation, GDP growth, and regulatory reforms, to better capture the complexities of banking risk.

In conclusion, the findings underscore the multifaceted nature of banking risk and the critical role of effective risk management policies. Policymakers and regulators should prioritize strengthening lending practices and maintaining adequate capital buffers to mitigate systemic vulnerabilities. While the study focuses on the PBOC, its implications extend to other financial institutions operating in similar regulatory and economic environments, providing valuable insights for enhancing financial stability in China and beyond.

Список литературы

1. Zhang J. H. Finance and taxation policy motivation, high-tech industry development and industrial structure adjustment // *Economic Research Journal*. – 2012. – Vol. 47, № 5. – P. 18–30.
2. Xie C. Competition, Innovation, Risk-Taking, and Profitability in the Chinese Banking Sector: An Empirical Analysis Based on Structural Equation Modeling [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1155/2016/3695379>
3. Qiu H. How does FinTech development affect traditional banking in China? The perspective of online wealth management products // *Journal of Financial Research*. – 2018. – Vol. 46(11). – P. 17–29.
4. Hui Wang. Internet Finance and Risk-Taking of City Commercial Banks: Evidence From China // September. – 2023. – Vol. 13(3). <https://doi.org/10.1177/21582440231198966>
5. Rusha Deng. Digital Transformation of Commercial Banks, Monetary Policy Transmission Efficiency and SME Financing: Empirical Evidence from the Chinese Market // *Modern Economy*. – 2023. – Vol. 14(7). <https://doi.org/10.4236/me.2023.147053>
6. Mocetti S. Information technology and banking organization // *Journal of Financial Services Research*. – 2017. – Vol. 51(3). – P. 313–338. <https://doi.org/10.1007/s10693-016-0244-3>

7. Zhu C. Big data as a governance mechanism // Review of Financial Studies. – 2019. – Vol. 32(5). – P. 2021–2061. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhy081>
8. Seth R., Kalyanaraman V. Effect of Financial Development on the Transmission of Monetary Policy // Theoretical Economics Letters. – 2017. – Vol. 7(4). – P. 1045–1057. <https://doi.org/10.4236/tel.2017.74058>
9. Gang Li. Fintech, Bank Risk-Taking, and Risk-Warning for Commercial Banks in the Era of Digital Technology // Frontiers in Psychology. – 2022. – Vol. 13. – 934053. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.934053>
10. Murinde V. The impact of the FinTech revolution on the future of banking: Opportunities and risks // International Review of Financial Analysis. – 2022. – Vol. 81. – 102103. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2022.102103>
11. Meyer A. Rivadeneyra F., Sohal S. Fintech: Is this time different? A framework for assessing risks and opportunities for central banks // Bank of Canada Staff Discussion Paper. – 2017. – № 2017-10. <https://doi.org/10.34989/sdp-2017-10>
12. Demir A. Fintech, financial inclusion and income inequality: a quantile regression approach // European Journal of Finance. – 2022. – Vol. 28(1). – P. 84–108. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2020.1772335>

Information about the authors

***Ulagat Kanen** – Master’s degree, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. Email: kanenulagat@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3416-9237>

Aisulu Dzhanevizova – PhD candidate, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty. Email: aisulu055@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7439-5226>

Авторлар туралы мәліметтер

***Қанен Ұ.** – магистр, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан Республикасы. Email: kanenulagat@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3416-9237>

Джанегизова А. – PhD студенті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы. Email: aisulu055@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7439-5226>

Сведения об авторах

***Қанен Ұ.** – магистр, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, Алматы. Email: kanenulagat@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3416-9237>

Джанегизова А.С. – PhD студент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, Алматы. Email: aisulu055@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7439-5226>

Fixed assets: recognition and reflection in accounting and tax accounting

Manshuk Dosmanbetova^{1*}

¹Caspian University, Almaty, Kazakhstan

Abstract

Fixed assets (FAS) occupy the central place in the asset structure of any company, as they provide the main activity of the organization. The quality of financial statements depends on the accuracy of the assessment and recognition of the FA in tax and accounting, as well as affecting the financial result and management decision-making. The purpose of the study is to analyze and disclose the theoretical and practical aspects of the recognition and reflection of FA in accounting, in order to develop proposals for improving accounting methodology and harmonization of reporting in the Republic of Kazakhstan. To achieve the objectives of the study, the methods of legal and comparative analysis, logical construction, systematization and generalization were applied. The study revealed differences in approaches to the recognition of FA in accounting. Based on the results of the study, the following key results were identified: differences in the recognition of financial assets in accounting, depreciation methods, the need to unify approaches to write-off and disposal of assets, and the impact on financial results. Additionally, the article reveals the essence of the concept of FA for accounting purposes. Recommendations are given on improving the effectiveness of FA accounting development. However, there are many unresolved issues, especially regarding the depreciation of assets and their impact on the financial performance of the organisation. Finding relevant practical solutions is necessary, as is the introduction of new innovative tools. Therefore, the continuation of scientific research in this direction will allow us to deepen our understanding of the features of FA accounting.

Keywords: social development, accounting, tax accounting, long-term assets, intangible assets, fixed assets, depreciation

Негізгі құралдар: бухгалтерлік және салықтық есепте тану және көрсету

Досманбетова М.С.^{1*}

¹*Каспий университеті, Алматы, Қазақстан*

Түйін

Негізгі құралдар (ОЖ) кез-келген компанияның активтерінің құрылымында басты орын алады, өйткені олар ұйымның негізгі қызметін қамтамасыз етеді. Қаржылық есептіліктің сапасы фа-ны салық және бухгалтерлік есепте бағалау мен танудың дәлдігіне байланысты, сонымен қатар қаржылық нәтижеге және басқару шешімдерін қабылдауға әсер етеді. Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасында бухгалтерлік есеп әдіснамасын жетілдіру және есептілікті үйлестіру бойынша ұсыныстар әзірлеу мақсатында ФА-ны бухгалтерлік есепте тану мен көрсетудің теориялық және практикалық аспектілерін талдау және ашу болып табылады. Зерттеу мақсаттарына жету үшін құқықтық және салыстырмалы талдау, логикалық құру, жүйелеу және жалпылау әдістері қолданылды. Зерттеу барысында бухгалтерлік есепте ФА тану тәсілдеріндегі айырмашылықтар анықталды. Зерттеу нәтижелері бойынша келесі негізгі нәтижелер анықталды: бухгалтерлік есепте қаржылық активтерді танудағы айырмашылықтар; амортизация әдістері; активтерді есептен шығару және шығару тәсілдерін біріздендіру қажеттілігі; қаржылық нәтижелерге әсері. Сонымен қатар, мақалада бухгалтерлік есеп мақсаттары үшін ФА тұжырымдамасының мәні ашылады. ФА бухгалтерлік есепті әзірлеу тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар беріледі. Алайда, көптеген шешілмеген мәселелер қалады, әсіресе активтердің тозуы, олардың құнсыздануы және ұйымның қаржылық көрсеткіштеріне әсері, сондай-ақ тиісті практикалық шешімдерді іздеу, жаңа инновациялық құралдарды енгізу қажеттілігі. Сондықтан осы бағыттағы ғылыми зерттеулерді жалғастыру бізге ФА бухгалтерлік есептің ерекшеліктері туралы түсінігімізді тереңдетуге мүмкіндік береді.

Кілттік сөздері: әлеуметтік даму, бухгалтерлік есеп, салық есебі, ұзақ мерзімді активтер, материалдық емес активтер, негізгі құралдар, амортизация

Фиксированные активы: признание и отражение в бухгалтерском и налоговом учете

Досманбетова М.С.^{1*}

¹Каспийский университет, Алматы, Казахстан

Аннотация

В структуре активов любой компании фиксированные активы (ФА) занимают главное место, так как обеспечивают основную деятельность организации. Качество финансовой отчетности зависит от точности оценки и признания ФА в налоговом и бухгалтерском учете, а также влияют на финансовый результат и принятие управленческих решений. Цель исследования проанализировать и раскрыть теоретические, практические аспекты признания и отражения ФА в учете, с целью разработки предложений по улучшению учетной методологии и гармонизации отчетности в РК. Для достижения целей изучения применены методы правового и сравнительного анализа, логического построения, систематизации и обобщения. В процессе исследования выявлены различия в подходах к признанию ФА в учете. По итогам исследования были выявлены следующие ключевые результаты: различия в признании ФА в учете; методы амортизации; необходимость унификации подходов списание и выбытие активов; влияние на финансовые результаты. Дополнительно в статье раскрыта сущность понятия ФА для целей учета. Даны рекомендации по совершенствованию эффективности развития учета ФА. Однако есть множество нерешенных вопросов, особенно в части обесценения активов, их амортизации и влияния на финансовые показатели организации и необходимостью поиска актуальных практических решений, внедрение новых инновационных инструментов. Поэтому продолжение научных изысканий в этом направлении позволит углубить понимание особенностей учета ФА.

Ключевые слова: социальное развитие, бухгалтерский учет, налоговый учет, долгосрочные активы, нематериальные активы, фиксированные активы, амортизация

Kіріспе

Тіркелген активтер көптеген кәсіпорындардың қызметінде шешуші рөл атқарады, бұл олардың материалдық ресурстарының едәуір бөлігін алады. Бухгалтерлік есепте осы активтерді тиімді басқару және дұрыс көрсету қаржылық есептіліктің дәлдігін қамтамасыз етудің маңызды аспектісі болып табылады, бұл өз кезегінде компанияның қаржылық жағдайына және оның инвестиция тарту қабілетіне әсер етеді. Екінші жағынан, тіркелген активтердің салықтық есебі компаниялар үшін де үлкен маңызға ие, өйткені кәсіпорынның салық жүктемесі салық жеңілдіктері мен амортизациялық механизмдердің дұрыс қолданылуына байланысты.

Тіркелген активтерді есепке алудың қарапайымдылығына қарамастан, оларды тану, бағалау, амортизация және шығару процесі өте күрделі болуы мүмкін. Негізгі құралдар көптеген кәсіпорындардың қызметінде басты рөл атқарады, олар материалдық активтердің елеулі бөлігін құрайды. Осы активтерді тиімді басқару және бухгалтерлік есепте дұрыс көрсету қаржылық есептіліктің дәлдігіне кепілдік беретін маңызды фактор болып табылады, ал бұл өз кезегінде компанияның қаржылық жағдайына және инвестиция тарту қабілетіне әсер етеді. Екінші жағынан, тіркелген активтердің салықтық есебі компаниялар үшін де үлкен маңызға ие, өйткені кәсіпорынның салық жүктемесі салық жеңілдіктері мен амортизациялық механизмдердің дұрыс қолданылуына байланысты [1]. Тіркелген активтердің бухгалтерлік және салықтық есебіндегі айырмашылықтар көбінесе есеп берудегі сәйкессіздіктерге әкеледі, бұл бухгалтерлер мен қаржы мамандарының ерекше назарын қажет етеді.

Осы мақаланың шеңберінде бухгалтерлік және салықтық есепте тіркелген активтерді тану мен көрсетудің негізгі аспектілері, осы екі тәсілдің арасындағы айырмашылықтарды талдау, сондай-ақ компаниялардың қаржылық нәтижелеріне әсер ететін негізгі факторларды анықтау қаралатын болады.

Қазақстанда, басқа елдердегідей, тіркелген активтерді есепке алу осы активтерді тиімді басқаруды қиындататын және компаниялардың қаржылық нәтижелеріне теріс әсер етуі мүмкін бірқатар проблемаларға тап болады. Қазақстанда тіркелген активтерді есепке алудың негізгі проблемалары мынадай аспектілерді қамтиды: бухгалтерлік және салықтық есепке алу арасындағы айырмашылықтар; активтерді бағалау проблемалары; Активтердің құнсыздануы; есепке алуды автоматтандырудың төмен деңгейі; активтерді түгендеу проблемалары; активтерді жиі қайта бағалау қажеттілігі.

Қазақстандағы тіркелген активтерді есепке алу проблемалары есепке алу жүйесінің жетілмегендігімен, бағалау мен құнсызданудың күрделілігімен, сондай-ақ бухгалтерлік және салықтық есепке алу арасындағы айырмашылықтармен байланысты. Бұл мәселелерді шешу нормативтік-құқықтық базаны жетілдіруді және автоматтандырылған есеп жүйелерін енгізуді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді.

Тіркелген активтерді есепке алуды зерттеудің өзектілігі кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштерін басқарудың қазіргі тәжірибесіне әсер ететін бірнеше

негізгі факторларға байланысты: халықаралық және Ұлттық бухгалтерлік есеп стандарттарының өзгеруі; бухгалтерлік есеп пен салықтық есеп арасындағы алшақтық; бизнесті бағалаудағы және инвестициялық тартымдылықтағы тіркелген активтердің рөлі; активтердің құнсыздануына назар аударуды арттыру; салық жүктемесін оңтайландыру.

Осылайша, зерттеудің өзектілігі тіркелген активтерді есепке алу мәселелерін терең пысықтау, бухгалтерлік есеп пен салықтық есепке алу арасындағы айырмашылықтарды анықтау, сондай-ақ олардың қаржы мен инвестициялық шешімдерді басқаруға әсері қажеттілігіне байланысты.

Әдебиетке шолу

Тіркелген активтер Қазақстан кәсіпорындарының бухгалтерлік есебінде және қаржылық басқаруында маңызды орын алады. Олар өндірістік қызметті жүзеге асыру және стратегиялық мақсаттарға жету үшін қажетті ұзақ мерзімді ресурстарды білдіреді. Бұл әдеби шолуда қазақстандық авторлардың жұмыстарына баса назар аударып отырып, тіркелген активтердің негізгі аспектілері, олардың жіктелуі, бағалануы, амортизациясы және қаржылық нәтижелерге әсері қарастырылады.

Ж. Нұржанова (2021) өз жұмысында негізгі құралдарды есептен шығаруды, жоюды және сатуды қоса алғанда, олардың шығу процестерін зерттейді. Ол активтердің шығуы кезіндегі шығындарды және олардың кәсіпорынның қаржылық нәтижелеріне әсерін есепке алудың маңыздылығын атап көрсетеді, сондай-ақ Қазақстандағы осы процесті реттейтін құқықтық аспектілерді талдайды [2]. А. С. Қалдаярова (2022) негізгі құралдарды есепке алуға байланысты салық салудың негізгі аспектілерін қарастырады. Автор тіркелген активтердің әртүрлі санаттарын, оларды бағалау және амортизациялау әдістерін, сондай-ақ сатып алу, пайдалану және шығу кезіндегі салық салдарын талдайды. А. С. Қалдаярова заңнаманы сақтаудың және бухгалтерлік және салықтық есепте операцияларды дұрыс көрсетудің маңыздылығын атап көрсетеді, бұл салық тәуекелдерін барынша азайтуға және Қазақстанның өзгермелі салық заңнамасы жағдайында кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [3].

П. Абрамовтың (2025) мақаласында өз мақаласында тіркелген активтердің анықтамасы мен олардың жіктелуін қарастырады. Автор салық есебінде амортизацияны есептеу мен бағалауды анықтаудың нормативтік-құқықтық аспектілері мен дұрыстығын сақтау қажет екенін атап өтеді. Қаржылық тәуекелдерді азайту және салық міндеттемелерін тиімді басқару үшін негізгі құралдардың салықтық есебін дұрыс жүргізу қажет. Автор активтерді тану, бағалау және амортизациялау ережелерін, сондай-ақ заңнаманы сақтауға және Қазақстандағы кәсіпорынның салық міндеттемелерін оңтайландыруға ықпал ететін салықтық есептіліктегі операцияларды дұрыс көрсетудің маңыздылығын қарастырады [4].

Зерттеуде А. А. Светлакова (2022) негізгі құралдарды есепке алуға байланысты салық салудың негізгі аспектілерін талдайды. Автор активтерді тану, бағалау және амортизациялау ережелерін, сондай-ақ заңнаманы сақтауға және

Қазақстандағы кәсіпорынның салық міндеттемелерін оңтайландыруға ықпал ететін салықтық есептіліктегі операцияларды дұрыс көрсетудің маңыздылығын қарастырады [5].

Р. Серикова «Тіркелген активтерді есепке алуды қалай жүргізу керек» (2025) мақаласында бухгалтериядағы тіркелген активтерді есепке алудың негізгі принциптері мен әдістерін қарастырады. Автор негізгі құралдарды дұрыс танудың, бағалаудың және амортизациялаудың маңыздылығына, сондай-ақ олармен операциялардың егжей-тегжейлі есебін жүргізу қажеттілігіне назар аударады. Серикова Р., сондай-ақ есеп саясатының ашықтығын және ҚР заңнамасының талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету үшін практикалық ұсыныстар береді [6].

Тіркелген активтер Қазақстандағы компаниялардың тұрақты дамуы үшін маңызды элемент болып табылады. Қазақстандық авторлардың жұмыстары тіркелген активтерді дұрыс жіктеудің, бағалаудың және амортизациялаудың маңыздылығын, сондай-ақ олардың қаржылық нәтижелерге әсерін атап көрсетеді. Үнемі өзгеріп отыратын экономикалық ортада кәсіпорындар бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізу үшін тұрақты активтерді басқарудың заманауи тәсілдерін қолдануы керек.

Cui (2025) *Annals of Operations Research* журналында жарияланған жұмыста бухгалтерлік көрсеткіштерді пайдалана отырып, деректер қабығын талдау әдісін (data Envelopment Analysis, DEA) қолданудың әдіснамалық талдауы ұсынылады, олардың арасында тіркелген активтер (property, Plant and Equipment, PPE) негізгі кіріс факторы болып табылады. Авторлар DEA моделіне PPE тіркелгі деректерін қосу кәсіпорындардың өнімділігі мен өнімділігін, әсіресе капиталды көп қажет ететін салаларда дәлірек бағалауға мүмкіндік беретінін көрсетеді. Зерттеу эмпирикалық дәлелдерге сүйенеді және тарихи құнды және әділ құнды бағалауды қоса алғанда, капиталды өлшеудің әртүрлі нұсқаларын пайдаланған кезде DEA нәтижелерін салыстырады. Бұл тәсіл тұрақты активтерді бухгалтерлік бағалаудың эконометрикалық тиімділікті талдау нәтижелеріне қалай әсер ететінін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді және кейінгі аналитикалық қорытындылар үшін есептілікте PPE дұрыс көрсетілуінің маңыздылығын көрсетеді. [7].

Vitkova, Korytarova және Kocourkova (2025) *Water* журналындағы басылымында инфрақұрылымдық активтердің болжамды амортизациясының сату кірістілігіне әсерін зерттейді. Авторлар амортизацияның әдістері мен параметрлерін таңдау, атап айтқанда, пайдалы қызмет мерзімдері мен амортизациялық аударымдардың нормаларын анықтау — кәсіпорынның қаржылық нәтижелерін айтарлықтай өзгерте алатындығына назар аударады. Әр түрлі сценарийлерді модельдеу негізінде олар амортизациялық аударымдарды асыра немесе төмендету өнімділіктің негізгі көрсеткіштерін жақсартуы да, нашарлатуы да, салық жүктемесіне әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Жұмыс бухгалтерлік және салықтық есепте амортизацияны бағалауға келісілген тәсілдің қажеттілігін көрсетеді [8].

Осылайша, әдеби шолу тұрақты активтерді есепке алуды зерттеу өзекті тақырып екенін көрсетеді. Қолданыстағы жұмыстар қаржылық есептілік пен салық есебінің дәлдігін қамтамасыз ету үшін активтерді дұрыс тану, бағалау және құнсызданудың маңыздылығын көрсетеді. Бухгалтерлік есепті Автоматтандыру

және ХҚЕС-ті тиімді бейімдеу үшін ФА-ны есепке алу мәселелерін анықтау және жою қажет. Осы мәселелерді зерттеу бухгалтерлік есеп пен салықтық есеп арасындағы сәйкессіздік қаупін едәуір төмендетіп, Есептіліктің ашықтығын арттыруы мүмкін.

Зерттеу әдістері

Есептіліктегі мәселені шешу үшін және ФА есебін зерттеу мен талдауда ғылыми әдістерді қолдану сенімді және объективті мәліметтер алу үшін қажет.

Теориялық талдау әдісі ҚЕХС және ҚР ұлттық заңнамасының талаптарын салыстыру және түсіну үшін қажет. Бұл тәсіл ҚР заңнамалық базасының ерекшеліктерін ескере отырып, проблемалық аймақтарды және тіркелген активтерді есепке алу бойынша сәйкессіздіктерді әзірлеуге, анықтауға мүмкіндік береді. Тіркелген активтерді есепке алудың негізгі аспектілері, соның ішінде оларды тану, бағалау, амортизация және құнсыздану туралы әдебиеттерге шолу жасалды. Бұл әдіс халықаралық ұйымдардың ғылыми мақалаларында, оқулықтарында және есептерінде қамтылған ақпаратты жүйелеуге және қорытындылауға мүмкіндік берді.

Салыстырмалы талдау әдісі: бұл әдіс активтерді есепке алу мақсаттары үшін негізгі құрал ретінде тануға және салыстыруға бағытталған. ҚЕХС және Қазақстанның ұлттық бухгалтерлік есеп стандарттарында көзделген тәсілдер, сондай-ақ негізгі құралдарды есепке алуды реттейтін салық заңнамасының нормалары салыстырылды. Бұл әдіс активтерді бағалау, амортизациялау және есептен шығару процедураларындағы негізгі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді, бұл есепті біріздендірудің проблемалары мен перспективалары туралы қорытынды жасау үшін маңызды.

Эмпирикалық талдау әдісі: зерттеудің теориялық тұжырымдарын растау үшін қазақстандық компаниялардың мысалында тіркелген активтерді есепке алу практикасына эмпирикалық талдау жүргізілді. Активтерді есепке алу талаптары іс жүзінде қалай жүзеге асырылатынын және компаниялардың оларды бухгалтерлік есеп пен салық есебінде көрсетуде қандай қиындықтар туындайтынын анықтау үшін экономиканың әртүрлі салаларындағы бірнеше кәсіпорындардың қаржылық есептері зерттелді. Активтерді қайта бағалауға, олардың амортизациясына және құнсыздану сынақтарын жүргізуге байланысты проблемаларды анықтауға ерекше назар аударылды.

Осылайша, қолданылған зерттеу әдістері тіркелген активтерді есепке алу практикасына кешенді талдау жүргізуге, негізгі проблемаларды анықтауға және оларды шешу бойынша ұсыныстар беруге мүмкіндік берді. Нормативтік базаның теориялық талдауы қазақстандық компаниялардағы есепке алудың нақты тәжірибелерін эмпирикалық зерттеумен толықтырылды, бұл алынған нәтижелердің объективтілігі мен практикалық маңыздылығын қамтамасыз етті.

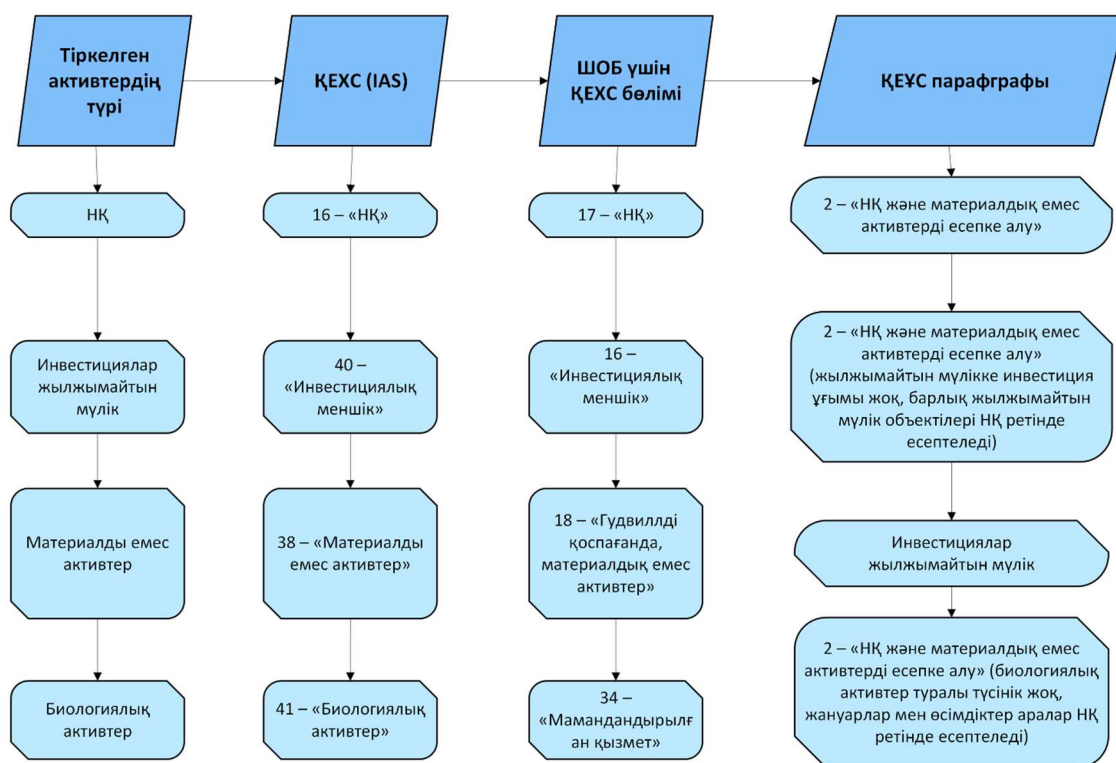
Нәтижелер мен талқылаулар

Тіркелген активтердің бухгалтерлік және салықтық есебін зерттеу бірнеше маңызды аспектілерге бөлуге болатын бірқатар маңызды нәтижелерді анықтады. Бұл нәтижелер қолданыстағы есепке алу тәсілдерінің жағымды жақтарын да, шешуді қажет ететін анықталған мәселелерді де көрсетеді.

2000 жылы ҰКРК-да алғаш рет "тіркелген активтер" ұғымы пайда болды. Бұл компания өз қызметінде пайдаланатын активтер. Сондай-ақ, ҚР заңнамасында активтерді әділ құн бойынша қайта бағалау әдістері белгіленген. Компанияның балансында барлық активтер нақты құны бойынша көрсетіледі.[9].

Есепке алуды жүзеге асыратын ҚР кәсіпкерлік субъектілері ҚР заңнамасын, ҚЕХС, ҚЕХС және т. б. сақтауға міндетті. 16 "НҚ" ХҚЕС (IAS) сәйкес НҚ объектілерін түрлері бойынша жіктеуді ұйымдар оларды пайдалану ерекшелігін ескере отырып дербес жүргізеді [10].

1-суретте олардың түрлері бойынша тіркелген активтердің бухгалтерлік есебі қандай стандарттармен (стандарттардың бөлімдері/параграфтары) реттелетіні көрсетілген.

Сурет 1. Тіркелген активтердің түрлері

Ескерту: дереккөз [10]

Бухгалтерлік есепте (ҚЕХС немесе ҚЕХС бойынша) ФА жіктемесі активтің мақсаты мен экономикалық мәні негізінде құрылады. Мұнда активтер сыныптарға топтастырылған — жер, жабдық, көлік, машиналар, ғимарат және т.б. — оларды бірыңғай принциптер бойынша есептілікте көрсету үшін. Компания амортизация

әдісін және фа-ны пайдалы пайдалану мерзімін өзіндік құнын, пайдалану сипатын және нақты пайдалану мерзімін қайта бағалау негізінде дербес белгілейді.

Салық есебінде ФА жіктемесі амортизацияның белгіленген нормалары бар амортизациялық топтарды анықтауға бағытталған. Амортизация әдістері шектеулі (әдетте сызықтық әдіс қолданылады) және Фа құнын қайта бағалау ескерілмейді. Фа СТС есептеу үшін оларды пайдалану ерекшеліктері мен түрлері бойынша топтастырылған. Нәтижесінде, бухгалтерлік есепте фа классификациясы активтердің әділ құнына және экономикалық мәннің сенімді көрінісіне баса назар аударады. ФА салық есебінде салық салу мақсатында амортизацияны есептеуге баса назар аударылады.

Тіркелген активтер: бухгалтерлік және салықтық есепте тану және көрсету

ҚР ҰК 266-бабына сәйкес ФА бұл ҚЕХС және ҚР Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес салық төлеушінің бухгалтерлік есебіне түскен кезде ескерілген және есепті және болашақ кезеңдерде табыс алуға бағытталған қызметте пайдалануға арналған жылжымайтын мүлікке, материалдық емес және биологиялық активтерге салынған негізгі құралдар, инвестициялар [9].

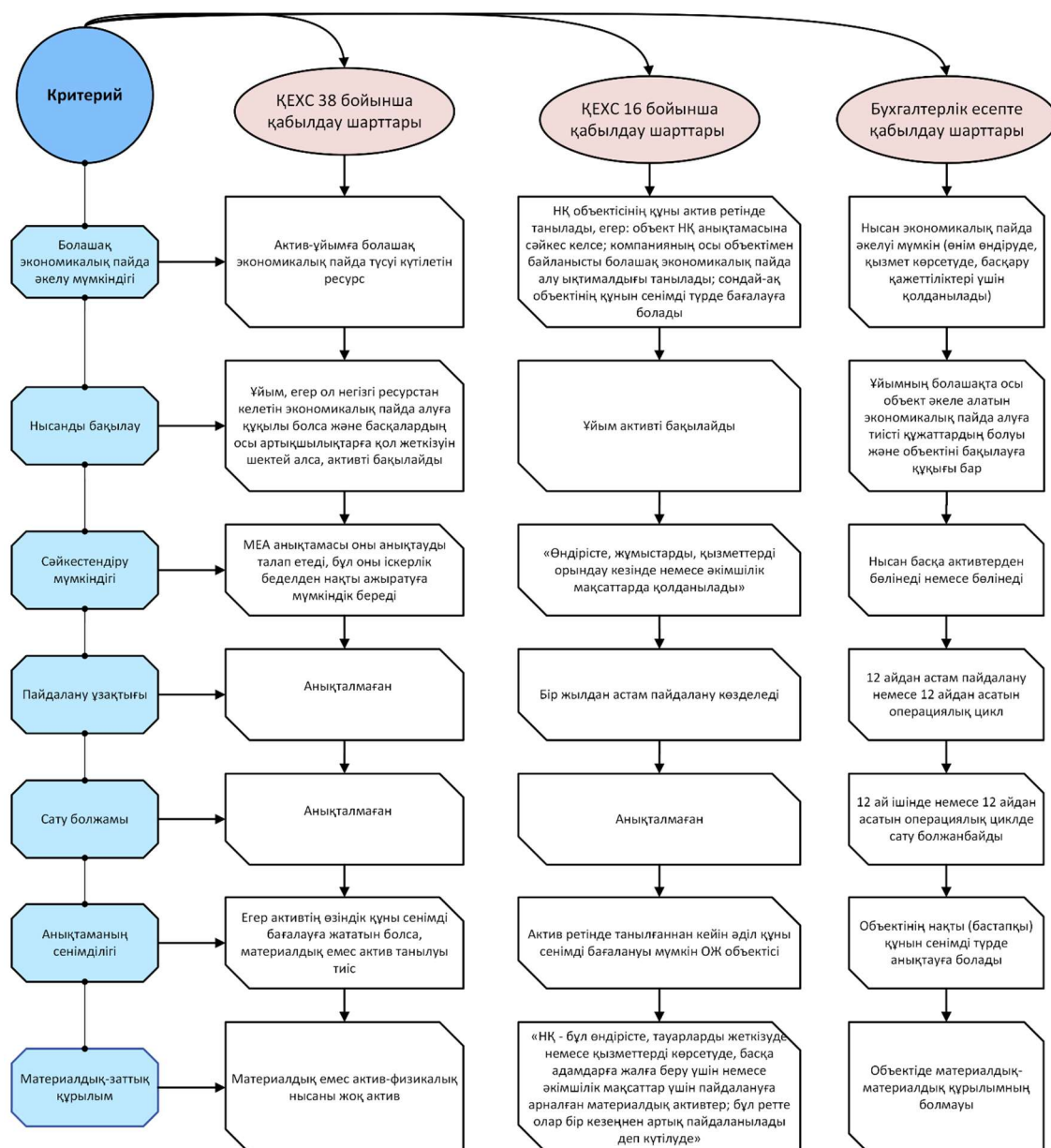
ХҚЕС (IAS) 38 материалдық емес активтерді олардың сипаты мен компания қызметінде пайдалану тәсіліне байланысты сыныптар бойынша келесі топтастыруды ұсынады. Бұл тізім ақпаратты ашу тарауындағы мысал үшін стандартта берілген. Қаржылық есептілікті пайдаланушыларды ең қолайлы ақпаратпен қамтамасыз ету үшін компаниялар сыныптарды кішігірім топтарға бөле алады немесе керісінше оларды үлкен санаттарға біріктіре алады: фирмалық атаулар; титулдық деректер және жарияланған атаулар; компьютерлік бағдарламалық жасақтама и др. [12].

Активті материалдық емес актив ретінде тану үшін келесі сипаттамалар жатады: қолма-қол ақшасыз, физикалық формасы жоқ; анықталатын; компания бақылайды; болашақта экономикалық пайда ағыны болуы мүмкін; құнын сенімді түрде бағалауға болады; қызмет ету мерзімі бір жылдан асады. Баланстағы материалдық емес активті тану үшін осы алты тармақтың барлығының орындалуын тексеру қажет.

Стандарттың 7-параграфына сәйкес ҚЕХС-та 16 актив ретінде танылады, егер келесі шарттар қанағаттандырылса: активті пайдаланудан экономикалық пайда алынады деп күтілуде; бастапқы құн дәл бағалануы мүмкін. ХҚЕС 16 стандартының 15-параграфына сәйкес бастапқы бағалау мыналарды қамтиды: баждар мен салықтарды ескере отырып, бірақ сауда жеңілдіктері мен жеңілдіктерді алып тастағанда активті сатып алу бағасы; пайдалануға жарамды күйге жеткізу және жеткізу шығындары; егер ұйым өзіне осындай міндет алса, ОЖ объектісін бөлшектеуге және оның астындағы учаскені қалпына келтіруге арналған шығыстарды бастапқы есептік бағалау.

Активті материалдық емес актив ретінде тану үшін келесі сипаттамалар жатады: қолма-қол ақшасыз, физикалық формасы жоқ; анықталатын; компания бақылайды; болашақта экономикалық пайда ағыны болуы мүмкін; құнын сенімді

түрде бағалауға болады; қызмет ету мерзімі бір жылдан асады. Баланстағы материалдық емес активті тану үшін осы алты тармақтың барлығының орындалуын тексеру қажет. Нысанды ХҚЕС 38 және ХҚЕС 16 бойынша МЕА және НҚ ретінде тану шарттарын салыстырайық (2-сурет).

Сурет 2. Объектіні МЕА және НҚ ретінде тану шарттары

Ескерту: автор [10,12] дереккөз негізінде құрастырған

Стандарттың 7-параграфына сәйкес ХҚЕС-та 16 актив ретінде танылады, егер келесі шарттар қанағаттандырылса: активті пайдаланудан экономикалық пайда алынады деп күтілуде; бастапқы құн дәл бағалануы мүмкін. ХҚЕС 16

стандартының 15-параграфына сәйкес бастапқы бағалау мыналарды қамтиды: баждар мен салықтарды ескере отырып, бірақ сауда жеңілдіктері мен жеңілдіктерді алып тастағанда активті сатып алу бағасы; пайдалануға жарамды күйге жеткізу және жеткізу шығындары; егер ұйым өзіне осындай міндет алса, ОЖ объектісін бөлшектеуге және оның астындағы учаскені қалпына келтіруге арналған шығыстарды бастапқы есептік бағалау. 2 суретте екі стандарттар негізінде бухгалтерлік есепте активтерді тану критерийлері салыстырылады: МСФО 38 (нематериальдық активтер) және МСФО 16 (негізгі құралдар), сондай-ақ бухгалтерлік есептегі жалпы терминдер ұқсас негізгі тану критерийлеріне ие, олар болашақ экономикалық пайда, активтерге бақылау, олардың құнын бағалаудың сенімділігі және деректердің дәлдігі. Негізгі айырмашылық материалдық және материалдық емес активтердің қасиеттерінде жатыр.

Тіркелген активтер (ТА) – бұл негізгі құралдар, нематериальдық және биологиялық активтер, олар КМКПТ талаптарына және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ұйымның бухгалтерлік есепке алынған кезінде ескеріледі және табыс алу мақсатында қызметте пайдалану үшін арналған. 3-суретте жоспар бойынша бекітілген шоттар көрсетілген (3-сурет).

2410	"НҚ"	2710	"Гудвилл"
2420	"НҚ амортизациясы"	2720	"Гудвиллдің құнсыздануы"
2430	"НҚ құнсыздануынан болған шығын"	2730	"Өзге де материалдық емес активтер"
2510	"Өсімдіктер"	2740	"Басқа материалдық емес активтердің амортизациясы"
2520	"Жануарлар"	2750	"Басқа материалдық емес активтердің құнсыздануынан болған шығын"
2610	"Барлау және бағалау активтері"	2630	"Барлау және бағалау активтерінің құнсыздануынан болған залал"
2620	"Барлау және бағалау активтерінің амортизациясы"		

Сурет 3. Шоттар жоспары

Ескерту: автор [13] дереккөз негізінде құрастырған

Салықтық мақсаттар үшін негізгі құралдардың түсуі мен шығуын тану олардың сатып алынған кезде есепке алынуын, сондай-ақ амортизация,

құнсыздану немесе сатуға арналған активтер санатына ауысу нәтижесінде есептен шығарылуын білдіреді. [14].

Тіркелген мүліктің құны салық кезеңінің соңындағы құн балансы үшін Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 120-бабының 2-тармағында көрсетілген лимиттерден аспаған жағдайда салықтық есепке алу саясатымен белгіленген амортизациялық аударымдар есебінен есептен шығарылатынын атап өткен жөн. Салықтық мақсаттар үшін тіркелген мүлікті өткізу оның танылуын тоқтату, жалға беру, сатуға арналған активтерге ауыстыру немесе жалдауды тоқтату сияқты жағдайларды қамтиды, егер актив енді тіркелген мүлік критерийлеріне сәйкес келмесе. Кіші топтың (немесе топтың) құндық балансы лизинг шартын аяқтағаннан кейін шығарылған немесе берілген активтердің баланстық құнына дейін азаяды, бұл ЕО талаптарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп туралы заңнамасына сәйкес жүргізіледі. Бұл ретте амортизациялық аударымдарды есептеу салық заңнамасымен реттеледі және шегерімге жатқызу үшін негіз болып табылады.

ҰМА Экономикалық қызмет процесіне бірнеше рет қатысатын және пайдаланылған құнды өнімге бөліктерге бөлетін мүліктік құндылықтар жиынтығымен сипатталады. Тақырыптың өзектілігі мынада: ҰМА оларды басқа экономикалық элементтер мен факторлардан ажырататын маңызды қасиетке ие: олар ұйымның өндірістік мүмкіндіктерін едәуір арттырады. Бағалау ұзақ мерзімді активтерді басқару элементтерінің бірі ретінде әрекет етеді.

ҰМА ағымдағы активтерден ерекшеленеді, өйткені олар оның бөлігі емес, операциялық циклды қолдайды. Сондай-ақ олардан ағымдағы активтерге қарағанда ұзақ мерзім ішінде пайда алынады деп күтілуде. Ағымдағы активтер осы кезеңдердің қайсысы ұзағырақ екеніне байланысты бір жыл немесе операциялық цикл ішінде сатылады деп күтілуде. ҰМА осы кезеңнен ұзағырақ қызмет етеді деп болжануда.

ҰМА бағалау түрлері және оларды нормативтік реттеу 4-суретте келтірілген.

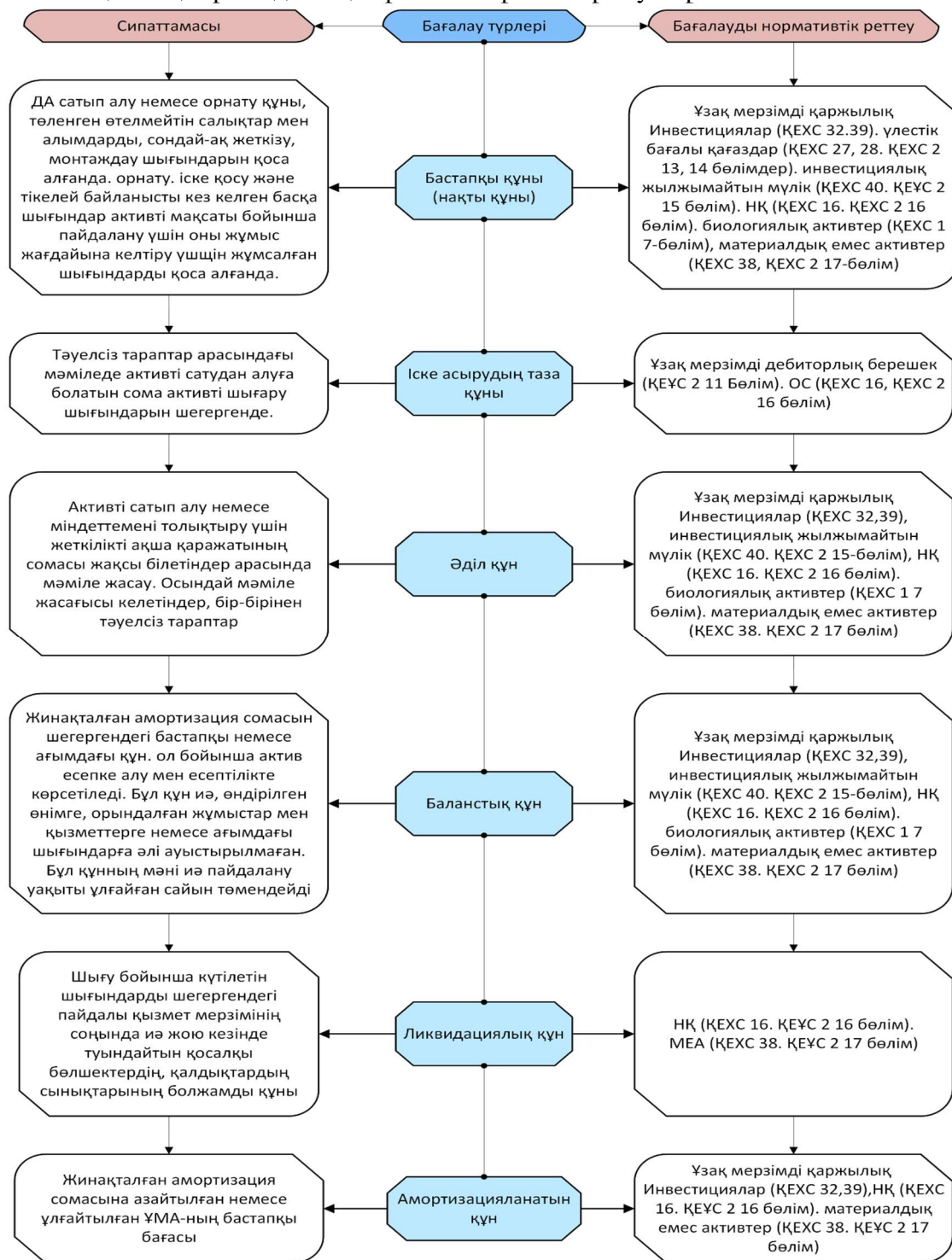
Жоғарыда айтылғандардан ұзақ мерзімді активтерді тиімді басқару процесінде ұзақ мерзімді активтерді бағалау бойынша сенімді көрсеткіштердің маңызы зор [18]. ҰМА бағалау ұйым активтерді басқарудың ең тиімді құралы болып табылады ұйымдастыру және активтерді басқару саясатын оңтайландыру, ағымдағы қызметтің тұрақтылығын қамтамасыз ету, инвестициялық тартымдылықты арттыру сияқты мәселелерді шешуге көмектеседі, бұл дұрыс түсіндірілгенде компанияның бәсекеге қабілеттілігінің артуына әкеледі [19].

Тіркелген активтерді есепке алу проблемалары-бұл өзекті тақырып, әсіресе экономика мен бухгалтерлік есеп стандарттары дами беретін Қазақстанда. Тіркелген активтерді есепке алудың негізгі проблемаларына мыналар жатады:

1. Халықаралық стандарттарға толық сәйкес келмеу: ХҚЕС енгізілгеніне қарамастан, кейбір кәсіпорындар әлі де ескірген есепке алу әдістерін қолданады. ҚЕХС талаптары бойынша жасалмаған қаржылық есеп ұйымның беделіне теріс әсер етуі, оның халықаралық нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін төмендетуі және инвестицияларды тартуды қиындатуы мүмкін.

2. Активтерді жете бағаламау және қайта бағалау: тіркелген активтердің әділ құнын дәл анықтау мәселесі жиі кездеседі. Бағаланбау немесе қайта бағалау

қаржылық есептіліктің бұрмалануына әкелуі мүмкін, бұл өтімділік, кірістілік және инвестициялық тартымдылық көрсеткіштеріне әсер етуі мүмкін.

Сурет 4. ҰМА түрлері бойынша бағалауды нормативтік реттеу

Ескерту: автор [15,16,17] дереккөз негізінде құрастырған

3. Амортизация: амортизацияның оңтайлы әдісін таңдауда қиындықтар бар. Дұрыс емес таңдау қаржылық көрсеткіштердің бұрмалануына әкелуі мүмкін, өйткені амортизациялық аударымдар салық базасына және компанияның таза пайдасына әсер етеді.

4. Білікті кадрлардың жетіспеушілігі: тіркелген активтерді есепке алу бухгалтерлердің жоғары біліктілігін талап етеді, бірақ кадр тапшылығы бухгалтерлік есепте, әсіресе шағын және орта бизнес кәсіпорындарында қателіктер мен дәлсіздіктерге әкеледі.

5. Есепке алудың ашықтығының болмауы: автоматтандырылған есепке алу жүйелерінің болмауы, ішкі операцияларды әлсіз бақылау және интеграцияланған ақпараттық жүйелердің болмауы тәуекелдерді арттырады және деректердің жоғалуына немесе бұрмалануына ықпал етеді.

6. Заңнамадағы өзгерістер: салық және бухгалтерлік заңнамадағы жиі өзгерістер бухгалтерлердің жұмысын қиындатады, өйткені жаңа ережелерге сәйкес есеп саясаты мен процедураларын үнемі бейімдеу қажет.

Бұл проблемалар кәсіпорындардан да, мемлекеттік органдардан да назар аударуды, сондай-ақ нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру мен кадрлар даярлауды қоса алғанда, оларды шешу жөніндегі стратегияларды әзірлеуді талап етеді.

Нәтижелерді талқылау

Алынған нәтижелер Қазақстанда тіркелген активтерді бухгалтерлік және салықтық есепке алу жүйесін одан әрі жетілдіру қажеттігін растайды. ҚЕХС енгізу қаржылық есептіліктің сапасын едәуір жақсартқанымен, салық есебіне, активтерді бағалауға және олардың құнсыздануына байланысты күрделі проблемалар сақталуда. Бухгалтерлік есеп пен салықтық есеп арасындағы айырмашылықтар әкімшілік жүктемені арттырады және компаниялар үшін қиындықтар туғызады, бұл осы жүйелердің тығыз интеграциясын және бухгалтерлік есеп әдістерін біріктіруді талап етеді.

Сонымен қатар, тіркелген активтерді есепке алуды автоматтандыру деректердің ашықтығы мен дәлдігін жақсарту жолындағы маңызды қадам болуы мүмкін. Инфляция мен валюталық ауытқулар жағдайында активтерді қайта бағалау компаниялардың қаржылық есептілігінде бұрмалануды болдырмау үшін жүйелі тәсілді қажет етеді.

Бухгалтерлік есеп пен салық есебін жүргізу тәсілдеріндегі айырмашылықтар компанияларға әкімшілік жүктемені арттырады және халықаралық стандарттарды сақтауды қиындатады және қайта бағалау мәселелері, автоматтандыру деңгейінің жеткіліксіздігі және білікті кадрлардың жетіспеушілігі бухгалтерлік есептің асқынуына, қаржылық көрсеткіштердің бұрмалануына және салық жүктемесінің артуына әкеледі.

Зерттеудің негізгі тұжырымдарын келесідей тұжырымдауға болады:

Бухгалтерлік есеп әдістеріндегі айырмашылықтар. Тіркелген активтерді есепке алу мен салықтық есепке алу арасындағы бар айырмашылықтар бухгалтерлік процестерді біріздендіруді талап ететін кәсіпорындарға қосымша әкімшілік жүктеме тудырады. Салық заңнамасында бухгалтерлік есеп нормаларымен салыстырылатын амортизацияның икемді әдістері қарастырылуы керек.

Активтерді бағалау және құнсыздану мәселелері. Тиімсіз бағалау және активтердің құнсыздануына тест жүргізбеу компаниялардың қаржылық есептілігін бұрмалауы мүмкін, бұл әсіресе тұрақсыз экономикалық жағдай мен инфляция жағдайында маңызды. Бұл инвестициялық шешімдер қабылдауға және компаниялардың инвесторлар үшін тартымдылығына әсер етуі мүмкін.

Автоматтандырудың төмен деңгейі. Тіркелген активтерді есепке алуды автоматтандырудың болмауы қателер ықтималдығының жоғарылауына және түгендеу процесінің күрделенуіне әкеледі. Автоматтандыру бухгалтерлік есептің тиімділігі мен дәлдігін едәуір жақсартып алады, сонымен қатар активтердің күйін бақылауды жақсартады.

Мамандарды даярлау қажеттілігі. Тіркелген активтерді есепке алу бухгалтерлер мен бағалаушылардың жоғары біліктілігін талап етеді, әсіресе құнсыздану сынақтарын жүргізу, қайта бағалау және амортизация әдістерін дұрыс тандау бөлігінде.

Қорытынды

ФА есебін зерттеу мамандардың біліктілігін арттыру және есепке алу процестерін автоматтандыру қажеттілігін, ҚЕХС сәйкес жасалған есептіліктің дұрыстығын, сондай-ақ:

Тіркелген активтерді есепке алу мәселелері өзекті болып қала береді және ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені олар қаржылық көрсеткіштерге, басқару шешімдеріне және инвестициялық тартымдылыққа әсер етеді. Бухгалтерлік есептің дәлдігін жақсарту және активтерді бағалау мен амортизациялаудың тиімді әдістерін енгізу маңызды.

Халықаралық стандарттарға сәйкестік қажеттілігі – қазақстандық компаниялардың алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі. Есепті ХҚЕС-пен толық сәйкестікке келтіру инвесторлар тарапынан сенім деңгейін арттыруға және халықаралық қаржы нарықтарына қолжетімділікті жақсартуға мүмкіндік береді.

Бухгалтерлік персоналдың біліктілігі бухгалтерлік есеп сапасына әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Бухгалтерлік есептің дәлдігін арттыру үшін бухгалтерлерді, әсіресе шағын және орта бизнес кәсіпорындарында оқыту және біліктілігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру қажет.

Автоматтандырудың рөлі маңызды екені де даусыз: есепке алудың заманауи ақпараттық жүйелерін енгізу қателіктер қаупін азайтуға және активтерді қайта бағалау процесін жеңілдетуге көмектеседі, әсіресе салық заңнамасы мен нормативтік талаптардағы тұрақты өзгерістер жағдайында.

Ұсыныстар есепке алуды жақсарту бойынша тіркелген активтерді бағалау мен есепке алудың нақты және егжей-тегжейлі әдістемелерін әзірлеуді, Кадрлық

бағдарламаларды қолдауды және тәуекелдерді едәуір төмендетуге және есептілік сапасын арттыруға мүмкіндік беретін заманауи есепке алу технологияларын енгізуді қамтиды.

Қорытындылай келе, тіркелген активтерді есепке алуды жақсарту бизнестің де, мемлекеттің де қатысуын талап ететін кешенді міндет ретінде қарастырылуы керек. Халықаралық стандарттар мен озық тәжірибеге негізделген ұсынымдарды енгізу неғұрлым ашық және шынайы есепке алу жүйесін құруға мүмкіндік береді, бұл, сайып келгенде, Қазақстан экономикасының тұрақты дамуына және оның әлемдік нарықтағы кәсіпорындарына деген сенімді нығайтуға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 31 января 2013 года № 50 «Об утверждении Национального стандарта финансовой отчетности» (с изменениями по состоянию на 22.10.2021 г.) [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <https://online.zakon.kz/> (қаралған күні: 13.08.2025).
2. Нуржанова Ж. Фиксированные активы: выбытие // Файл бухгалтера. – 2021. – 13 октября. – № 10. – С. 81–85.
3. Калдаярова А. С. Фиксированные активы: особенности налогового учета // Файл бухгалтера. – 2022. – 10 августа. – № 18. – С. 19–25.
4. Абрамова П. Что такое фиксированные активы и группы фиксированных активов. Как вести их налоговый учет [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <https://buh.mcfr.kz/article/588-fiksirovannyye-aktivy> (қаралған күні: 13.08.2025).
5. Светлакова А. А. Налоговый учет фиксированных активов // Бухгалтер и право. – 2022. – № 11. – С. 12–18.
6. Серикбаева Н. Как вести учет фиксированных активов [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: https://glavbuh.mcfr.kz/?btx=7801408&utm_campaign=red_block_content_vrezka_button&utm_content=art&utm_medium=refer&utm_source=buh.mcfr.kz&utm_term=588#/document/16/201350/dfas6tkm3s/ (қаралған күні: 13.08.2025).
7. Cui C., Harrison J., Ng F., Xie X. Data envelopment analysis and accounting measures // Annals of Operations Research. – 2025. – P. 1–24. – DOI: 10.1007/s10479-025-06533-8.
8. Vitkova E., Korytarova J., Kocourkova G. The Impact of Estimated Depreciation of Infrastructure Assets on Sales Profitability // Water. – 2025. – Vol. 17, No 3. – Art. 393. – DOI: 10.3390/w17030393.
9. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2025 г.) [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637 (қаралған күні: 13.08.2025).
10. ҚЕХС (IAS) 16 «Основные средства» [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/> (қаралған күні: 13.08.2025).

11. Калденбергер А. Учет фиксированных активов [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/uchet-fiksirovannykh-aktivov-9980/?login=yes&CODE=uchet-fiksirovannykh-aktivov-9980&s=> (қаралған күні: 13.08.2025).
12. МСФО (IAS) 38 «Нематериальные активы» [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards> (қаралған күні: 13.08.2025).
13. Нурпеисова А. А. Как определяется группа фиксированных активов в налоговом учете? // Бухучет на практике. – 2022. – № 12. – С. 41–48.
14. Абдульдинова А. С., Косячная И. В. Как вести налоговый учет фиксированных активов [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <https://glavbuh.mcfr.kz/#/document/16/220507/dfasxev152/?of=copy-bdccc8765c> (қаралған күні: 13.08.2025).
15. Материалдық емес активтерді есепке алу [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/glava-5-uchet-nematerialnykh-aktivov/?sphrase_id=297417 (қаралған күні: 13.08.2025).
16. Негізгі құралдарды есепке алу [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/uchet-osnovnykh-sredstv/?sphrase_id=297417 (қаралған күні: 13.08.2025).
17. Джумаева Г. А. Совершенствование учета долгосрочных активов на основе международных стандартов бухгалтерского учета // Экономика и социум. – 2023. – № 5-2 (108). – С. 665–669.
18. Андрианова Ю. В. Особенности классификации и оценки стоимости фиксированных материальных активов в соответствии с МСФО // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2021. – № 4. – С. 197–199.
19. Нургалиева Р. Н., Верига Ю. А., Коба Е. В. О применении в учете МСФО (IFRS) 5 «Долгосрочные активы, предназначенные для продажи, и прекращенная деятельность» // Вестник университета «Туран». – 2023. – № 2. – С. 26–37. – DOI: 10.46914/1562-2959-2023-1-2-26-37.

Information about the authors

***Manshuk Dosmanbetova** – PhD, Caspian University, Almaty, Kazakhstan. Email: dms-kz@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0326-2850>

Авторлар туралы мәліметтер

***Досманбетова М.С.** – PhD, Каспий университеті, Алматы, Қазақстан. Email: dms-kz@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0326-2850>

Сведения об авторах

***Досманбетова М.С.** – PhD, Каспийский университет, Алматы, Казахстан. Email: dms-kz@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0326-2850>

Improving the efficiency of cash flow management: the case of JSC Kazakhtelecom

Laura A. Kuanova¹, Aliya S. Shadkam¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract

This study undertakes a comprehensive evaluation of cash flow management practices, employing both quantitative and qualitative methodologies to assess the financial performance of a leading telecommunications company over a five-year period (2019–2023). Utilizing a descriptive-analytical research design, the analysis integrates horizontal financial analysis, liquidity ratios, and financial stability indicators to uncover inefficiencies, identify potential risks, and formulate strategies for improvement. The horizontal analysis examines temporal trends across operational, investment, and financial activities, while coefficient-based liquidity assessments evaluate short-term solvency. Additionally, financial stability ratios provide insights into long-term sustainability by measuring the balance between equity and debt, operational maneuverability, and the overarching stability of financial structures. The findings reveal that JSC "Kazakhtelecom" could enhance its cash flow efficiency by adopting a more integrated and adaptive approach. This includes improving cash flow forecasting, streamlining expense management, reducing over-reliance on debt, and reinforcing liquidity management practices. The study underscores that a proactive and comprehensive approach to managing cash flow not only ensures operational stability but also strengthens the company's capacity to navigate economic volatility. Additional strategies recommended include renegotiating key supplier contracts to optimize payment terms, implementing advanced risk management tools to mitigate potential cash flow disruptions, and refining financial planning processes to align with long-term strategic goals.

Keywords: cash flow management, financial efficiency, liquidity ratios, horizontal analysis, financial stability

Ақша ағындарын басқару тиімділігін арттыру:

Қазақтелеком АҚ

Куанова Л.А.¹, Шадкам А.^{1*}

¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін

Зерттеу жетекші телекоммуникациялық "Қазақтелеком" компаниясының бес жылдық кезеңдегі (2019-2023) қаржылық көрсеткіштерін бағалау үшін сандық және сапалық әдістемелерді пайдалана отырып, ақша ағындарын басқару тәжірибесін жан-жақты бағалауды жүргізеді. Зерттеуге сипаттамалық-аналитикалық тәсілді қолдана отырып, талдау тиімсіздікті анықтау, ықтимал тәуекелдерді анықтау және жақсарту стратегияларын әзірлеу үшін горизонталды қаржылық талдауды, өтімділік коэффициенттерін және қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін біріктіреді. Горизонталды талдау операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметтегі уақыт тенденцияларын зерттейді, ал коэффициенттерге негізделген өтімділікті бағалау қысқа мерзімді төлем қабілеттілігін бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қаржылық тұрақтылық коэффициенттері меншікті капитал мен қарыз арасындағы тепе-теңдікті, операциялық маневрлікті және қаржылық құрылымдардың жалпы тұрақтылығын өлшеу арқылы ұзақ мерзімді тұрақтылық туралы түсінік береді. Алынған деректер "Қазақтелеком" АҚ неғұрлым кешенді және бейімделгіш тәсілді қолдану есебінен өзінің ақша ағындарының тиімділігін арттыра алатынын көрсетеді. Бұған ақша қаражаттарының қозғалысын болжауды жақсарту, шығындарды басқаруды оңтайландыру, қарызға шамадан тыс тәуелділікті азайту және өтімділікті басқару әдістерін жетілдіру кіреді. Зерттеу ақша ағындарын басқарудың белсенді және жан-жақты тәсілі операциялық тұрақтылықты қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар компанияның экономикалық тұрақсыздықты жеңу қабілетін нығайтады. Ұсынылатын қосымша стратегияларға төлем шарттарын оңтайландыру үшін негізгі жеткізушілермен келісімшарттардың шарттарын қайта қарау, ақша ағынының ықтимал бұзылуын болдырмау үшін тәуекелдерді басқарудың озық құралдарын енгізу және ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаттарға сәйкес қаржылық жоспарлау процестерін жетілдіру кіреді.

Кілт сөздер: ақша ағындарын басқару, қаржылық тиімділік, өтімділік коэффициенттері, горизонталды талдау, қаржылық тұрақтылық

Повышение эффективности управления денежными потоками: на примере АО Казахтелеком

Куанова Л.А.¹, Шадкам А.С.^{1*}

¹*Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан*

Аннотация

В данном исследовании проводится всесторонняя оценка практики управления денежными потоками с использованием как количественных, так и качественных методологий для оценки финансовых показателей ведущей телекоммуникационной компании за пятилетний период (2019-2023). Используя описательно-аналитический подход к исследованию, анализ объединяет горизонтальный финансовый анализ, коэффициенты ликвидности и показатели финансовой стабильности для выявления неэффективности, выявления потенциальных рисков и разработки стратегий улучшения. Горизонтальный анализ исследует временные тенденции в операционной, инвестиционной и финансовой деятельности, в то время как оценка ликвидности на основе коэффициентов позволяет оценить краткосрочную платежеспособность. Кроме того, коэффициенты финансовой устойчивости дают представление о долгосрочной устойчивости, измеряя баланс между собственным капиталом и долгом, операционную маневренность и общую стабильность финансовых структур. Полученные данные свидетельствуют о том, что АО "Казахтелеком" могло бы повысить эффективность своих денежных потоков за счет применения более комплексного и адаптивного подхода. Это включает в себя улучшение прогнозирования движения денежных средств, оптимизацию управления расходами, снижение чрезмерной зависимости от долга и совершенствование методов управления ликвидностью. В исследовании подчеркивается, что проактивный и комплексный подход к управлению денежными потоками не только обеспечивает операционную стабильность, но и укрепляет способность компании справляться с экономической нестабильностью. Дополнительные стратегии включают пересмотр условий контрактов с ключевыми поставщиками, внедрение передовых инструментов управления рисками для предотвращения потенциальных сбоев в движении денежных средств и совершенствование процессов финансового планирования.

Ключевые слова: управление денежными потоками, финансовая эффективность, коэффициенты ликвидности, горизонтальный анализ, финансовая устойчивость

Kіріспе

Ақша ағынын басқару кәсіпорынның қаржылық және операциялық құрылымында, әсіресе телекоммуникация саласындағы капиталы жоғары секторларда маңызды рөл атқаратынын ескере отырып, оның оңтайландыруы өтімділікті қамтамасыз ету, өсу қарқынын сақтау және тәуекелдерді азайту үшін маңызды болып табылады. Телекоммуникациялық компаниялар үлкен капиталдық инвестицияларды, инфрақұрылымды жаңартуды және қарқынды дамып келе жатқан технологияларды енгізуді талап ететін ерекше қиындықтарға тап болады. Аталған талаптар құбылмалы нарықтық жағдайлармен және экономикалық белгісіздіктермен бірге қаражаттың тиімді ағынын басқаруды қаржы құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге стратегиялық міндет ретінде де қарастыруды қажет етеді. Ақша ағынын басқарудың тиімділігі компанияның ағымдағы қаржылық міндеттемелерін орындау, операциялық талаптарын орындау және ұзақ мерзімді инвестицияларға ресурстарды стратегиялық бөлу қабілетін анықтайды. Бұл тәжірибе төленбеген қарыздардың, жоғары операциялық шығындардың және ірі жобаларға байланысты қаржылық міндеттемелердің күрделілігін басқаруда маңызды рөл атқарады. Ақша ағындары мен шығыстарын тиімді басқару компанияға өтімділікті оңтайландыруға, сыртқы қаржыландыруға тәуелділікті азайтуға және қаржылық тұрақтылықты нығайтуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдер сонымен қатар шешім қабылдау процесін жақсартады, кәсіпорындарға шығындарға басымдық беруге, қарыздарды сауатты басқаруға және күнделікті операцияларды қолдау үшін жеткілікті айналым капиталына ие болуға мүмкіндік береді [1].

Ақша ағындарын басқару мәселесінің орталық тұжырымдамасы оның екі жақты міндетінде жатыр: операциялық ақша ағындары мен олардың кетуі арасындағы тепе-теңдікті сақтай отырып, қысқа мерзімді міндеттемелерді орындау үшін өтімді активтердің жеткіліктілігін қамтамасыз ету міндеттері. Бұл тепе-теңдік компанияларға қаржылық тұрақтылығына қауіп төндірмей өсу мүмкіндіктерін пайдалануға мүмкіндік беру үшін өте маңызды. Сонымен қатар, ақша ағындарын басқару күтпеген ақша тапшылығымен, ресурстарды тиімсіз бөлумен және қаржылық мүмкіндіктердің шамадан тыс кеңеюімен байланысты қаржылық тәуекелдерден қорғау қызметін атқарады [2]. Жедел өтімділікті басқару мен тұрақты операциялық ағындарды қамтамасыз ету арасындағы өзара әрекеттесу ақша ағындарын басқарудың көпқырлы мақсаттарын айқындайды, оның ішінде өтімділікті арттыру, айналым капиталының тиімділігін оңтайландыру және қаражатты бәсекелес басымдықтар арасында орынды бөлу қамтамасыз етіледі.

Зерттеу 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі жетекші телекоммуникация провайдері "Қазақтелеком" АҚ-дағы ақша ағындарын басқарудың ерекшеліктерін зерттейді. Горизонталды талдау әдісін қолдана отырып, зерттеу ақша ағындарының құрылымдық құрамын талдайды, оларды операциялық, қаржылық және инвестициялық қызметке жіктейді. Егжей-тегжейлі зерттеу компанияның ақша ағыны тәжірибесінің тиімділігін көрсетіп, операциялық көрсеткіштеріне әсер ететін ықтимал тиімсіздіктерді анықтауға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан зерттеу ақша ағындарының стратегиялары мен компанияның операциялық тиімділік пен қаржылық тұрақтылықты сақтау қабілеті арасындағы байланысты ашуды мақсат етеді [3, 4]. Сонымен қатар, зерттеу ақша ағындары тәжірибесінің тиімділігін коэффициенттер талдауы арқылы бағалап, тиімді ұсыныс беруге бағытталған. Бұл жетілдірілген әдіснамалық тәсіл өтімділіктің дәстүрлі коэффициенттерінен асатын ақша ағыны қызметінің негізгі қаржылық мақсаттарға сәйкестігі туралы кеңейтілген негіз ұсынады. Зерттеу нәтижелері бюджетті әзірлеуді оңтайландыруды, тауарлық-материалдық қорларды басқаруды, сондай-ақ дебиторлық және кредиторлық берешек циклдарын қоса алғанда, жақсарту бағыттарын анықтауға бағытталған. Осы маңызды компоненттерді қарастыра отырып, зерттеу телекоммуникация секторындағы ақша ағындарын басқаруды жетілдірудің кешенді стратегияларын ұсынуға бағытталған.

Қорыта келгенде, зерттеу тұрақты өсуге қол жеткізудегі стратегиялық қаржылық тәжірибенің маңыздылығын көрсете отырып, ақша ағындарын оңтайландырудың сенімді жүйесін құруға бағытталған. "Қазақтелеком" АҚ-нан алынған ақпарат телекоммуникация саласындағы нақты міндеттер мен мүмкіндіктерді ғана емес, сондай-ақ ұқсас динамикалық секторлардағы ақша ағындарын басқаруды жақсарту жоспарын ұсынады. Ақша ағындарының тиімді әдістерін стратегиялық интеграциялау арқылы компаниялар тұрақтылық пен бейімделу арқылы заманауи экономикалық жағдайға сәйкес күресуге қабілетті болады.

Бұл зерттеудің мақсаттары жан-жақты талдауға және "Қазақтелеком" АҚ шеңберіндегі ақша ағындарын басқарудың тиімділігін арттыруға бағытталып бірнеше сатыдан тұрады. Біріншіден, 2019-2023 жылдар аралығындағы ақша ағыны құрылымдық құрамына назар аударып, горизонталды талдау жүргізу. Ақша ағыны операциялық, қаржылық және инвестициялық қызметке жіктеліп, ресурстардың әртүрлі бизнес функциялары бойынша бөліну жолдары және пайдалануы жөнінде түсінік береді. Екіншіден, коэффициенттерді талдау арқылы ақша ағындарының тиімділігін бағалау жүргізіледі. Өтімділіктің дәстүрлі коэффициенттері бағалаудың бір бөлігі болғанымен, компанияның ақша ағындарын басқару тәжірибесінің жалпы тиімділігін бағалау үшін қаржылық көрсеткіштердің кең спектрі қолданылады. Аталған талдау операциялық тұрақтылық пен табыстылыққа әсер етуі мүмкін тиімді және тиімсіз жақтарды анықтай отырып, ақша ағыны тәжірибесі мен компанияның қаржылық көрсеткіштері арасындағы байланысты анықтауға бағытталған. Зерттеудің маңызды мақсаттарының бірі ақша ағындарын басқару тәжірибесін жақсартуға бағытталған нақты амалдарды анықтау болып табылады. Бұл бюджет әзірлеу, тауарлық-материалдық құндылықтарды бақылау, дебиторлық және кредиторлық берешек процестерін оңтайландыру сияқты факторларды қарастыруды қамтиды. Мақала тиімсіздіктерді анықтау және мақсатты стратегияларды зерттеу арқылы өтімділікті арттыру және ресурстарды пайдалану мүмкіндіктерін ашуға бағытталған.

Ақша ағындарын басқарудың тиімділігін арттыру бәсекеге қабілеттілік пен қаржылық тұрақтылықты сақтауға ұмтылатын кәсіпорындар үшін өзекті міндетке айналды. Ақша ағындарын тиімді басқару ұйымның қаржылық жағдайының негізі болып табылады, сонымен бірге стратегиялық өсуге ықпал ете отырып, күнделікті операциялардың үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Мунгал мен Лалл Гарбхарран ақша ағындарын басқарудағы тиімсіздік, әсіресе құрылымдық қаржылық тәжірибесі жоқ шағын бизнес үшін айтарлықтай операциялық мәселелер тудыруы мүмкін екенін атап көрсетеді. Ғалымдар ақша ағындары процестерін оңтайландыру өтімділікті арттырып қана қоймайды, сонымен қатар ұзақ мерзімді тұрақтылық пен табысқа ықпал етеді деп мәлімдейді [5]. Африфа мен Тингбани ақша ағындарын басқарудың тиімділігін арттыру шағын және орта бизнестің жалпы көрсеткіштеріне оң әсерін ететінін зерттеуді жалғастыруда. Ақша ағындарының оңтайландырылған тәжірибесі бар кәсіпорындар операциялық қажеттіліктер мен ұзақ мерзімді инвестициялық мақсаттар арасындағы алшақтықты тиімді түрде қысқартатынын көрсетеді [6]. Айналым капиталын басқару стратегияларын жетілдіре отырып, кәсіпорындар қаржылық тұрақтылығын нығайтып қана қоймай, сонымен қатар тұрақты өсу мүмкіндіктерін ашады. Ақша ағындарын басқарудағы тиімділік қаржылық ресурстарды нақты бәсекелестік артықшылықтарға айналдырудың катализаторы ретінде әрекет етеді. Аггрей Китере Кенияның коммерциялық банк секторындағы ақша ағындарын басқарудағы тиімсіздікке ықпал ететін нақты тәжірибелерге тоқталады. Дебиторлық берешектің кешігуі, қолма-қол ақшаны жеткіліксіз бюджеттеу және бақылау тетіктерінің жеткіліксіздігі сияқты мәселелер елеулі кедергілер ретінде анықталды [7]. Китере болжау құралдарын, дебиторлық берешектің тиімді жүйелерін және шоттарды уақтылы салыстыруды біріктіретін ақша ағындарын басқарудың құрылымдық жүйесін енгізуді ұсынады. Аталған шаралар тиімді қолданылған кезде ақша ағыны процестерінің жылдамдығы мен дәлдігін едәуір арттырып, жалпы тиімділікті арттыра алады.

Ақша ағындарын басқарудың тиімділігін арттырудың тағы бір негізгі аспектісі технологияны пайдалану болып табылады. Нақты уақыттағы аналитика, автоматтандырылған шот-фактура жүйелері және машиналық оқытуға негізделген болжау құралдары сияқты озық қаржылық технологияларды енгізу кәсіпорындардың ақша ағындарын бақылау және басқару қабілетін түбегейлі өзгертті. Бұл инновациялар қолмен жасалатын қателерді азайтып қана қоймайды, сонымен қатар бизнеске қолма-қол ақшаның жетіспеушілігін болжауға және қаражатты бөлуді оңтайландыруға мүмкіндік беретін тиімді ақпарат береді. Қарқынды дамып келе жатқан экономикалық жағдайда бұл технологияларды енгізу бизнестің икемді және жауапты болуы үшін өте маңызды [8]. Сонымен қатар, ақша ағындарын басқаруды стратегиялық қаржылық жоспарлаумен үйлестіру тиімділікті едәуір арттыра алады. Ақша ағындарын басқаруға проактивті көзқарасты қабылдаған және технологияны қаржылық стратегияларына енгізетін кәсіпорындар шығындарға дұрыс басымдық бере алады, қаржыландыру көздерін оңтайландырады және болашақ өсуді жоспарлай алады. Мұндай сәйкестік ақша

ағындарын басқару оқшауланған процесс ретінде емес, ұйымның стратегиялық мақсаттарының негізгі элементі ретінде қарастырылуын қамтамасыз етеді. Ақша ағындарын басқарудың тиімділігін арттыру ішкі ұйымдастырушылық тәжірибені реттеуді де талап етеді. Осы ретте басшылық ақша ағындарын басқару стратегиялық функция ретінде басымдыққа ие болатын қаржылық тәртіп мәдениетін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Нақты қарым-қатынас, сенімді оқыту бағдарламалары және ақша ағындарының тиімділігін жүйелі түрде тексеру тиімсіздікті анықтауға және түзету шараларын жылдам енгізуге көмектеседі. Тиімділікті арттырудың тағы бір кілті – ол дебиторлық және кредиторлық берешек процестерін оңтайландыру. Шот-фактураларды уактылы рәсімдеу, автоматтандырылған төлем жүйелері және жабдықтаушылармен және тапсырыс берушілермен төлем шарттарын жасау ақша ағындарының кешігуін едәуір төмендетуі мүмкін. Бұл процестерді оңтайландыру өтімділікті қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар мүмкіндіктерді жіберіп алу және сыртқы қаржыландыруға тәуелділікті арттыру сияқты қолма-қол ақшаның жетіспеушілігімен байланысты тәуекелдерді азайтады. Кәсіпорындар ақша ағындарының стратегияларын мезгіл-мезгіл қайта қарап, жетілдіріп отыруы керек. Ақша ағындарының тұрақты аудитін жүргізу қайталанатын мәселелерді анықтауға және жақсарту бағыттарын анықтауға көмектеседі. Өз тәсілдерін үнемі жетілдіре отырып, кәсіпорындар дамып келе жатқан нарықтық жағдайларға бейімделе алады және ақша ағындарын басқару тәжірибесінің тиімділігін сақтай алады. Қорытындылай келе, ақша ағындарын басқарудың тиімділігін арттыру технологиялық инновацияларды, стратегиялық теңестіруді және мәдени міндеттемелерді үйлестіруді қажет ететін үздіксіз процесс болып табылады. Тиімсіздікті бірнеше деңгейде жою арқылы кәсіпорындар өтімділікті арттыра алады, тәуекелдерді азайтады және қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізе алады, сайып келгенде тұрақты өсуді ынталандырады. Бұл зерттеу телекоммуникациялық компаниялардың, атап айтқанда "Қазақтелеком" АҚ-ның ақша ағындарын басқаруды оңтайландыруға және операциялық және қаржылық көрсеткіштерін жақсартуға мүмкіндік беретін принциптер мен тәжірибелерді қабылдау қажеттілігін көрсетеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеуде қолданылатын зерттеу әдістемесі ақша ағындарын басқару тәжірибесінің тиімділігін мұқият бағалау үшін сандық және сапалық тәсілдерді біріктіреді. Жетекші телекоммуникациялық компанияның бес жылдық кезеңдегі (2019-2023) қаржылық көрсеткіштерін зерттей отырып, әдістеме операциялық және қаржылық нәтижелерді жақсарту үшін компанияның ақша ағындарын қаншалықты жақсы басқарғанын анықтауға бағытталған. Зерттеу компанияның ақша ағындарын басқару тәжірибесі туралы жан-жақты түсінік беру үшін қаржылық талдаудың әртүрлі әдістерін біріктіретін сипаттамалық және аналитикалық зерттеу дизайнын пайдаланады. Бұл тәсілдің негізгі бағыты ақша ағындарын горизонталды талдауды және коэффициенттерге негізделген бағалау

әдістерін қолдану болып табылады, олар бірге оңтайландыру тенденцияларын, тиімсіздіктерін және әлеуетті бағыттарын анықтауға ықпал етеді:

1. Зерттеуде горизонталды талдау әдістеменің негізгі құрамдас бөлігі ретінде зерттеуде қолданылады, көрсетілген кезеңдегі ақша ағындарының өзгеруіне салыстырмалы баға беріледі. Аталған әдіс қаржылық көрсеткіштердің өсу қарқынын, төмендеуін немесе тоқырауын анықтай отырып, операциялық, қаржылық және инвестициялық қызмет бойынша ақша ағыны тенденцияларын көрсетеді. Осы өзгерістерді бақылай отырып, горизонталды талдау стратегиялық шешімдер қабылдауға және ресурстарды бөлуге негіз болатын заңдылықтарды анықтайды.

2. Зерттеу сонымен қатар ұйымның қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелерді орындау қабілетін бағалау үшін өтімділік коэффициенттерін пайдаланады. Бұл коэффициенттер компанияның төлем қабілеттілігі мен операциялық тиімділігі туралы маңызды түсінік береді, оның айналым капиталын тиімді басқару қабілетін бағалайды. Мұндай бағалау компанияның күнделікті жұмысын қаншалықты жақсы қолдай алатынын түсіну үшін өте маңызды, сонымен бірге оның функционалдығына нұқсан келтіруі мүмкін өтімділік дағдарыстарының алдын алады.

Сонымен қатар, коэффициенттерге негізделген бағалау кеңірек қаржылық көрсеткіштерді зерттеу арқылы горизонталды және арақатынас талдауларын толықтырады. Бұл бағалаулар компанияның ақша ағындарының тиімділігіне егжей-тегжейлі көзқарас береді, яғни ақша ресурстарының кіріс алу және инвестицияларды қолдау үшін қаншалықты тиімді пайдаланылатынын көрсетеді. Коэффициенттерді қолдану талдаудың тереңдігін арттырады, бұл салалық эталондар мен озық тәжірибелер контекстінде қаржылық көрсеткіштерді толықтай зерттеуге мүмкіндік береді. Нәтижелердің сенімділігі мен өзектілігін қамтамасыз ету үшін зерттеу компанияның 2019 және 2023 жылдар аралығында жарияланған жылдық қаржылық есептілігінен алынған екінші реттік деректерге негізделген. Компания есептері ақша ағындарының құрылымы мен тенденцияларын мұқият зерттеуге мүмкіндік беретін толық деректер жиынтығын ұсынады. Аталған деректерді зерттеу әдістемелері арқылы талдай отырып, ақша ағындарын басқару тәжірибесінің тиімділігі туралы пайдалы түсінік беріледі (кесте – 1).

Кесте 1. Ақша ағындарының өтімділік көрсеткіштері

Көрсеткіш	Формула	Стандарт-ты мән	Интерпретациясы
Absolute Liquidity Ratio	$K_{absl} = \frac{Cash\ and\ Cash\ Equivalents}{Current\ Liabilities}$	$K_{absl} > 0$	Дереу төлем қабілеттілігін көрсетеді. Төменгі мәндер қысқа мерзімді міндеттемелерді жабу үшін өтімді қаражаттың жеткіліксіздігін көрсетеді.

Quick Liquidity Ratio	$K_{ql} = \frac{Cash\ Equivalents + Accounts\ Receivable}{Current\ Liabilities}$	$K_{ql} > 1$	Тауарлы-материалдық құндылықтардан бөлек міндеттемелерді орындау қабілетін көрсетеді.
Current Liquidity Ratio	$K_{curl} = \frac{Current\ Assets}{Current\ Liabilities}$	$K_{cur} > 2$	Өтімділіктің жалпы өлшемін қамтамасыз етеді. Төмен мәндер міндеттемелерді орындаудағы қаржылық тәуекелдерді көрсетеді.

Ескерту: авторлар құрастырған

3. Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері ақша ағындарын басқару тәжірибесінің ұзақ мерзімді бағалау үшін қолданылады. Қаржылық тұрақтылықтың маңызды көрсеткіштері анықталады, есептеледі және мұқият талданады. Бұл көрсеткіштер ұйымның тұрақты ақша ағындарын ұстап тұру, міндеттемелерді орындау және ұзақ мерзімді көріністе стратегиялық өсуді қолдау қабілеті туралы түсінік береді (кесте-2).

Кесте 2. Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері

Көрсеткіш	Формула	Стандартты мән	Интерпритациясы
Autonomy Coefficient	$K_{aut} = \frac{Equity}{Total\ Assets}$	$K_{aut} \geq 0.2$	Жалпы активтердегі меншікті капиталдың үлесін көрсетеді. Төмен мәндер сыртқы қаржыландыруға үлкен тәуелділікті көрсетеді.
Funding Ratio	$K_{fund} = \frac{Equity}{Borrowed\ Funds}$	$K_{fund} \geq 1$	Меншікті капитал мен қарыз арасындағы тепе-теңдікті өлшейді. Төменгі коэффициенттер жоғары қаржылық тәуелділікті көрсетеді.
Financial Risk Ratio	$K_{risk} = \frac{Borrowed\ Funds}{Equity}$	$K_{risk} < 0.5$	Қаржылық тәуекел деңгейін бағалайды. Жоғары мәндер үлкен тәуекелді білдіреді.

Maneuverability of Own Working Capital	$K_{man} = \frac{Working\ Capital}{Equity}$	$0.1 \leq K_{man} \leq 0.2$	Кәсіпорынның операциялық қажеттіліктер үшін қаражатты икемді басқару қабілетін бағалайды.
Financial Stability Coefficient	$K_{stab} = \frac{Equity + Long - term\ Liabilities}{Total\ Assets}$	$0.5 \leq K_{stab} \leq 0.9$	Жалпы қаржылық тұрақтылықты көрсетеді. Төменгі мәндер ықтимал қаржылық тұрақсыздықты көрсетеді.

Ескерту: авторлар құрастырған

Горизонталды талдаудың, өтімділік коэффициенттерінің және қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерінің интеграциясы ақша ағындарын басқарудың тиімділігін бағалаудың кешенді негізін белгілейді. Тәсіл басқарудағы тиімсіздікті көрсетіп, ықтимал осалдықтарды анықтап қана қоймайды, сонымен қатар ақша ағындарының тәжірибесін оңтайландыруға бағытталған нақты стратегияларды тұжырымдауды жеңілдетеді. Осы аналитикалық құралдарды пайдалана отырып, ұйымдар қарқынды дамып келе жатқан экономикалық ортада тұрақты өсу мен тұрақтылықты қамтамасыз ете отырып, қаржылық тұрақтылығы мен операциялық тиімділігін арттыра алады.

Нәтижелер және талқылау

Горизонталды талдау. "Қазақтелеком" АҚ-ның 2019-2023 жылдарға арналған ақша ағындарын талдау арқылы ұйым ішіндегі ақша ағындарын басқарудың тиімділігін бағаланады. Ақша ағындары олардың құрылымында ұйымның операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметінің объективі арқылы зерттеледі. Ақша ағындарының құрылымдық көрсеткіштері горизонталды талдау көмегімен зерттеледі, атап айтқанда есепті жылдағы қолма-қол ақшаның қозғалысын алдыңғы кезеңмен салыстыру - қолма-қол ақшаның қай бағытта алынғанын және жұмсалғанын анықтау және осы көрсеткіштерде қандай қызмет түрлерінің жоғарылағанын немесе төмендегенін анықтау. Қажетті көрсеткіштер үшін ақша ағындарының горизонталды талдауы қолданылады, яғни оң, теріс және таза ақша ағындарының динамикасы жеке көздеріне қатысты зерттеледі, өсу қарқыны мен көлемін есептелді, көлемі өзгеру тенденциясын белгіленді. Деректер көмегімен ақша ағындарының ағымдағы қызметін талдайық (кесте – 3).

Ұсынылған деректерге сүйене отырып, 2021, 2022 және 2023 жылдардағы операциялық қызметтен түскен ақша ағындарының айтарлықтай тенденцияларын байқауға болады. 2022 жылы ақша қаражаттарының жалпы ағыны 2021 жылмен салыстырғанда 4% - ға төмендеп, жалпы сомасы 223 828.422 млн теңгені құрады. Алайда, 2023 жылы ақша ағыны қалпына келіп, 4% - ға өсіп, 233 840.767 млн теңгеге жетті.

Кесте 3. 2021-2023 жж. арналған ағымдағы қызметтен түскен ақша ағындарын талдау

Көрсеткіш	2021 (мың теңге)	2022 (мың теңге)	2023 (мың теңге)	Өзгеріс (2022 және 2021)	Өзгеріс (2023 және 2022)	Өсім (2021 және 2022) (%)	Өсім (2022 және 2023) (%)
1. Cash Inflows							
1.1. Profit before tax	112,399,488	125,477,299	115,473,752	13,077,811	10,003,547	12	-8
1.2. Depreciation	66,901,323	68,304,671	69,592,520	1,403,348	1,287,849	2	2
1.3. Amortization	20,704,721	21,529,004	28,882,726	824,283	7,353,722	4	34
1.4. Impairment losses (non-financial assets)	182,062	2,009,711	1,414,583	1,827,649	595,128	100	-30
1.5. Impairment losses (financial assets)	1,933,380	4,863,950	4,036,491	2,930,570	827,459	152	-17
1.6. Foreign exchange loss	944,923	8,966,674	152,252	8,021,751	9,118,926	848	(101)
1.7. Other income (government grants)	0	4,209,415	6,154,321	4,209,415	1,944,906	-	(46)
Total Inflows	232,069,468	223,828,422	233,840,767	8,241,046	10,012,345	(4)	4
2. Cash Outflows							
2.1. Payments to suppliers	-	300,000	19,983,701	300,000	19,683,701	-	-
2.2. Employee benefits	103,845	6,227,709	140,871	6,331,554	6,086,838	6093	98
2.3. Finance costs	34,899,745	32,156,946	31,048,687	2,742,799	1,108,259	(8)	(3)
2.4. Income tax paid	17,497,499	19,037,908	23,272,237	1,540,409	4,234,329	(9)	(22)
Total Outflows	169,582,566	209,959,455	218,599,347	40,376,889	8,639,892	24	4
Net Cash Flows from Operating Activities	121,148,843	172,289,748	177,972,764	51,140,905	5,683,016	42	3

Ескерту: авторлар құрастырған

Бұл ауытқу компанияның осы жылдардағы операциялық көрсеткіштерінің кейбір құбылмалылығын көрсетеді. Ақша ағындарын бөле отырып, салық салуға дейінгі пайда 2022 жылы 12% - ға өсіп, 112 399.488 млн теңгеден 125 477.299 млн теңгеге дейін өскенін көрсетті. Алайда, 2023 жылы 8% - ға төмендеу байқалды, салық салуға дейінгі пайда 115 473.752 млн теңгеге дейін төмендеді. Бұл тенденция, әсіресе құбылмалы нарықтық жағдайда, кірістілікті сақтаудағы ықтимал мәселелер барын көрсетеді. Ақшалай емес түзетулерге келетін болсақ, амортизация ақша ағындарының өсуіне оң ықпал етті, 2021 жылдан 2023 жылға дейін сәйкесінше 2% және 4% шекті өсу қарқынын көрсетті. 2023 жылы амортизацияның айтарлықтай өсуі (өткен жылмен салыстырғанда 34% - ға өсті) материалдық емес активтерге инвестициялардың ұлғаюын немесе активтер балансының өзгеруін көрсетуі мүмкін. Қаржылық емес активтер бойынша құнсызданудан болған шығындар 2022 жылы күрт өсті, 2021 жылғы 182 062 мың теңгемен салыстырғанда барлығы 2 009 711 мың теңге тіркелді. Алайда, 2023 жылы бұл көрсеткіш 30% - ға төмендеді. Сол сияқты, қаржылық активтердің құнсыздануынан болған шығындар 2022 жылы айтарлықтай өсті, бұл 2021 жылмен салыстырғанда 152% - ға өсті, бірақ 2023 жылы 17% - ға төмендеді, бұл компанияның қаржылық жағдайының ықтимал тұрақтануын көрсетеді. Керісінше, 2022 жылы валюталық шығындардың айтарлықтай өсуі байқалды, бұл -8 966.674 млн теңге шығынға әкелді, бұл 2021 жылғы -944.923 млн теңгеден күрт өзгерді. Алайда, компания бұл шығынды 2023 жылы 152 252 мың теңге пайда туралы есеп беріп, жеңілдете алды. Бұл өзгеріс шетел валютасын басқарудың жетілдірілген стратегияларын көрсетеді.

Шығыстарға келетін болсақ, 2022 жылы қолма-қол ақшаның жалпы ағыны 2021 жылмен салыстырғанда 24% - ға өсіп, жалпы сомасы 209 959.455 млн теңгені құрады. 2022 жылы жабдықташыларға төлемдердің өсуі операциялық белсенділіктің немесе кіріс шығындарының артқанын көрсетеді. Алайда, 2023 жылы қолма-қол ақшаның жалпы ағыны қосымша 4% - ға өсіп, 218 599.347 млн теңгені құрады. Қызметкерлерге төленетін жәрдемақыларда айтарлықтай өзгерістер болды, 2022 жылы қызметкерлерге байланысты шығындарды түзетуге байланысты күрт теріс мән тіркелді. Бұл көрсеткіш 2023 жылы айтарлықтай жақсырақ болды, дегенмен әлі де теріс болып қала береді, яғни қызметкерлердің шығындарын басқарудағы ықтимал жақсартуларды көрсетеді. Жалпы алғанда, операциялық қызметтен түскен таза ақша ағындары 2022 жылы 42% - ға айтарлықтай өсіп, 172 289.748 млн теңгені құрады, бұл ақша ағындарының төмендеуіне қарамастан тұрақты қалпына келтіруді көрсетеді. Өсім 2023 жылы 3% - ға баяу қарқынмен болса да жалғасты, өз кезегінде 177 972.764 млн теңге таза ақша ағынына әкелді. Ақша ағындарының тұрақты оң траекториясы "Қазақтелеком" АҚ ақша қаражаттарының түсуі мен кетуінің ауытқуы жағдайында да өзінің операциялық қызметін тиімді басқаратынын көрсетеді.

Өтімділік көрсеткіштері. Өтімділік коэффициенттері компанияның қаржылық тұрақтылық пен операциялық тиімділік туралы түсінік бере отырып, қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелерді орындау қабілетін бағалайды. 2019-

2023 жылдарға есептелген коэффициенттер интерпретацияның стандартты көрсеткіштерімен салыстырылады (кесте-4).

Кесте 4. "Қазақтелеком" АҚ 2019-2023 жж. кезеңдегі қаржылық көрсеткіштері

Жыл	Абсолютті өтімділік	Жылдам өтімділік	Ағымдағы өтімділік
2023	0.203	0.930	1.186
2022	1.095	0.779	1.571
2021	0.927	0.874	2.051
2020	0.557	0.755	1.098
2019	0.384	0.678	1.041

Ескерту: авторлар құрастырған

Компанияның 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі өтімділік коэффициенттері оның қаржылық жағдайы мен қысқа мерзімді міндеттемелерді орындау қабілеті туралы маңызды ақпаратты ашады. Абсолютті өтімділік коэффициентінен бастап, бұл көрсеткіш дебиторлық берешекке немесе тауарлық-материалдық құндылықтарға сүйенбестен ағымдағы міндеттемелерді жабу үшін қол жетімді ақша қаражаттары мен олардың баламалары сияқты өтімді қорлардың үлесін өлшейді. Бұл арақатынастың стандартты өлшемі 0,2-ден жоғары. 2023 жылы осы коэффициент 0,203 құрады, жаңа стандартқа сәйкес келеді, және шектеулі жедел төлем қабілеттілігін көрсетеді. Коэффициент 1,095 деңгейінде айтарлықтай жоғары болған 2022 жылмен күрт қарама-қайшы келеді, бұл міндеттемелерді уақтылы орындаудың сенімді әлеуетін көрсетеді. Сол сияқты, 2021 жылы жоғары мән 0,927 болды, яғни жоғары өтімділікті білдіреді. Алайда, 2020 және 2019 жылдар сияқты алдыңғы жылдар сәйкесінше 0,557 және 0,384 төмен коэффициенттерді көрсетті. Бұл мәндер эталоннан жоғары болғанымен, олар жақсарту мүмкіндіктерін көрсетті. 2023 жылы 2022 жылмен салыстырғанда күрт құлдырау алаңдаушылық туғызады және өтімді активтердің қолжетімділігінің төмендеуін болжайды, ақша ағындарының өсуіне немесе резервтердің қысқаруына байланысты болуы мүмкін. Компанияның тауарлық-материалдық құндылықтарға сүйенбестен қолма-қол ақшаны, олардың баламаларын және дебиторлық берешекті пайдалана отырып, міндеттемелерді орындау қабілетін бағалайтын жылдам өтімділік коэффициенті 1 стандартты көрсеткіштен дәйекті түрде төмендеді. Аталған коэффициент 2023 жылы 0,930 құрады, 2022 жылы 0,779 және 2021 жылы 0,874-тен сәл жақсырақ екені белгілі, бірақ әлі де қажетті деңгейден төмен. 2020 және 2019 жылдардағы көрсеткіштер сәйкесінше 0,755 және 0,678 деңгейінде ағымдағы міндеттемелерді жабу үшін жылдам активтердің жеткіліксіздігінің тенденциясын күшейтеді. Осы тұрақты тапшылық компанияның қысқа мерзімді міндеттемелерді орындау үшін бірден қол жетімді болмауы мүмкін басқа өтімді емес активтерге немесе тауарлық-материалдық құндылықтарға тәуелділігін көрсетеді. Көрсеткішті орындай алмау компанияның дебиторлық берешекті басқаруды жақсартуы және қаржылық жүктемені азайту үшін өтімділіктің жоғары деңгейін қамтамасыз етуі керек екенін көрсетеді.

Ағымдағы активтердің ағымдағы міндеттемелерді жабудың жалпы қабілетін өлшейтін ағымдағы өтімділік коэффициенті де аралас екендігі белгілі болды. Бұл арақатынастың стандарты 2-ден жоғары, және тек 2021 жылы компания 2,051 коэффициентімен қол жеткізді, және жақсы өтімділікті көрсетті. Керісінше, 2023 жылы 1,186-ға дейін төмендеу байқалды, қаржылық міндеттемелерді орындаудағы тәуекелдерді көрсететін мөлшерден айтарлықтай төмен. Аталған арақатынасы 2022 жылы 1,571 деңгейінде сәл жақсырақ болды, бірақ әлі де стандартқа сәйкес келмеді. Алдыңғы жылдары ағымдағы өтімділік 2020 жылы 1,098 және 2019 жылы 1,041 болды, міндеттемелерге қатысты ағымдағы активтердің оңтайлы балансын сақтау үшін біртіндеп басқарылғанын көрсетеді. 2021 жылы айтарлықтай жақсару уақытша болған сияқты, себебі кейінгі жылдар алаңдатарлық төмендеу үрдісін көрсетеді. Аталған төмендеу схемасы активтерді бөлудегі және ақша ағындарын басқарудағы ықтимал тиімсіздікті көрсетіп отыр. Қорытындылай келе, өтімділік коэффициенттерін талдау компанияның қаржылық тұрақтылығының әсіресе 2023 жылы әлсіреу тенденциясын көрсетеді. Абсолютті өтімділік коэффициенті 2021 және 2022 жылдары қысқа уақыт ішінде жоғары көрсеткіштерді көрсеткенімен, жылдам және ағымдағы өтімділік коэффициенттері стандартпен салыстырғанда тұрақты түрде төмен көрсеткіштерді көрсетті. Жағдай ақша қаражаттарының қозғалысы мен қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелерді басқарудағы өсіп келе жатқан мәселелерді білдіреді. Осы жағдай қаржылық тұрақтылықты қалпына келтіру үшін өтімді активтерді басқару, дебиторлық берешекті өндіріп алу және жалпы операциялық тиімділік стратегияларын жетілдіруді талап етеді.

Қаржылық Тұрақтылық Көрсеткіштері. Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері компанияның қаржылық жағдайы және оның экономикалық ауытқуларға төтеп беру қабілеті туралы маңызды түсінік береді. Бұл көрсеткіштер меншікті капитал мен міндеттемелер арасындағы тепе-теңдікті бағалайды, қаржылық тәуекелді өлшейді және компанияның айналым капиталын тиімді басқару қабілетін бағалайды. Бұл зерттеуде біз 2019-2023 жылдарға арналған қаржылық тұрақтылықтың негізгі көрсеткіштерін есептедік. Оларға автономия коэффициенті, қаржыландыру коэффициенті, қаржылық тәуекел коэффициенті, маневрлік коэффициенті және қаржылық тұрақтылық коэффициенті жатады. Талдау жақсарту бағыттарын анықтау үшін нәтижелерді стандартты мәндермен салыстыра отырып, компанияның қаржылық тұрақтылығының ықтимал тәуекелдері мен қиындықтарын анықтауға бағытталған (кесте – 5).

Кесте 5. "Қазақтелеком" АҚ 2019-2023 жж. кезеңдегі тұрақты қаржылық көрсеткіштері

Жыл	Автономия коэффициенті	Қаржыландыру коэффициенті	Қаржылық тәуекел коэффициенті	Маневрлік коэффициент	Қаржылық тұрақтылық коэффициенті
2019	-3.4544	-0.7755	4.4544	0.0215	-3.5959
2020	-2.2084	-0.6883	3.2084	-0.0403	-2.4242
2021	-3.2154	-0.7628	4.2154	-0.3530	-2.9781
2022	-2.2324	-0.6906	3.2324	-0.3284	-1.7376
2023	-1.5485	-0.6076	2.5485	-0.1013	-1.8365

Ескерту: авторлар құрастырған

Нәтижелер, кестеде көрсетілгендей, компанияның қаржылық жағдайын бағалау үшін маңызды болып табылатын бірнеше тенденциялар мен заңдылықтарды ашады: Жалпы капиталдағы меншікті капиталдың үлесін көрсететін автономия коэффициенті барлық жылдар ішінде айтарлықтай теріс болып табылады, $\geq 0,2$ стандартты мәнінен күрт алшақ. Бұл қарыз қаражаттарына шамадан тыс тәуелділікті көрсетеді, және қаржылық тәуелсіздіктің әлсіздігін көрсетеді. Меншікті капитал мен қарыз қаражаты арасындағы тепе-теңдікті бағалайтын қаржыландыру коэффициенті де дәйекті түрде теріс және ≥ 1 стандартты мәнінен айтарлықтай төмен. Бұл компанияның сыртқы қаржыландыруға қатты тәуелділігін растайды, және қаржылық осалдықты арттыруы мүмкін.

Қарызды қаржыландырумен байланысты тәуекел дәрежесін өлшейтін қаржылық тәуекел коэффициенті барлық жылдар бойы $\leq 0,5$ стандартты мәнінен айтарлықтай жоғары болып қалады. Капитал құрылымындағы меншікті капиталдан міндеттемелердің басым болуына байланысты айтарлықтай қаржылық тәуекелді көрсетеді. Компанияның айналым капиталын қаржыландырудағы меншікті капиталының икемділігін бағалайтын маневрлік коэффициент 2019 жылдан басқа жылдары теріс болып табылады. 0,1–0,2 стандартты диапазоны қанағаттандырылмаған, операциялық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін меншікті капиталды пайдалануда икемділіктің жоқтығын көрсетеді. Сонымен, тұрақты қаржыландыру көздері мен міндеттемелер арасындағы тепе-теңдіктің жан-жақты өлшемін қамтамасыз ететін қаржылық тұрақтылық коэффициенті дәйекті түрде теріс және 0,5-0,9 стандартты диапазоннан төмен. Есептелген көрсеткіштер компанияның қаржылық құрылымындағы айтарлықтай тұрақсыздықты көрсетеді. Тұтастай алғанда, көрсеткіштер тұрақты қаржылық тұрақсыздықты және сыртқы қаржыландыруға қатты тәуелділікті көрсетеді, және компанияның ұзақ мерзімді төлем қабілеттілігіне айтарлықтай қауіп төндіреді. Аталған мәселелерді шешу меншікті капиталды нығайту, қарыз қаражаттарына тәуелділікті азайту және қаржылық икемділікті арттыру бойынша стратегиялық шараларды қажет етеді.

Ақша ағындарын басқаруды жетілдірудің негізгі бағыттары.

Компанияның ақша ағындары айтарлықтай құбылмалылықты көрсетті, 2022 жылы маңызды төмендеумен, содан кейін 2023 жылы қалпына келтірумен ерекшеленді. Салық салуға дейінгі пайда да айтарлықтай ауытқуларды көрсетті, және 2023 жылы күрт төмендеу байқалды. Осы ауытқуларды ескере отырып, компания үшін болжаудың жан-жақты және сенімді модельдерін енгізу өте маңызды. Аталған модельдер ақша ағындарын дәлірек болжауға мүмкіндік береді, және рентабельділіктің ықтимал төмендеуіне жақсы дайындалуға ықпал етеді. Сонымен қатар, операциялық тиімділіктің жоғарылауымен бірге негізгі кіріс көздерін анықтауға үнемі назар аудару болашақта ақша ағындарының құрылымын тұрақтандыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, ақша ағындарының, әсіресе жабдықтаушыларға төлемдер мен қызметкерлерге төленетін жәрдемақылардың

айтарлықтай өсуі компанияның қызметіндегі ықтимал тиімсіздікті немесе шығындардың өсуін көрсетеді. Осы тенденцияға қарсы тұру үшін компанияға шығындарды онтайландырудың мақсатты стратегияларын қабылдаған жөн. Олар неғұрлым қолайлы шарттарды қамтамасыз ету үшін жеткізушілермен келісімшарттарды қайта қарауды және жалпы қаржылық мақсаттарға сәйкестікті қамтамасыз ету үшін қызметкерлерге берілетін жәрдемақылардың құрылымын қайта қарауды қамтуы мүмкін. Сонымен қатар, тұрақты операциялық аудиттерді жүргізу шығындарды азайтудың әлеуетті бағыттары туралы қосымша ақпарат береді, шығындарды тұрақты басқаруға ықпал етеді. Құнсызданудан болған шығындардың ауытқуы және шетел валютасындағы елеулі шығындар, әсіресе 2022 жылы, компанияның сыртқы нарық конъюнктурасына осалдығын көрсетеді. Аталған шығындар 2023 жылы азайтылғанымен, олар тәуекелдерді басқарудың неғұрлым сенімді жүйесінің шұғыл қажеттілігін көрсетеді. Компанияны осындай құбылмалылықтан қорғау үшін оған валюталық тәуекелдерді азайту үшін хеджирлеу стратегияларына инвестиция салу, сондай-ақ болашақ қаржылық сәтсіздіктердің алдын алу үшін активтердің құнсыздануының қатаң саясатын белгілеу ұсынылады. Өтімділікке келетін болсақ, компанияның абсолютті, жылдам және ағымдағы көрсеткіштері салалық көрсеткіштерге сәйкес келмеді, әсіресе 2023 жылы, бұл қысқа мерзімді міндеттемелерді орындаудағы ықтимал қиындықтарды көрсетеді. Өтімділікті арттыру үшін дебиторлық берешек айналымын жақсартуға жаңа назар аудару қажет. Бұған жеңілдіктер немесе қарыздарды жедел өтеуді ынталандыратын басқа әдістер арқылы мерзімінен бұрын төлемдерді ынталандыру арқылы қол жеткізуге болады. Сонымен қатар, өтімді емес активтерге байланысты қолма-қол ақшаны босату үшін тауарлы-материалдық құндылықтарды басқаруды жетілдіру және қысқа мерзімді ақша резервтерін ұлғайту үшін жеткізушілердің төлем кестелерін түзету өтімділікті одан әрі нығайтады. Соңғы жылдардағы өтімділік коэффициенттерінің төмендеуін ескере отырып, компания үшін қолма-қол ақшаны резервтеу саясатын қатаңдату және қысқа мерзімді несие желілерін зерттеу өте маңызды, осылайша күтпеген қаржылық мәселелерден қорғауды қамтамасыз етеді және ықтимал қаржылық күйзелістерге қарсы тұрақтылықты арттырады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, "Қазақтелеком" АҚ-ның 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі ақша ағындарын басқаруды бағалауы шешілуі тиіс күрделі және маңызды олқылықтарды көрсетеді. Компания құбылмалы ақша ағындарын басқаруда белгілі бір мүмкіндіктерді көрсетті, дегенмен операциялық ақша ағындарының сәйкес келмеуі, шығындарды басқарудағы тиімсіздік және өтімділіктің тұрақсыздығы сияқты мәселелер туындады. Аталған факторлар ақша ағындарын басқарудың неғұрлым интеграцияланған, стратегиялық тәсілінің қажеттілігін көрсетеді. Осы мәселелерді шешу үшін компания ақша ағындарын дәлірек болжай алатын неғұрлым күрделі болжау модельдерін енгізуі керек. Аталған шара компанияға кірістіліктің төмендеу кезеңдеріне дайындалуға мүмкіндік бере отырып, көрегендікті жақсартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, шығындарды

бақылаудың қатаң шаралары арқылы шығындарды басқаруды оңтайландыру тиімсіздікті жоюға көмектеседі, ал дебиторлық берешек айналымы мен тауарлық-материалдық құндылықтарды басқаруды жақсарту арқылы өтімділікті арттыру қаржылық жағдайды одан әрі тұрақтандырады. Сондай-ақ, компанияның сыртқы қарызға тәуелділігін азайту және меншікті капиталды ұлғайтуға назар аудару қаржылық тәуекелдерді азайтады және ұзақ мерзімді тұрақтылықты арттырады. Осы шаралар тез өзгеретін экономикалық жағдайда компанияның қаржылық жағдайын нығайту үшін қажет. Зерттеуде көрсетілген ұсыныстар ақша ағындарын басқаруды оңтайландыруға ғана емес, сонымен қатар компанияның қауіпсіз қаржылық болашағын қамтамасыз ете отырып, операциялық тиімділікті арттыруға бағытталған. Аталған ұсыныстарды қолдау үшін "Қазақтелеком" АҚ төлемдер кестесін ақша ағындарымен, әсіресе ірі операциялық шығындармен сәйкестендіруге назар аударуы керек. Сонымен қатар, ақша ағындарының тұрақты мониторингі және операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметке стратегиялық қаражат бөлу қаржылық менеджментті оңтайландыруға мүмкіндік береді. Ақша қаражаттарының қозғалысы мен өтімділікті басқарудың автоматтандырылған жүйелеріне инвестициялау нақты уақыт режимінде қаржылық тенденцияларды бақылауды қамтамасыз етеді және негізделген шешімдер қабылдауға ықпал етуі мүмкін. Ұйым ішінде қаржылық тәртіп мәдениетін қалыптастыру тағы бір маңызды қадам болып табылады. Бюджеттік менеджмент пен қаржылық есептілікке бағытталған кешенді оқыту бағдарламаларын жүзеге асыра отырып, қызметкерлер ақша ағындарын тиімді басқаруға үлес қосу үшін жақсы жабдықталған болады. Сонымен қатар, озық тәжірибелермен және стандартты қаржылық стратегиялармен алмасу үшін телекоммуникация саласындағы басқа компаниялармен ынтымақтастық жақсарту үшін құнды ақпарат береді. Осы бағыттарды жүйелі түрде қарастыра отырып, "Қазақтелеком" АҚ өзінің қаржылық тұрақтылығын арттырып, ақша ағындарын басқаруды оңтайландырады және операциялық тиімділікті арттыра алады, өзінің ұзақ мерзімді тұрақтылығын және барған сайын бәсекеге қабілетті нарықта өсуін қамтамасыз етеді.

Алғыс. Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым Және Жоғары Білім Министрлігінің Ғылым Комитеті қаржыландырды («Макроэкономикалық, саяси және цифрлық процестердің Қазақстанның қаржылық тұрақтылығына әсерін зерттеу» АР19674948).

Әдебиеттер тізімі

1. Zvolovich O. Cash Management: Prospects in Russia. [Электронды ресурсы]. – Кіру режимі: <http://bankir.ru/technologii/s/cash-management-perspektivi-v-rossii9862211> (қаралған күні: 13.08.2025)
2. Klyvanov Y. Use of Banking Products for Effective Financial Management // Financial Director. – 2012. – № 12. – С. 19-29.

3. Comprehensive Cash Flow Management (Cash Management). [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <http://www.gazpcombank.ru/Corporate/rkmanage> (қаралған күні: 15.08.2025)

4. Королев А.А., Ларин А.В. Банковские расчетные продукты для современного казначейства// Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. – 2009. – №6. – С. 74-82.

5. Moskalenko A. Moving to Cash. Company. – 2012. – No. 37.

6. Cash Management Products [Электронный ресурс]. 2012. URL: <http://www.alfabank.ru/corporate/cash> (дата обращения: 16.08.2025).

7. Shcherbakova V. I., Manerov G. M. The Problems of Financial Stability Assessment of Local Budgets in the Market Economy//Economic Bulletin of Donbass. – 2011. – № 2. – С. 94–99.

8. Kovalenko Yu. M. The Essence of the Institutional Environment of the Financial Sector Economy // Economic Bulletin of Donbass. – 2011. – № 1(23). – С. 92–97.

Information about the authors

Laura A. Kuanova – PhD, Acting Docent, al-Farabi Kazakh National University Almaty, Kazakhstan. Email: kuanova.laura@kaznu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-4506>

***Aliya S. Shadkam** – Master’s Degree, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. Email: wasaliya2002@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4595-0982>

Авторлар туралы мәліметтер

Қуанова Л.А. – PhD, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан. Email: kuanova.laura@kaznu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-4506>

***Шадкам А.** – магистр, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан. Email: wasaliya2002@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4595-0982>

Сведения об авторах

Қуанова Л. А. – PhD, и. о. доцента, КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан. Email: kuanova.laura@kaznu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-4506>

***Шадкам А.** – Магистратура, КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан. Email: wasaliya2002@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4595-0982>

Gender gaps in school education: a two-decade bibliometric analysis

Malika M. Temirtayeva¹, Irina V. Kovaleva^{1*}, Alma K. Kudebayeva¹

¹*KIMEP University, Almaty, Kazakhstan*

Abstract

Despite significant international efforts to ensure universal access to education, millions of girls still face systemic barriers to basic education. This study aims to identify research trends and structural imbalances in the academic literature on gender gaps in girls' schooling between 2000 and 2025. A bibliometric analysis was conducted using the Web of Science Core Collection, applying the Analyze Results and VOSviewer tools to map thematic clusters, co-authorship networks, and citation patterns. The final dataset comprises 323 peer-reviewed articles selected from 1,083 initial records, based on their relevance to girls' access to primary and lower-secondary education. Publications in English from the fields of education, sociology, and economics were analyzed. Research output steadily increased from the early 2000s and surged after 2015, coinciding with the adoption of SDG 4 (Quality Education) and SDG 5 (Gender Equality). Core topics include adolescent pregnancy, child marriage, and reproductive health, particularly in Sub-Saharan Africa and South Asia. Institutions from the Global North dominate the field, while scholars from the Global South remain underrepresented. Less than 3% of works are review papers, reflecting a lack of fragmentation and limited synthesis. Research should expand participation from the Global South, emphasize early education, integrate SDG frameworks, apply intersectional approaches, and strengthen policy relevance through inclusive and context-sensitive collaboration.

Keywords: educational inequality, social inequality, social development, women, women's education, bibliometric analysis, results analysis tool, VOSviewer

Мектептегі білім берудегі гендерлік олқылықтар: жиырма жылдық библиометриялық талдау

Темиртаева М.М.¹, Ковалева И.В.^{1*}, Кудебаева А.К.¹

¹КИМЭП Университеті, Алматы, Қазақстан

Түйіндеме

Жалпыға бірдей білім алуға қол жетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған айтарлықтай халықаралық күш-жігерге қарамастан, миллиондаған қыздар әлі де негізгі білім алу жолында жүйелік кедергілерге тап болады. Бұл зерттеу 2000–2025 жылдар аралығында қыздардың мектептегі білім алуындағы гендерлік алшақтықтарға арналған академиялық әдебиеттердегі зерттеу үрдістері мен құрылымдық теңсіздіктерді айқындауға бағытталған. Зерттеу Web of Science Core Collection дерекқоры негізінде библиометриялық талдау тәсілімен жүргізілді. Analyze Results және VOSviewer құралдары тақырыптық кластерлерді, бірлескен авторлық желілерді және дәйексөз алу үлгілерін картаға түсіру үшін қолданылды. Қыздардың бастауыш және негізгі мектептегі білімге қолжетімділігіне қатысты 323 рецензияланған мақала 1083 бастапқы жазбадан іріктеліп алынды. Талдауға білім беру, әлеуметтану және экономика салаларындағы ағылшын тіліндегі жарияланымдар енгізілді. Зерттеу жұмыстарының саны 2000-жылдардың басынан бастап біртіндеп артып, 2015 жылдан кейін күрт өсті. Бұл үрдіс Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ 4 – Сапалы білім беру, ТДМ 5 – Гендерлік теңдік) қабылданған кезеңмен сәйкес келеді. Негізгі тақырыптар – жасөспірім жүктілігі, бала неке және репродуктивті денсаулық, әсіресе Сахараның оңтүстігіндегі Африка мен Оңтүстік Азия елдерінде. Зерттеу саласында Глобалдық Солтүстік институттары басым, ал Глобалдық Оңтүстіктегі ғалымдар аз қамтылған. Жұмыстардың 3%-дан аз бөлігі шолу мақалаларына жатады, бұл зерттеу алаңының фрагментарлығы мен синтездің шектеулілігін көрсетеді. Болашақ зерттеулер бағыттары. Глобалдық Оңтүстіктің қатысуын кеңейту, бастауыш білімге назар аудару, ТДМ шеңберін интеграциялау, интерсекционалды тәсілдерді қолдану және контекстке сезімтал, инклюзивті ынтымақтастық арқылы зерттеулердің саясатпен байланысын күшейту қажет.

Кілттік сөздері: білім беру теңсіздігі, әлеуметтік теңсіздік, әлеуметтік даму, әйелдер, әйелдер білімі, библиометриялық талдау, нәтижелерді талдау құралы, VOSviewer

Гендерные разрывы в школьном образовании: библиометрический анализ

Темиртаева М.М.¹, Ковалева И.В.^{1*}, Кудебаева А.К.¹

¹*Университет КИМЭП, Алматы, Казахстан*

Аннотация

Несмотря на значительные международные усилия, направленные на обеспечение всеобщего доступа к образованию, миллионы девочек по-прежнему сталкиваются с системными барьерами на пути к получению. Настоящее исследование направлено на выявление научных тенденций и структурных дисбалансов в академической литературе, посвящённой гендерным разрывам в школьном образовании девочек в период с 2000 по 2025 годы. Проведён библиометрический анализ публикаций из базы данных Web of Science Core Collection с использованием инструментов Analyze Results и VOSviewer для картирования тематических кластеров, сетей соавторства и цитирования. Итоговая выборка включает 323 рецензируемые статьи, отобранные из 1083 первоначальных записей на основе их релевантности теме доступа девочек к начальному и основному образованию. В анализ вошли англоязычные публикации в областях образования, социологии и экономики. Количество публикаций стабильно росло с начала 2000-х годов и резко увеличилось после 2015 года, что совпало с принятием ЦУР 4 (Качественное образование) и ЦУР 5 (Гендерное равенство). Основные темы включают подростковую беременность, детские браки и репродуктивное здоровье, особенно в странах Африки к югу от Сахары и Южной Азии. В исследовательском поле доминируют институты Глобального Севера, тогда как учёные Глобального Юга остаются недостаточно представленными. Менее 3% работ являются обзорными, что указывает на фрагментарность и ограниченный уровень синтеза. Направления будущих исследований. Следует расширять участие стран Глобального Юга, уделять больше внимания начальному образованию, интегрировать рамку ЦУР, применять интерсекциональные подходы и усиливать практическую значимость через инклюзивное и чувствительное к контексту сотрудничество.

Ключевые слова: образовательное неравенство, социальное неравенство, социальное развитие, женщины, женское образование, библиометрический анализ, инструмент анализа результатов, VOSviewer

Introduction

Despite decades of global effort to improve educational access, millions of school-aged girls remain excluded from even primary education [1]. While education is widely regarded as a foundation for individual advancement and national development, deep-rooted gender disparities continue to prevent young girls from entering or completing basic schooling. These disparities are often reinforced by a combination of cultural norms, economic pressures, and institutional shortcomings [2].

Although the academic literature on gender inequality in education has grown steadily since 2000, it remains fragmented in focus and scope. Much of the existing research centers around adjacent but distinct themes, including menstrual hygiene, health conditions, and gender-based violence. These remain critical issues, but they frequently overshadow a more fundamental concern: the persistent lack of access to primary education for girls. This stage represents the point where systemic educational and labor market exclusion begins, yet it remains underexplored in bibliometric and meta-analytical studies [3, 4].

This research seeks to fill that gap by addressing the central question: How have gender gaps in schooling, particularly in access to primary education among school-aged girls, been represented in academic literature between 2000 and 2025? To explore this, the study analyzes 323 articles retrieved from the Web of Science Core Collection. Using the Web of Science *Analyze Results* tool and Excel spreadsheets, the assessment of publication trends, disciplinary classifications, prolific authors, and geographic concentrations of research was conducted. Additionally, VOSviewer was employed to generate visual maps of co-authorship, keyword co-occurrence, and citation analysis by country.

The primary objectives of this study are to:

1. Provide statistical evidence on how the literature frames the educational gender gap,
2. Determine significant thematic clusters and temporal trends,
3. highlight research gaps, particularly the limited focus on primary education access, and
4. Present a new perspective for evaluating gender differences in education.

By providing a systematic bibliometric overview, this paper contributes to the broader debate on gender and development, demonstrating how early educational inequalities influence later social and economic disparities [5, 6].

Literature Review

Gender inequality persists despite advancements in female educational attainment around the world, especially for school-age girls in low- and middle-income nations. Although educational outcomes for girls have improved globally, systemic poverty continues to exacerbate disparities. Evans, Akmal, and Jakiela (2020) note that gaps still exist in settings where boys' education is also underfunded, indicating that limited resources intensify inequality for both sexes, but have a greater impact on girls [2].

Similarly, the UNESCO Global Education Monitoring Report (2020) highlights the complex nature of relating women's labor outcomes to educational attainment [1]. Due to ingrained gender norms and societal expectations, women's labor market participation does not always increase in proportion to gains in schooling. Findings published in the *Asia Pacific Journal of Social and Behavioral Sciences* support this, showing that educational equality alone is insufficient to eliminate economic disparities, particularly in areas where discriminatory hiring practices and cultural norms persist [7].

The circumstances in South Asia exemplify the multifaceted nature of educational inequality. Government initiatives, such as girls' grants and the participation of non-governmental organizations like BRAC, have increased enrollment in Bangladesh and India; however, systemic problems, including inadequate teacher training, unsafe learning environments, and poverty, continue to hinder long-term enrollment and success [8]. Bhutan's community-based education initiatives have shown promise, particularly when they provide hostel accommodations and gender-sensitive assistance for girls living in isolated regions.

By studying gender inequality in higher education, Valero-Ancco et al. (2025) expand the discussion, highlighting that, despite improvements in access, obstacles persist in leadership and STEM participation due to institutional and cultural limitations [5]. This demonstrates that access alone does not ensure empowerment in developing nations, underscoring the discrepancy between formal equality and actual agency in academic and professional settings. Dehdarirad, Villarroya, and Barrios (2014) deepen this critique by revealing systemic gender bias in higher education, such as unequal access to funding, slower career progression, and institutional gatekeeping [4]. In areas of poverty, public-private partnerships (PPPs) have become a controversial but increasingly popular strategy for enhancing girls' education. Unterhalter (2017) examines PPPs under programmes such as the UK's *Girls' Education Challenge (GEC)* and finds that although they increase access, their effectiveness in advancing gender equality is still debatable [6]. While some studies emphasize better opportunities for underprivileged girls, others caution against commodification and inequities brought on by profit-driven incentives. Notably, Rose and Subrahmanian (2005) warn that PPPs, particularly when poorly regulated, may compromise the capacity of public systems to guarantee gender equity. However, in certain areas, like rural Pakistan, they have made it possible for more girls to attend school and have provided women with new employment opportunities [6].

Overall, the reviewed literature demonstrates a fragmented and uneven research field. Much of the focus remains on secondary education, adolescent health, and fertility-related issues, while the early stages of exclusion in primary schooling receive limited attention. This bibliometric study addresses that gap by systematically mapping the intellectual structure of the field, using tools such as VOSviewer and the Web of Science Analyze Results function to identify co-authorship networks, thematic clusters, and global citation patterns.

Methodology

Utilizing the Web of Science (WoS) Core Collection as the primary database, this study performed a structured bibliometric analysis of literature on gender differences in

school-aged girls' access to primary and lower-secondary education. The WoS database was selected due to its comprehensive coverage of peer-reviewed journals across the social sciences, education, and development studies, as well as its compatibility with bibliometric tools such as VOSviewer.

With the help of a Boolean search string that focused on the titles, abstracts, and keywords of papers published between 2000 and 2025, an initial dataset of 1,083 results was retrieved from the SSCI, A&HCI, ESCI, and SCI-Expanded indexes. The search string combined terms related to gender inequality, education, and school-aged girls (see Figure 1). After removing duplicates and articles that only addressed tangential issues (e.g., higher education, health without educational outcomes, or purely theoretical gender studies), a final dataset of 323 peer-reviewed articles was created.

The screening process followed three stages: (1) title and abstract review, (2) keyword relevance check, and (3) full-text verification for ambiguous cases. To ensure reliability, the cleaning and selection processes were conducted manually by the author and verified through cross-checking of random samples.

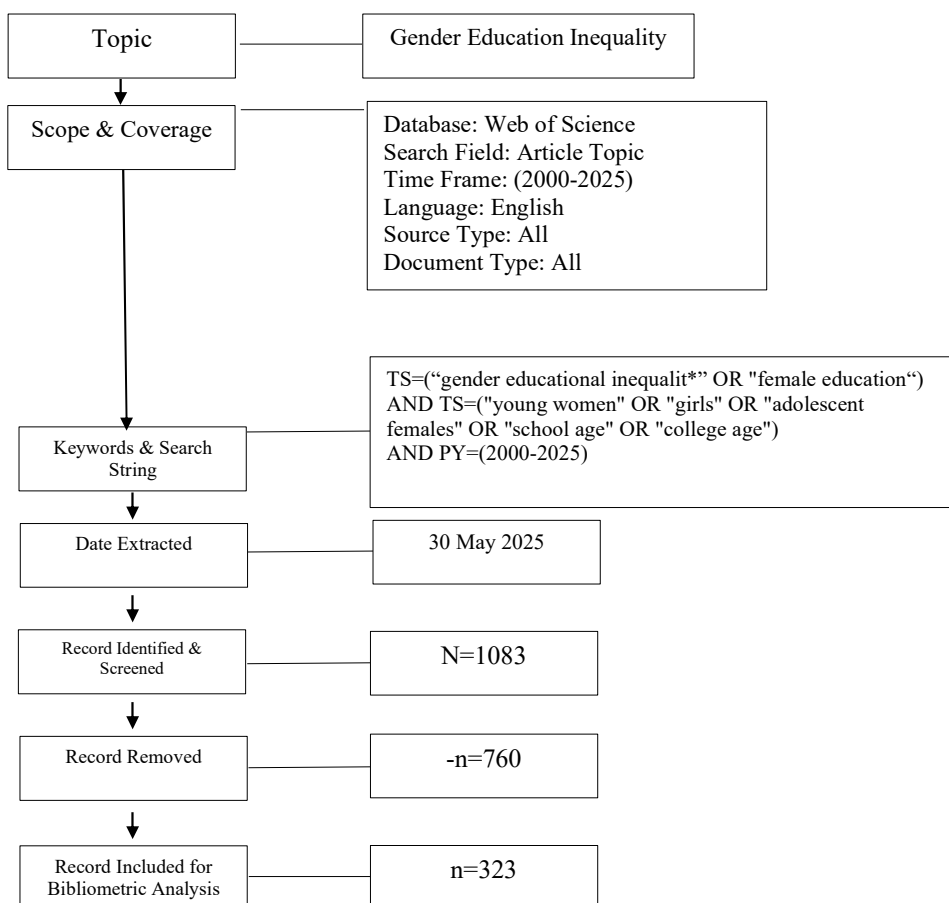

Figure 1. Flow Diagram of Search Strategy

Metadata on publication years, document types, authors, categories, citation topics, Sustainable Development Goals (SDGs), indexing databases, affiliations, source titles, and contributing countries were extracted and categorized using Excel and the WoS *Analyze Results* tool. To identify structural concentrations and thematic patterns, the data were arranged and visualized. Key intellectual clusters were identified by mapping:

- co-authorship by countries overlay ($n \geq 2$);
- all keyword co-occurrence ($n \geq 2$);
- citation networks by country density ($n \geq 3$) using VOSviewer.

Special attention was given to harmonizing author names, institutional affiliations, and variations in keywords. A thesaurus file was applied in VOSviewer to merge synonyms (e.g., “girls’ education” and “female schooling”), ensuring cleaner network maps.

Although these tools provide strong macro-level insights, they are unable to assess qualitative content or theoretical depth. Furthermore, the analysis may underrepresent regionally and non-English published research, especially from nations most impacted by educational exclusion, because WoS primarily indexes English-language journals. This limitation is particularly relevant for Sub-Saharan Africa and South Asia, where large volumes of policy reports and local-language studies remain uncaptured in global databases.

Findings

Academic output was consistently low between 2000 and 2009, with an average of three to seven articles published annually. This early stage of limited activity likely reflects the marginalization of gender-based educational access in the global research discourse at the time. A gradual but noticeable trend in scholarly interest in the gender educational gap among school-aged girls is evident in the number of publications on the subject annually from 2000 to 2025 (see Figure 2).

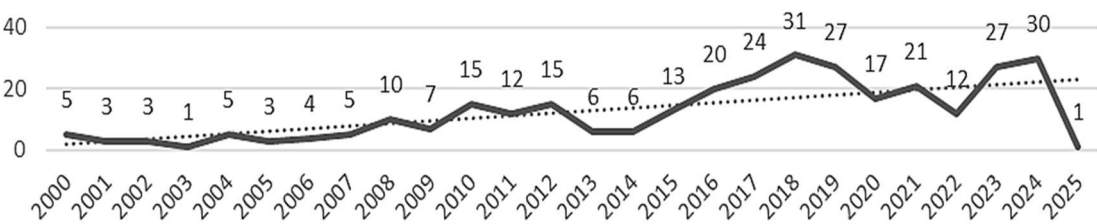

Figure 2. The annual number of publications on the educational gap among school-aged girls

The first central turning point occurred in 2008–2010, when publication counts more than doubled from 7 in 2009 to 15 in 2010. This growth coincided with global initiatives such as the Education for All (EFA) goals and early debates on the post-2015

development agenda. Following a brief decline in 2012–2013, a consistent upturn began in 2015.

Between 2016 and 2020, there was a significant surge in research activity, with yearly publication counts increasing from 20 to 31. The peaks of 2018 (31 articles) and 2019 (27 articles) suggest heightened scholarly attention during the UN's Sustainable Development Goals (SDG) monitoring phase, when SDG 4 (*Quality Education*) and SDG 5 (*Gender Equality*) became central to international education policy.

Although output declined to 17 articles in 2020, this drop may reflect temporary disruptions linked to the COVID-19 pandemic rather than a reduction in scholarly interest. Indeed, recovery is visible in 2021 (21 publications) and again in 2023–2024 (27 and 30 articles). This productive period of six years accounts for more than one-third of the total dataset, underscoring the field's rapid expansion in the last decade.

The apparent decline to just one publication in 2025 is attributed to database indexing delays at the time of data collection, rather than an actual drop in research activity.

Overall, the publication trend shows that research on gender disparities in schooling has shifted from a marginal issue in the early 2000s to a well-established and growing area of inquiry. The upward trajectory not only mirrors global policy milestones but also indicates an expanding recognition of early-stage gender gaps in education as a serious worldwide problem requiring scholarly and policy-driven attention.

The vast majority of sources, 268 out of 323, are categorized as journal articles, accounting for over 83% of the dataset (Figure 3).

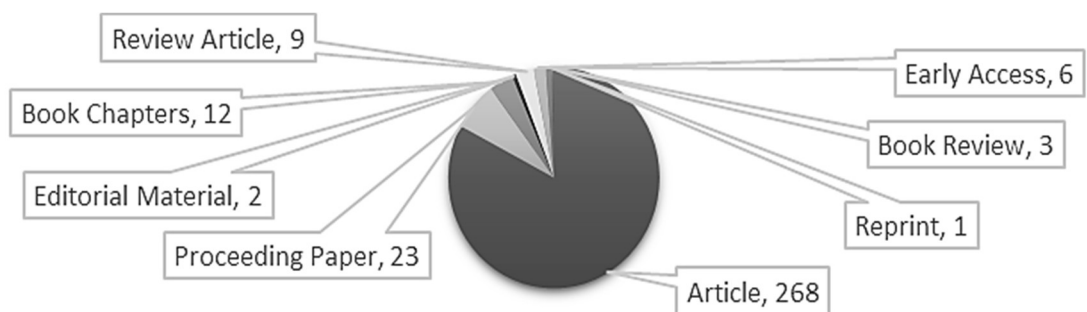

Figure 3. Document types distribution in the dataset

This dominance reflects the firm reliance on peer-reviewed, original research in exploring gender disparities in education. It also signals that the debate is primarily shaped by empirical studies rather than conceptual syntheses or theoretical overviews.

Proceedings papers (23) and book chapters (12) represent smaller but notable portions, suggesting some coverage of the topic in academic conferences and edited volumes. Their presence highlights how discussions on gender and schooling extend beyond journals, often entering policy-oriented and interdisciplinary dialogues.

Other formats contribute minimally. Those include:

- review articles (9);
- early access materials (6);

- book reviews (3);
- editorials (2);
- reprints (1).

The limited number of review articles (less than 3% of the dataset) is particularly significant, as it indicates a gap in the consolidation of systematic literature. Given the rapid growth of publications in recent years, future research would benefit from more comprehensive reviews that synthesize fragmented findings.

The overwhelming prevalence of articles indicates that the field is primarily shaped by empirical and conceptual contributions published in scholarly journals, while secondary and reflective formats remain underutilized. This pattern highlights both the strength of the evidence base and the need for more comprehensive meta-analytical and theoretical contributions.

A small but significant group of recurring scholars actively contributing to the literature on the gender educational gap among school-aged girls is revealed by the author's dataset (Figure 4).

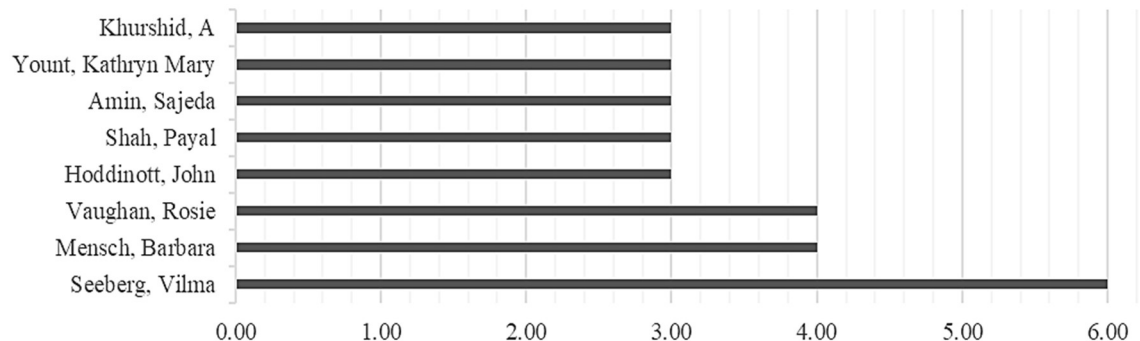

Figure 4. Authors by contribution

With six publications, Vilma Seeberg is the dataset's most prolific author, demonstrating a consistent commitment to the topic. Her work, often centered on comparative education and international development, positions her as a leading voice in framing girls' schooling as part of global equity debates. Barbara Mensch follows with four publications, while Rosie Vaughan also contributed four studies, focusing on education and social development in Africa and South Asia. Six other researchers, including John Hoddinott, Payal Shah, Sajeda Amin, Kathryn Mary Yount, and A. Khurshid, each contributed three articles. This second tier of contributors includes specialists in demography, sociology, and development studies, showing that the debate draws from multiple disciplines.

This focus signifies the emergence of a core academic community that continually examines issues related to gender-based exclusion, access, and educational inequality. Multiple high-contributing authors are indicative of both individual expertise and possible networks of collaboration that shape the scholarly discourse. At the same time, the long tail of authors with only two publications (e.g., Masquelier, Ross, Behrman, Austrian, Yamauchi, Bhabha) illustrates that the field remains open and

multidisciplinary, with contributions emerging from anthropology, economics, and public health.

Rather than being dominated by a single school of thought or a small group of institutions, the field is shaped by loosely connected yet diverse efforts. This dispersed authorship base strengthens interdisciplinarity, but also highlights the need for more sustained collaboration across regions, particularly involving underrepresented scholars from the Global South.

The literature on gender differences in the education of school-aged girls is firmly grounded in interdisciplinary scholarship, with a notable emphasis on education-focused research (Table 1).

Table 1. Web of Science subject categories

Web of Science Categories	Record Count
Education Educational Research	123
Economics	47
Sociology	32
Development Studies	27
Public Environmental Occupational Health	21
Social Sciences Interdisciplinary	19
Women S Studies	19
Demography	13
History	11

Note: compiled by the authors

With 123 records, *Education & Educational Research* is the most prominent category, highlighting the field's primary focus on educational systems, pedagogical barriers, and access disparities. Economics (47) and Sociology (32) come next, demonstrating a thorough examination of the societal, economic, and structural aspects of educational exclusion. This overlap between economics and sociology reflects how the academic gender gap is studied both as a developmental challenge and as a product of broader social inequalities.

Beyond these leading categories, *Development Studies* (27) indicates the field's strong link to international policy agendas and global initiatives. *Public, Environmental, and Occupational Health* (21) highlights the importance of attention to reproductive health, nutrition, and adolescent well-being as factors influencing girls' schooling. The presence of *Women's Studies* (19) adds a feminist theoretical lens, while *Social Sciences Interdisciplinary* (19) confirms that gender in education is often treated as a cross-cutting issue.

Demography (13) provides quantitative insights into household structures, fertility, and population-level determinants of schooling, whereas History (11) reflects more limited but essential contributions that trace long-term structural inequalities in educational systems.

Taken together, the subject category distribution shows that while education dominates, research on gender and schooling is enriched by inputs from economics, sociology, health, and feminist studies. However, the relatively low representation of

Women's Studies and *History* suggests that theoretical, critical, and long-term historical perspectives remain underdeveloped compared to policy-driven and empirical approaches.

According to the meso-level citation topic analysis, *Gender & Sexuality Studies* and *Education & Educational Research*, which together account for just over 50% of the dataset, exhibit a strong disciplinary alignment (Figure 5).

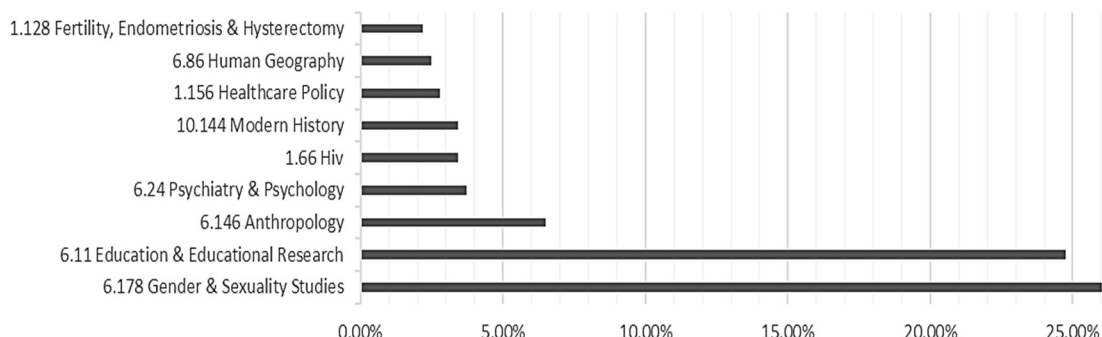

Figure 5. Meso-level citation topics

The field's ongoing emphasis on the structural obstacles and gendered experiences that contribute to educational inequality is highlighted by the fact that *Gender & Sexuality Studies* leads with 26.01%. Not far behind, *Education & Educational Research* (24.77%) affirms that debates about institutional discrimination, curriculum design, and access remain central to academic inquiry.

Anthropology (6.5%) reflects a continuing interest in cultural practices, kinship systems, and community norms that shape educational access. *Psychiatry & Psychology* (3.72%) and *HIV-related research* (3.41%) highlight the intersection of education with mental health, stigma, and reproductive health in low-income settings. The inclusion of health-related categories such as *Healthcare Policy* (2.79%), *Fertility/Endometriosis* (2.17%), and *Nutrition & Dietetics* (1.86%) confirms that girls' education is often studied through a health-development lens, particularly in contexts where adolescent pregnancy, malnutrition, and chronic illness affect school participation.

Modern History (3.41%) presents a limited but valuable strand of work that traces the historical evolution of gender and schooling. In comparison, Human Geography (2.48%) emphasizes spatial inequalities in educational access across rural–urban divides. Smaller clusters—such as *Economics* (1.86%), *Asian Studies* (1.55%), and *Social Psychology* (1.24%)—illustrate that economic and regional perspectives remain present but underdeveloped compared to social and health sciences.

The long tail of low-frequency topics—including *Political Philosophy*, *Sociology*, *Management*, *Religion*, and *Literary Theory* (each <1%)—demonstrates occasional but fragmented attempts to situate gender and schooling within broader theoretical or interdisciplinary debates. This dispersion suggests that while the field is anchored in education and gender studies, it remains highly porous, borrowing concepts from history, philosophy, and the health sciences without fully integrating them.

Overall, the meso-level analysis confirms that the research landscape is dominated by education and gender studies but enriched by peripheral contributions from anthropology, health, and history. The relative underrepresentation of economics and sociology, however, highlights a gap in linking schooling inequalities to labor markets, household economics, and long-term social mobility—an area where future research could expand.

The micro-level citation analysis reveals that research on the gender educational gap among school-aged girls is intricately linked to themes of family dynamics, structural inequality, and poverty-related gender disparities (Figure 6).

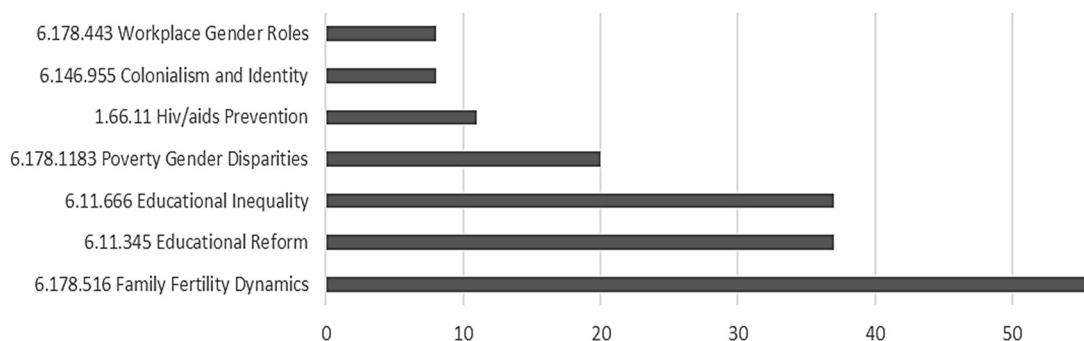

Figure 6. Micro-level citation topics

The most frequently referenced topic (56 records) is *Family Fertility Dynamics*, which emphasizes how girls' capacity to pursue and finish school is directly shaped by early marriage, childbearing expectations, and reproductive roles. This highlights that gender inequality in schooling cannot be separated from household-level decisions and fertility norms.

Educational Inequality (37) and *Educational Reform* (37) follow, demonstrating how scholarship not only documents persistent gaps but also evaluates policy measures designed to address them. The equal weight given to these two themes underscores the dual nature of the debate: describing exclusion on one hand, and testing reform outcomes on the other.

The intersection of economic vulnerability and health-related barriers that disproportionately affect girls' school attendance and retention is further reflected in *Poverty Gender Disparities* (20) and *HIV/AIDS Prevention* (11). These themes show how structural poverty and public health crises reinforce each other, compounding the risks of school dropout for adolescent girls.

Emerging, yet less well-known themes, such as *Colonialism and Identity* (8) and *Workplace Gender Roles* (8), indicate a growing recognition of how historical legacies, cultural contexts, and socialization processes shape educational access. Similarly, *Maternal Health Equity*, *Cultural Transformation*, and *Intimate Partner Violence* (each with 7 points) highlight the increasingly intersectional ways in which education is analyzed, not only as a schooling outcome, but also as a broader issue of gender justice and social protection.

Taken together, these micro-level topics show that while structural and policy-focused debates dominate, researchers are increasingly attentive to how cultural, familial, and personal factors intersect to influence girls' educational opportunities. This growing intersectionality suggests that future research will likely integrate household-level data, cultural analysis, and gender norms into broader studies of educational reform and inequality.

The mapping of the Sustainable Development Goals (SDGs) reveals that SDG 3: Good Health and Well-Being is the most frequently aligned with the literature, appearing in 132 records (Figure 7).

Figure 7. Distribution of literature by Sustainable Development Goals

This prevalence highlights the close relationship between educational access and retention and health outcomes, including adolescent pregnancy, malnutrition, and mental health issues. The dominance of SDG 3 reflects the reality that barriers to girls' education are often mediated by reproductive health risks, nutritional deficiencies, and psychosocial well-being—areas where the education and health agendas strongly intersect.

SDG 4: Quality Education (96) and *SDG 5: Gender Equality* (107), which directly address the field's main concerns, follow. Their prominence attests to the fact that the majority of the research explicitly targets the eradication of gender-based barriers to schooling and the achievement of inclusive education (see Figure 7). Together, SDG 4 and SDG 5 form the normative backbone of the field, aligning with global advocacy campaigns that frame girls' education as both a right and a pathway to gender empowerment.

Additionally, alignment with *SDG 1: No Poverty* (32) and *SDG 10: Reduced Inequalities* (78) demonstrates that broader structural and economic injustices, which disproportionately impact girls' access to education in developing and emerging economies, are also recognized. This reflects a growing policy-oriented scholarship that situates girls' education not just as an individual-level outcome, but as part of larger struggles against intergenerational poverty and social stratification.

Notably, 65 records (approximately 20%) were not associated with any SDG category, indicating that future research should either improve tagging or employ more deliberate SDG framing. The absence of explicit SDG alignment in a fifth of the literature suggests a gap between global policy frameworks and academic research practices. This disconnect highlights the need for more intentional integration of SDG targets into research design and bibliometric indexing.

Overall, the distribution demonstrates that the literature strongly backs the intersectional goals of the 2030 Agenda, particularly those related to health, equity, and educational justice. Yet it also underscores the importance of bridging policy frameworks with research outputs, so that evidence on gender and schooling can inform SDG monitoring and implementation more effectively.

The vast majority of the bibliometric study's publications, 240 out of 368 entries, are included in the *Social Sciences Citation Index (SSCI)*, demonstrating the field's solid foundation in social science scholarship and its acceptance in peer-reviewed journals (Figure 8).

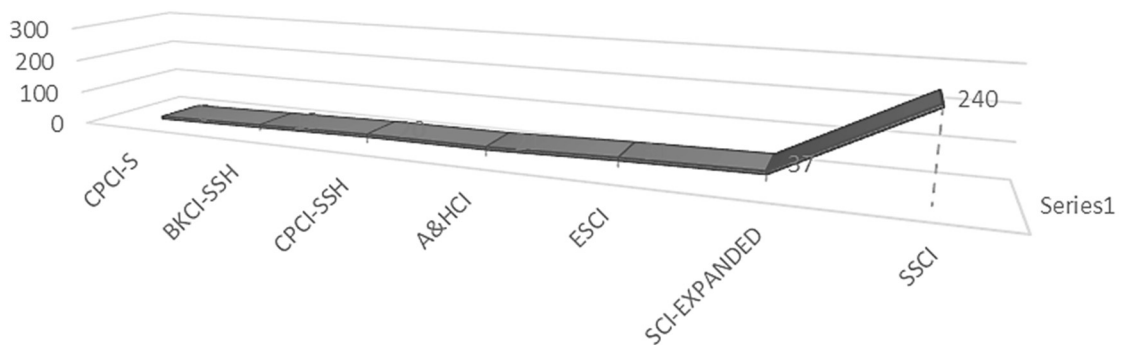

Figure 8. Distribution of literature by Web of Science Index

This dominance confirms that research on girls' educational inequality is primarily framed as a social science issue, analyzed through the lenses of sociology, economics, and education policy. With 37 records, *SCI-EXPANDED* comes next, indicating a secondary but significant intersection with fields related to science and health. This crossover highlights the increasing significance of public health, nutrition, and epidemiology in shaping discussions on educational access. The fact that there are 21 articles in the *Arts & Humanities Citation Index (A&HCI)* and 31 in the *Emerging Sources Citation Index (ESCI)* emphasizes the topic's interdisciplinary nature, drawing on both established and newer journals.

The discussion also extends beyond journals to conference platforms and edited volumes, as evidenced by other indices such as *CPCI-SSH* (20), *BKCI-SSH* (13), and *CPCI-S* (6), which represent proceedings and book chapters. Their inclusion indicates that debates on gender and schooling are not confined to traditional journals but also find expression in scholarly gatherings, policy dialogues, and edited collections.

Overall, the index distribution shows that while the SSCI anchors the field in the social sciences, there is a steady contribution from health sciences, humanities, and emerging sources. This multidimensional spread strengthens the claim that gender gaps in schooling are a global, cross-cutting issue that requires interdisciplinary inquiry.

The institutional affiliation analysis reveals that a diverse range of global research institutions contribute to the literature (Figure 9).

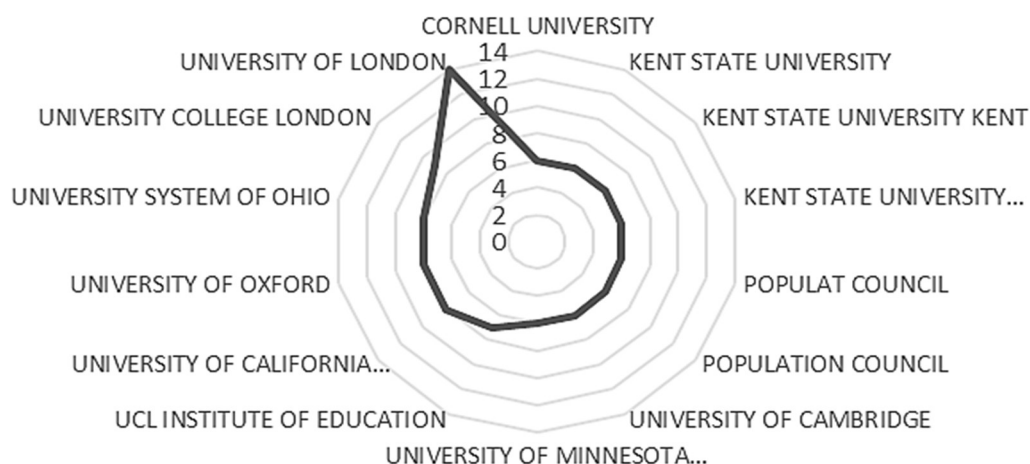

Figure 9. Literature by institutional affiliation

The University of London leads with 14 publications, followed by University College London (9), the University of California System (8), the University of Oxford (8), and the University System of Ohio (8). Together, these universities represent major centers of research on gender and education in high-income countries, particularly the United Kingdom and the United States.

Several other institutions consistently make notable contributions, including the UCL Institute of Education (7), Cornell University (6), the University of Cambridge (6), and multiple campuses of Kent State University (with three entries, totaling 18 publications). This suggests that certain universities, particularly in the UK and the US, have developed sustained research agendas focused on addressing gender disparities in education.

Policy-oriented and applied research organizations also play a visible role. The *Population Council* and *CGIAR* each contributed multiple studies, while the *International Food Policy Research Institute (IFPRI)* added five publications. The presence of these institutions demonstrates how empirical research on girls' education is often connected to global development agendas, linking education to poverty alleviation, health, and food security.

Interestingly, smaller but regionally significant institutions, such as Mkwawa University (Tanzania) and the State University of New York (SUNY) system, appear with four records each, indicating that contributions also emerge from outside elite Western institutions. This suggests that while the field is dominated by Anglo-American universities, research partnerships and regionally focused institutions are steadily shaping the debate.

Overall, the affiliation analysis reveals a dual structure: on the one hand, globally renowned universities underpin the theoretical and methodological frameworks of the field; on the other hand, development institutes and regionally focused universities provide context-specific insights, ensuring that the literature reflects both global frameworks and local realities.

The interdisciplinary nature of research on gender disparities in the education of school-aged girls is highlighted by the distribution of publication venues. With 15 publications, the *International Journal of Educational Development* leads the dataset, underscoring its central role in disseminating research on education and development in low- and middle-income countries (Table 2).

Table 2. Number of publications by Web of Science journal titles

Web of Science Journals	Number of publications
International journal of educational development	15
Gender and education	10
World development	9
British journal of sociology of education	6
Compare: a journal of comparative and international education	6
Pedagogica historica	6
Anthropology & education quarterly	4
Bmc women's health	4
Comparative education	4
Comparative education review	4
Economics of education review	4

Note: compiled by the authors

Other prominent outlets include *Gender and Education* (10) and *World Development* (9), which show that the debate extends beyond education studies into feminist theory and international development. Journals such as the *British Journal of Sociology of Education* (6) and *Compare: A Journal of Comparative and International Education* (6) reinforce the comparative and sociological perspectives that dominate much of the field.

Minor but significant contributions also come from *Pedagogica Historica* (6), which emphasizes historical perspectives, and *Anthropology & Education Quarterly* (4), which highlights cultural and ethnographic approaches. Health-oriented venues such as *BMC Women's Health* (4) confirm the integration of reproductive and maternal health concerns into the schooling debate. Meanwhile, *Comparative Education Review* (4) and *Economics of Education Review* (4) demonstrate the field's engagement with policy evaluation, cost-effectiveness, and structural reforms.

This spread of journals reveals three main clusters of engagement: (1) education-focused journals that anchor the field; (2) interdisciplinary development and sociology journals that broaden its scope; and (3) specialized outlets in history, anthropology, and health that enrich the analysis. Together, they confirm that the study of girls' education is positioned at the crossroads of educational science, gender studies, development policy, and health research.

The geographical distribution of research on the gender educational gap among school-aged girls is heavily skewed toward Western and high-income countries. The United States leads by a wide margin, with 119 publications, reflecting its strong research infrastructure and long-standing engagement in global education debates. England follows with 53 publications, while Germany, India, and Canada each account for 23 and

18 records, respectively. This dominance of the US and UK indicates that much of the academic framing of girls' education continues to be shaped by Anglo-American institutions.

Australia (13), Pakistan (10), South Africa (8), and Turkey (8) also contribute, suggesting some involvement from the Global South, particularly from regions directly impacted by educational exclusion. Bangladesh (7) and Ethiopia (5) are notable contributors, given their acute challenges in achieving gender parity in schooling. However, contributions from Sub-Saharan Africa overall remain sparse, despite the region being one of the most affected by gender gaps in education (Figure 10).

Figure 10. Number of publications by country/region

Even though the subject is especially pertinent to developing contexts, Latin America is almost absent from the dataset, and large, demographically significant nations such as China and Brazil each register minimal output (around 4–5 publications). This underrepresentation highlights a discrepancy between the areas where educational inequalities are most pronounced and where research is being produced and published.

Overall, the country distribution highlights a structural imbalance: while the Global North produces the majority of research, the Global South often provides the empirical cases but contributes fewer publications. This imbalance highlights the need to foster collaborative research partnerships, capacity-building initiatives, and more inclusive publication practices, ensuring that perspectives from the most affected regions are adequately represented in global scholarship.

Further analysis, conducted using VOSviewer to determine keyword co-occurrence across the literature, revealed nine logical clusters grouped by specific colors (see Figure 11).

Cluster 1: Disruption in Education, Reproductive Risk, and Health (RED). This cluster focuses on how girls' access to education is impacted by sociocultural and health-related factors, including intimate partner violence, HIV/AIDS, and adolescent pregnancy. The keywords, which are frequently found in research from Sub-Saharan Africa and places like Mexico, associate early childbearing and sexual behavior with low educational attainment and school dropout.

Cluster 4: Student Performance, Social Class, and Educational Inequality (YELLOW). This cluster focuses on educational inequality and achievement, highlighting how contextual factors, cultural capital, and social class influence school participation and outcomes. The focus on student-level disparities is reflected in keywords like academic achievement, performance, mathematics, and school participation, which frequently compare boys and girls in terms of success and access. While parents, teachers, and networks highlight the institutional and familial structures that shape these outcomes, terms such as social mobility, employment, and transition reveal concern about the long-term effects of education on life opportunities. Islam's presence and inequality point to the need to pay more attention to how religion and culture shape expectations and involvement, especially for young people from underrepresented groups.

Cluster 5: Gender Gaps' Structural Causes, Attainment, and Access (PURPLE). The structural and policy-level factors that affect girls' educational access and achievement are the primary focus of Cluster 5. Key concerns about who gets to go to school and under what circumstances are highlighted by keywords like access, attainment, educational attainment, and girls' schooling. A strong interest in educational systems and institutional design, particularly in the context of Sub-Saharan Africa, is evident in terms such as school choice, reform, policies, and stratification. Examining how intersecting social and economic disparities influence outcomes is suggested by the inclusion of gender gaps, income, ethnicity, and adolescent childbearing. While choice and impact highlight policy discussions about how to increase access and lessen disparities, cognitive skills and literacy highlight the quantifiable effects of unequal schooling.

Cluster 6: Rights, Crisis Governance, and Gender Inequality (CYAN). Cluster 6 addresses gender disparity in education in relation to state accountability, child protection, and human rights. Terms like patriarchy, child labor, and child marriage draw attention to the structural and cultural obstacles that prevent girls from accessing education, especially in nations like Ghana and Turkey. While school enrollment and education remain central concerns, the presence of campaigns, state initiatives, and human rights organizations suggests an emphasis on advocacy, legal frameworks, and governmental interventions. The addition of COVID-19 highlights the impact of crises on girls' education, where vulnerabilities such as dropout risk and household responsibilities are exacerbated.

Cluster 7: Girls' Educational Agency, Aspirations, and Capabilities (ORANGE). With an emphasis on agency, aspirations, and capabilities, Cluster 7 highlights the transformative and individual aspects of girls' education. These words represent a viewpoint on human development and empowerment, where education is viewed as a means of achieving social mobility, employment, and equality. The inclusion of migration and young women highlights how education influences life paths and permits social and physical mobility outside of constrictive settings.

Cluster 8: Programmatic Reactions and Structural Discrimination (BROWN). The institutional and cultural impediments that lead to gender disparities in education are highlighted in Cluster 8. Particularly in places like Egypt and South Asia, keywords like caste, religion, and discrimination imply an emphasis on established social hierarchies. While unemployment emphasizes the financial effects of limited educational access,

autonomy, and the gender gap reflect ongoing struggles for individual agency within restrictive systems. The existence of programs suggests that this cluster also encompasses development initiatives and policy changes aimed at addressing these systemic injustices.

Cluster 9: Quality of Education, Human Capital, and Enrollment (PINK). With a focus on enrollment, school attendance, and participation gaps, Cluster 9 examines the quantitative aspects of educational access and impact. Allocation and program presence indicate focus on intervention tactics and resource distribution, while quality emphasizes concern for both access and the efficacy of educational experiences. This cluster is linked to development economics through the inclusion of human capital, where girls' education is positioned as a significant factor in economic growth and long-term societal benefits.

Taken together, these clusters demonstrate that research on gender gaps in education encompasses a range of barriers, from deeply personal and health-related issues to systemic and global political structures. While health and family dynamics dominate some clusters, others highlight institutional reform, aspirations, and economic growth, illustrating the multidimensional and intersectional nature of the field.

The density visualization of citations by country ($n \geq 3$) highlights which nations are most influential in the scholarly literature on girls' education (Figure 12).

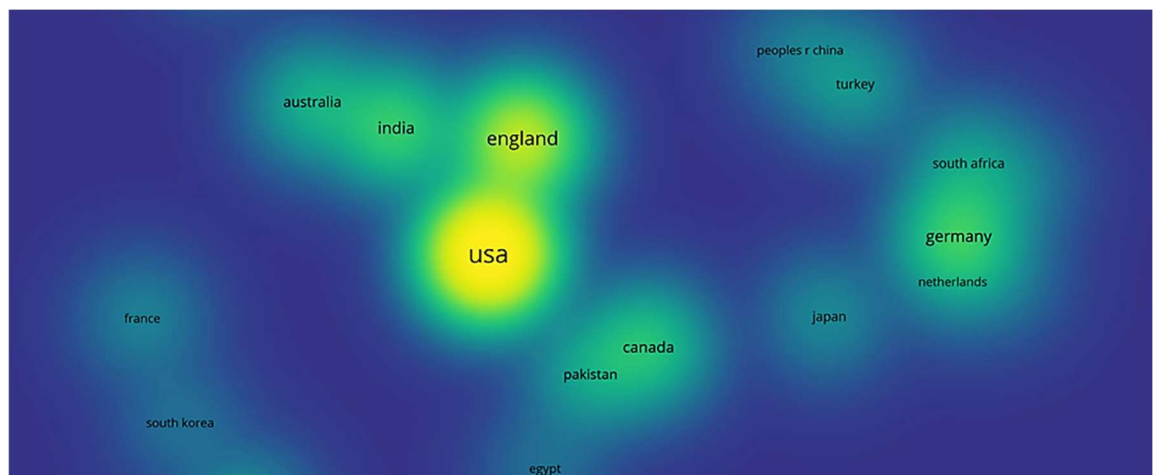

Figure 12. Citation by countries density ($n \geq 3$)

The United States clearly dominates, with the brightest yellow density zone reflecting both its high publication volume and substantial citation impact. This confirms its central role in shaping global academic discourse and producing research that is widely referenced. England also shows a high citation presence, underscoring its importance as a hub for scholarship in education, sociology, and development studies. The Anglo-American concentration of citation influence suggests that much of the conceptual framing of girls' education continues to be guided by institutions in the Global North.

Moderate densities are visible in Canada, Australia, and India. These countries, though less central than the USA and England, play meaningful roles in advancing research. India's growing visibility is particularly notable, as it represents a Global South

perspective on challenges such as early marriage, poverty, and rural-urban disparities in schooling.

By contrast, regions most severely affected by educational gender gaps—such as Sub-Saharan Africa, South Asia outside India, and Latin America—show minimal citation density. This mismatch between the geography of research production and the geography of educational inequality suggests that voices from the most impacted regions remain underrepresented in influential global scholarship.

Overall, the citation density map highlights the uneven distribution of academic influence, characterized by a concentrated North–South divide, where the Global North sets the research agenda. At the same time, the Global South provides empirical cases but receives less recognition in terms of citation impact. Bridging this imbalance will require more equitable research collaborations, open-access dissemination, and support for scholars from underrepresented regions.

Similarly, the USA emerges as the dominant hub in the co-authorship overlay network, as reflected by the large node size and dark purple shading, which signal both publication volume and sustained influence over the 2016–2020 period (Figure 13).

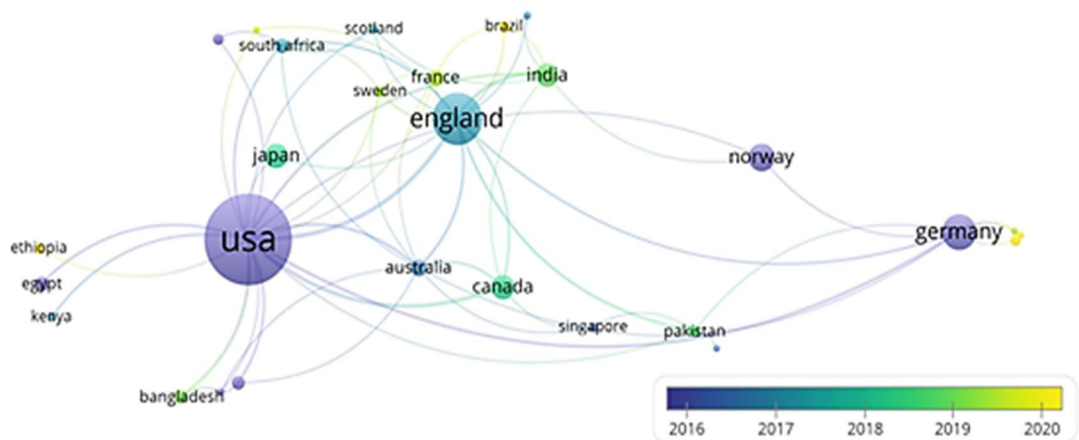

Figure 13. Co-authorship by countries chronological overlay ($n \geq 2$)

The USA has acted as the central bridge in connecting research communities across the Global North and South, collaborating actively with Germany, England, Egypt, Singapore, Japan, India, and Bangladesh. England also occupies a prominent position, reinforcing its role as a major partner in collaborative projects, particularly with Commonwealth countries such as India, Canada, and Australia. Germany, though smaller in overall volume, displays newer collaborations (yellow shading), indicating a recent surge in activity within the field.

Partnerships with countries such as Bangladesh, Pakistan, Egypt, and South Africa suggest that Global South contexts are increasingly integrated into international research networks, though often in partnership with Global North institutions that provide funding, methodological infrastructure, and publication outlets. This asymmetry highlights the persistence of hierarchical collaboration structures, where Global South nations often

contribute empirical data, while theoretical framing remains centered in universities of the Global North.

Overall, the co-authorship map illustrates a globally interconnected but unevenly balanced research landscape. The USA acts as a primary broker of scholarly collaboration, while England and Germany play secondary bridging roles. The gradual inclusion of Asian and African partners signals positive progress toward diversification, yet the field continues to reflect structural inequalities in global knowledge production.

Discussion and Conclusion

This bibliometric analysis examined how the exclusion of school-aged girls from foundational education has been represented in scholarly works between 2000 and 2025. By analyzing 323 peer-reviewed articles from the Web of Science Core Collection, the study identified major thematic trends, leading contributors, collaboration networks, and geographical disparities.

The findings reveal that the research landscape is heavily shaped by themes such as adolescent pregnancy, child marriage, and reproductive health—issues that are particularly salient in Sub-Saharan Africa and South Asia. A sharp increase in publication volume after 2015 underscores the growing scholarly and policy attention devoted to these issues. This surge coincides with the adoption of the Sustainable Development Goals (SDGs), especially SDG 4 (Quality Education) and SDG 5 (Gender Equality), which positioned girls' education as a global development priority. Simultaneously, transnational feminist movements such as *#MeToo*, *HeForShe*, and *Girls Not Brides* reframed girls' schooling as a human rights and social justice imperative, leading to broader interdisciplinary engagement.

Despite this progress, several imbalances and limitations persist. Research output remains disproportionately concentrated in the Global North, with the USA and the UK dominating in both publication and citation impact. Collaboration networks, while increasingly global, remain asymmetrical, with Global South institutions often relegated to data collection roles rather than agenda-setting or theoretical framing. Furthermore, despite extensive work on reproductive health and secondary schooling, early-stage exclusion from primary education receives comparatively little scholarly attention. These gaps suggest that the literature does not yet fully capture the complexity of structural, cultural, and economic barriers that affect girls' access to education.

From a methodological perspective, the study is limited by its reliance on the Web of Science database, which tends to underrepresent regionally published and non-English research. While bibliometric methods allow for the mapping of trends and structures, they cannot account for the qualitative depth, theoretical innovation, or policy relevance of individual studies.

Policy and Research Recommendations:

1. Strengthen Global South Scholarship: Encourage and fund regionally grounded studies, particularly in Latin America, Sub-Saharan Africa, and South Asia, where educational exclusion is most severe. Supporting South-based journals and collaborations can help amplify the voices of underrepresented individuals.

2. Address Structural Asymmetries in Collaboration: Promote equitable co-

authorship arrangements where Global South researchers participate not only in empirical data collection but also in conceptual framing and theoretical debates.

3. Expand the Research Focus: Broaden the agenda to include early primary education, where exclusion often begins, as well as underexplored intersections such as disability, conflict zones, and digital divides.

4. Enhance SDG Integration: Improve the alignment of research with the 2030 Agenda by explicitly framing studies within SDGs 1 (No Poverty), 4 (Quality Education), 5 (Gender Equality), and 10 (Reduced Inequalities). Better tagging and categorization will ensure more comprehensive coverage and policy relevance.

5. Bridge Research and Policy: Foster stronger connections between academia and policymakers to translate bibliometric findings into targeted interventions, such as community-level campaigns against early marriage, gender-responsive curricula, and health-education linkages.

By mapping the structural contours of the field, this study lays the groundwork for a more inclusive, equity-driven, and policy-relevant research agenda on gender and foundational education. Moving forward, addressing the structural imbalances in authorship and expanding attention to early exclusion will be crucial for ensuring that scholarly work not only reflects global realities but also contributes to transformative educational justice for girls worldwide.

Acknowledgements. This research article has been funded by the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan within the project IRN AP23487405.

References

1. Team G. Global education monitoring report 2020: Gender report. A new generation: 25 years of efforts for gender equality in education. – Paris: UNESCO, 2020. – ISBN 978-92-3-100397-0. – DOI: <https://doi.org/10.54676/IBSP9880>.

2. Evans D. K., Akmal M., Jakiela P. Gender gaps in education: The long view // IZA Journal of Development and Migration. – 2021. – T. 12. – № 1. – DOI: <https://doi.org/10.2478/izajodm-2021-0001>.

3. Judijanto L., Setiawati R., Sabir M. Bibliometric Analysis of Key Findings in Studies on Gender Disparities in Education and Employment // The Eastasouth Journal of Social Science and Humanities. – 2024. – T. 1. – № 03. – C. 158–167. – DOI: <https://doi.org/10.58812/esssh.v1i03.277>.

4. Dehdarirad T., Villarroya A., Barrios M. Research trends in gender differences in higher education and science: a co-word analysis // Scientometrics. – 2014. – T. 101. – № 1. – C. 273–290. – DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-014-1327-2>.

5. Valero-Ancco V. N., Sosa Gutierrez F., Lujano-Ortega Y., Calderón-Quino K. M. Global Trends in Gender Inequality in Higher Education: A Bibliometric Analysis (1993–2024) // Educational Process: International Journal. – 2025. – T. 14. – C. e2025019. – DOI: <https://doi.org/10.22521/edupij.2025.14.19>.

6. Unterhalter E. A Review of public private partnerships around girls' education in developing countries: flicking gender equality on and off // Journal of International

and Comparative Social Policy. – 2017. – Т. 33. – № 2. – С. 181–199. – DOI: <https://doi.org/10.1080/21699763.2017.1328612>.

7. Maurel Z. L., Tutanés L. M., Del Rosario A. S. C., Pabelic A. J. Effects of Gender Equality in Education to Gender Disparities in Economic Participation: Global Evidences // Asia Pacific Journal of Social and Behavioral Sciences. – 2017. – Т. 14. – DOI: <https://doi.org/10.57200/apjsbs.v14i0.91>.

8. Ogbogu C. O. Practising gender equality in education, by Sheila Aikman and Elaine Unterhalter // Gender and Education. – 2009. – Т. 21. – № 6. – С. 786–787. – DOI: <https://doi.org/10.1080/09540250903345105>.

Information about the authors

Malika Temirtayeva – Bachelor, KIMEP University, Almaty, Kazakhstan. Email: malika.temirtayeva@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6642-7433>

***Irina V. Kovaleva** – PhD Candidate, Adjunct Lecturer, KIMEP University, Almaty, Kazakhstan. Email: irina.kovaleva@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3636-6093>

Alma Kudabayeva – PhD, Associate Professor, KIMEP University, Almaty, Kazakhstan. Email: almak@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1962-3924>

Авторлар туралы мәліметтер

Темиртаева М.М. – бакалавр, КИМЕР университеті, Алматы, Қазақстан. Email: malika.temirtayeva@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6642-7433>

***Ковалева И.В.** – PhD докторанты, adjunct-оқытушы, КИМЕР университеті, Алматы, Қазақстан. Email: irina.kovaleva@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3636-6093>

Кудебаева А.К. – PhD, қауымдастырылған профессор, КИМЕР университеті, Алматы, Қазақстан. Email: almak@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1962-3924>

Сведения об авторах

Темиртаева М.М. – бакалавр, Университет КИМЭП, Алматы, Казахстан. Email: malika.temirtayeva@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6642-7433>

***Ковалева И.В.** – PhD докторант, преподаватель по совместительству, Университет КИМЭП, Алматы, Казахстан. Email: irina.kovaleva@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3636-6093>

Кудебаева А.К. – PhD, ассоциированный профессор, Университет КИМЭП, Алматы, Казахстан. Email: almak@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1962-3924>

Study on Kazakhstan's Role and Strategic Contributions within the SCO

Nurbanu A. Abueva^{1,2*}, Shida Chen¹, R.V. Ovsyannikova³

¹*Zhejiang Yuexiu University of Foreign Languages, Shaoxing, China*

²*Turan University Almaty, Kazakhstan*

³*Almaty Humanitarian-Economic University, Almaty, Kazakhstan*

Abstract

The article assesses the evolution of Kazakhstan's role in the Shanghai Cooperation Organisation (hereinafter – SCO) between 2001 and 2025, focusing on the economic and institutional effects of the country's participation. The objective is to examine how tools of multilateral foreign policy and economic diplomacy have been converted into measurable outcomes such as trade, investment, and institutional initiatives. Methodologically, the research relies on event analysis (timeline of key decisions and chairmanship periods), content analysis of SCO communiqués and decisions as well as national strategies, descriptive statistics on foreign trade and FDI, and comparative analysis across stages. The empirical base includes official foreign trade statistics from the Bureau of National Statistics of Kazakhstan for 2021–2024, government press releases, and open materials from SCO summits and leaders' statements. Key results: in 2023, Kazakhstan's foreign trade turnover reached USD 139.8 billion, 3.2% higher than in 2022; trade with SCO countries grew by 7.5% year-on-year; more than 29,000 companies with SCO capital and over 5,000 joint ventures operate in the country. In the cultural sphere, Kazakhstan has become an important hub of bilateral cultural exchange. Its foreign policy is based on balanced and pragmatic multilateralism, using the SCO to enhance its international reputation. However, the expansion of the organisation's membership creates internal coordination challenges and intensifies geopolitical competition.

Keywords: multilateral institutions, foreign trade, regional integration, social effect, economic growth, institutional reforms

Қазақстанның ШЫҰ құрамындағы рөлдік орны мен стратегиялық үлесін зерттеу

Әбуева Н.А.^{1,2*}, Шида Чэнь¹, Овсянникова Р.В.³

¹Чжэцзян Юэсю шетел тілдері университеті, Шаосин, Қытай

²Тұран Университеті, Алматы, Қазақстан

³Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін

Мақалада Қазақстанның Шанхай ынтымақтастық ұйымындағы (ШЫҰ) рөлінің эволюциясы 2001–2025 жж. аралығында елдің ұйымға қатысуының экономикалық және институционалдық әсерлеріне баса назар аударып отырып бағаланады. Зерттеудің мақсаты – көпжақты сыртқы саясат пен экономикалық дипломатия құралдарының сауда, инвестициялар және институционалдық бастамалар сияқты өлшенетін нәтижелерге қалай айналғанын зерттеу. Әдіснамалық тұрғыдан зерттеу оқиғаларды талдауға (негізгі шешімдер мен төрағалық ету кезеңдерінің хронологиясы), ШЫҰ коммюникелері мен шешімдеріне және ұлттық стратегияларға контенттік талдау жүргізуге, сыртқы сауда мен тікелей шетелдік инвестицияларға сипаттамалық статистиканы қолдануға, сондай-ақ кезеңдер бойынша салыстырмалы талдауға сүйенеді. Эмпирикалық база 2021–2024 жж. ҚР Ұлттық статистика бюросының сыртқы сауда бойынша ресми деректерін, уәкілетті органдардың баспасөз релиздерін және ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер басшыларының саммиттері мен мәлімдемелерінің ашық материалдарын қамтиды. Негізгі нәтижелер: 2023 ж. Қазақстанның сыртқы сауда айналымы 139,8 млрд. АҚШ долларын құрады, бұл 2022 ж. деңгейден 3,2%-ға жоғары; ШЫҰ елдерімен сауда көлемі жылдық есеппен 7,5%-ға өсті; елде ШЫҰ елдерінің капиталы бар 29 мыңнан астам компания және 5 мыңнан астам бірлескен кәсіпорын жұмыс істейді. Мәдени алмасу саласында Қазақстан екіжақты мәдени ынтымақтастықтың маңызды орталығына айналды. Елдің сыртқы саясаты теңгерімді және прагматикалық көпжақтылыққа негізделген және ол ШЫҰ-ны өзінің халықаралық беделін арттыру үшін пайдаланады. Алайда ұйымның құрамының кеңеюі ішкі үйлестіру мәселелерін туындатып, геосаяси бәсекелестікті күшейтеді.

Кілттік сөздері: көпжақты институттар, сыртқы сауда, өңірлік интеграция, әлеуметтік әсер, экономикалық өсу, институционалдық реформалар

Исследование ролевой позиции и стратегического вклада Казахстана в рамках ШОС

Абуева Н.А.^{1,2*}, Шида Чэнь¹, Овсянникова Р.В.³

¹Чжэцзянский университет иностранных языков Юэсю, Шаосин, Китай

²Университет Туран, Алматы, Казахстан

³Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан

Аннотация

В статье оценивается эволюция роли Казахстана в Шанхайской организации сотрудничества (далее – ШОС) с акцентом на экономические и институциональные эффекты участия страны в 2001-2025 гг. Цель статьи – исследовать инструменты многосторонней внешней политики и экономической дипломатии конвертировались в измеримые результаты (торговля, инвестиции, институциональные инициативы). Методологически работа опирается на событийный анализ (timeline ключевых решений и председательств), контент-анализ коммюнике и решений ШОС и национальных стратегий, дескриптивную статистику внешней торговли и ПИИ, а также сравнительный анализ по этапам. Эмпирическая база включает официальные статистические данные Бюро национальной статистики РК по внешней торговле за 2021-2024 гг., релизы уполномоченных органов РК, а также открытые материалы о саммитах и заявлениях лидеров стран-участниц ШОС. Ключевые результаты: общий внешнеторговый оборот Казахстана в 2023 г. составил 139,8 миллиардов долларов США, что на 3,2% выше уровня 2022 г.; торговля Казахстана со странами ШОС достигла выросла (+7,5% г/г); в стране действует свыше 29 тыс. компаний с капиталом стран ШОС и более 5 тыс. совместных предприятий. В сфере культурного обмена Казахстан стал важным центром двустороннего культурного обмена. Его внешняя политика основана на балансирующем и прагматическом многосторонничестве, и он использует ШОС для повышения своей международной репутации. Однако расширение состава организации создает проблемы внутреннего координации и усугубляет геополитическую конкуренцию.

Ключевые слова: многосторонние институты, внешняя торговля, региональная интеграция, социальный эффект, экономический рост, институциональные реформы

Введение

В сложном и меняющемся международном политическом и экономическом ландшафте региональные организации сотрудничества играют все более важную роль в обеспечении региональной стабильности и развития. Шанхайская организация сотрудничества (далее – ШОС), как влиятельная региональная международная организация в Евразии, с момента своего создания в 2001 году достигла значительных успехов в таких сферах, как обеспечение региональной безопасности, стимулирование экономического сотрудничества и содействие культурному обмену. Ее членами являются Китай, Россия, а также Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан из Центральной Азии. В последние годы в организацию были приняты Индия и Пакистан, что расширило ее влияние. Также к основному составу присоединились в 2023 году Иран и Беларусь (официально стала полноправным членом в 2024 году на саммите в Астане). Это расширение существенно увеличило геополитический охват организации, распространив её влияние на Ближний Восток и Восточную Европу. Большинство стран – членов ШОС относятся к восточным евразийским странам с древней культурной традицией, и культура, переданная поколениями, оказывает глубокое влияние на современные социально-политические концепции и модели государственного управления в мире [1]. Казахстан, как один из основателей ШОС, занимает центральное место в геополитическом ландшафте Центральной Азии. Это крупнейшая по площади страна в регионе, богатая нефтью, газом и другими природными ресурсами, и находится на важных транспортных путях Евразии, что делает его стратегически важным. За последние два десятилетия Казахстан активно участвовал во всех аспектах деятельности ШОС, и его роль в организации постепенно трансформировалась от активного участника до движущей силы ключевых вопросов.

Авторы обозначали цель статьи: проанализировать трансформацию внешнеполитической роли Казахстана в международной организации ШОС в период с 2001 по 2025 гг., показать какие институциональные и дипломатические инструменты использовались для укрепления позиций страны как центральноазиатской региональной державы, а также оценить возникающие вызовы и перспективы дальнейшего взаимодействия между членами данной организации.

Исходя из поставленной цели обозначили следующие исследовательские вопросы:

- 1) Как изменилась роль Казахстана в ШОС в период 2001–2025 гг.?
- 2) Какие механизмы и инструменты внешней политики использовал Казахстан для реализации стратегии центральноазиатской региональной державы внутри организации ШОС?
- 3) Какие институциональные, геополитические и ресурсные ограничения влияют на внешнеполитическую способность Казахстана усиливать своё влияние в рамках организации?

Это исследование основано на теории «многосторонней внешней политики средних держав». Согласно этой теории, средние державы, несмотря на то, что они не обладают всесторонним влиянием, как сверхдержавы, могут использовать свои уникальные преимущества и играть ключевую роль в определенных сферах, повышая свою международную репутацию и влияние, посредством активного участия в многосторонней внешней политике. Казахстан широко считается средней державой на международной арене и активно участвует в таких многосторонних организациях, как ШОС, проводя многостороннюю внешнюю политику.

Литературный обзор

В научных материалах, понятие «средней державы» стало одним из рабочих инструментов объяснения поведения государств, не являющихся сверхдержавами, но способных формировать правила игры через институциональное лидерство, нишевую дипломатию и коалиционные форматы. Для Казахстана такой формой выступает ШОС, где пересекаются повестки безопасности, торговли, инфраструктуры и нормотворчества, что позволяет тестировать гипотезы о статусном позиционировании средних держав в многосторонних институтах. При этом в литературе сохраняется разрыв между теоретическими моделями «middle power» и длительными эмпирическими траекториями отдельных стран в ШОС.

Рассмотрим теоретическую эволюцию в международных отношениях концепта «средней державы». В классической литературе подобные державы определяются как государства со средним экономическим и военным потенциалом, не обладающие статусом сверхдержав, но способные оказывать влияние через посредничество и кооперацию. С конца XX века концепт эволюционировал: появились подходы, фокусированные на «niche diplomacy» (узкоспециализированной внешней политике), вариативном статусе (variational status) и «coalition leadership» — способности возглавлять коалиции по конкретным проблемам. Ключевые работы по данной тематике включают Cooper A.F. (1997) «Niche Diplomacy» [2] и сборник Cooper, Higgott & Nossal (1993) «Relocating Middle Powers» [3], которые сформировали аналитическую базу для понимания, как средние державы могут занимать значимую роль в многосторонних институтах.

В последние годы многие китайские ученые провели глубокие исследования по вопросам Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) и сотрудничества Китая со странами Центральной Азии, включая Казахстан. Сяо Бинь и Чжан Сяохуэй считают, что Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) является важным механизмом практики многосторонности в современном мире. Принципы «Шанхайского духа», которых придерживается ШОС, получили признание многих стран и продолжают достигать исторических прорывов. Саммит в Астане имеет важное эпохальное значение [4].

Амребаев Айдар и Ни Вэньцин анализируют историю развития ШОС с точки зрения национальных интересов и международного позиционирования Казахстана. Они рассматривают роль ШОС в координации международных отношений и отношений в Центральной Азии, анализируют позиционирование

основных стран-членов ШОС и значение расширения организации, а также предлагают рекомендации по стратегической трансформации ШОС [5].

Су Чан утверждает, что реализация совместного создания и совместного использования безопасности странами-членами ШОС является полезным исследованием сообщества единой судьбы ШОС и важной практикой построения сообщества единой судьбы человечества [6].

Цзэн Сянхун и Ду Цзямин считают, что в будущем усиление конкуренции великих держав в Центральной Азии приведет к дальнейшей нестабильности и усложнению ситуации с безопасностью в регионе. Китай и страны Центральной Азии должны продолжать придерживаться концепции Глобальной инициативы безопасности, чтобы внести проверенную модель китайско-центральноазиатского управления безопасностью для решения вопросов безопасности в других регионах мира [7].

Ван Чэньгуан анализирует совместное строительство странами ШОС «Ледового шелкового пути»: возможности, вызовы и пути реализации. Он считает, что совместное строительство «Ледового шелкового пути» не только полностью соответствует принципам, концепции и целям ШОС, но и, будучи сосредоточенным на евразийском континенте и охватывающим вопросы безопасности, экономики, культуры, технологий и окружающей среды, может стать новым направлением сотрудничества в рамках ШОС [8].

Несмотря на обширные описания деятельности такой международной организации как ШОС, существует определенный недостаток научно-практических исследований, системно связывающих теоретические модели «middle power» с эмпирическим кейсом участия и роли Казахстана в рамках долгосрочного периода (2001–2025 гг.). Настоящая работа закрывает этот разрыв: 1) операционализирует признаки «средней державы» через измеряемые индикаторы (нишевая дипломатия, коалиционное лидерство, институциональное предпринимательство); 2) сопоставляет их с конкретными инициативами и результатами участия Казахстана в ШОС в 2001–2025 гг.; 3) оценивает, насколько данные по торговле, прямым иностранным инвестициям и повестке саммитов согласуются с ожидаемыми эффектами для средних держав.

Методы

Данное научно-практическое исследование использует качественную методологию кейс-стади и компаративно-исторический подход. Основные методы включают: контент-анализ официальных документов ШОС (декларации, стратегии, протоколы), процесс-трейсинг ключевых внешнеполитических инициатив Казахстана. Период наблюдения: 2001–2025 гг. Критерии отбора эмпирических событий: 1) инициативы Казахстана, формально закреплённые в решениях ШОС; 2) проекты в сферах безопасности, энергетики и гуманитарных обменов; 3) инициативы, оказавшие институциональное влияние на повестку ШОС.

Для иллюстрации операционализации признаков средней державы в контексте Казахстана представлена таблица 1.

Таблица 1. Операционализация признаков «средней державы» в контексте Казахстана

Признак	Операционализация	Индикатор/метрика	Источник данных
Niche diplomacy (узкая дипломатия)	Акцент на специализированных областях (энергетика, водные ресурсы, продовольствие)	Инициированные проекты; количество меморандумов; финансирование проектов	Официальные документы ШОС, пресс-релизы, отчёты министерств
Coalition leadership (коалиционное лидерство)	Формирование коалиций/инициатив внутри ШОС по узким темам	Число межгосударственных соглашений; лидирующая роль в рабочих группах	Протоколы Советов, отчёты саммитов
Issue expertise (проблемная экспертиза)	Предоставление экспертной помощи в специфической сфере	Количество совместных НИОКР; учебных центров; экспертных выступлений	Научные проекты, соглашения о сотрудничестве
Mediation/peace making capacity (посредничество)	Посреднические инициативы и нейтральная позиция	Число урегулированных споров, инициированных посреднических процессов	Официальные заявления, соглашения
Economic connectivity (экономическая взаимосвязь)	Транспортно-транзитные проекты и интеграция в промышленной цепочки	Инвестиционные проекты, объём торговли, число транспортных коридоров	Торговая статистика, соглашения о транзите

Примечание: составлено авторами

Ролевая позиция Казахстана в ШОС

Основатель и «стабилизирующий якорь» в строительстве механизмов международной организации

В качестве одного из основателей ШОС в 2001 гг. Казахстан был с самого начала глубоко вовлечен в формировании и внес весьма существенный вклад в строительство механизмов и разработку правил организации. Во время подготовки и создания ШОС Казахстан активно участвовал в разработке и принятии «Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом», которая была подписана шестью лидерами стран 15 июня 2001 года и нацелена на борьбу с «тремя силами» – терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, и заложила прочную правовую основу для сотрудничества ШОС в сфере безопасности.

В области создания ключевых механизмов Казахстан активно способствовал созданию таких ключевых механизмов, как Совет глав государств и Совет министров иностранных дел. Совет глав государств, как высший орган принятия решений ШОС, проводит ежегодные встречи и принимает решения по важнейшим вопросам организации. Совет министров иностранных дел отвечает за координацию внешней политики стран-членов и подготовку встреч Совета глав государств. Казахстан активно участвует в работе этих механизмов, предлагая

конструктивные идеи и планы, чтобы обеспечить эффективную работу механизмов и создать постоянный импульс для развития ШОС. В процессе институционализации управления организацией репутация Казахстана все более очевидна. Например, в июле 2024 года на саммите в Астане Нурлан Ермекбаев из Казахстана был избран Генеральным секретарем ШОС на период 2025–2027 гг.. Его назначение отражает растущую роль Казахстана в институциональном управлении организацией. Ермекбаев вступил в должность в январе 2025 г., сменив на этом посту Чжана Мина (КНР), занимавшего данную позицию в 2022–2024 гг.

Способность страны-председателя формировать повестку дня

В период председательства в ШОС в 2023-2024 гг. Казахстан в полной мере использовал свое влияние для активного формирования повестки дня сотрудничества организации, продемонстрировав значительные способности в постановке и реализации задач. 4 июля 2024 г. на 24-м заседании Совета глав государств-членов ШОС была принята «Астанинская декларация», отразившая ключевые инициативы Казахстана в качестве председателя. Декларация включила «экологическую и энергетическую безопасность», «цифровую экономику» и «гуманитарные обмены» в приоритетные направления сотрудничества, что соответствует глобальным тенденциям и региональным потребностям.

В сфере экологии и энергобезопасности Казахстан, опираясь на собственные богатые энергоресурсы и опыт в области энергетики, выступил за укрепление энергетического сотрудничества между странами-членами для совместного решения проблем энергоперехода и развития чистой энергетики. В цифровой экономике Казахстан активно способствовал сотрудничеству в области цифровых технологий, развитию инфраструктуры и цифровой торговли, стимулируя цифровую трансформацию региональной экономики. В гуманитарной сфере Казахстан организовал серию мероприятий в области культуры, образования и туризма, укрепляя взаимопонимание и дружбу между народами стран-членов и закладывая прочную основу для сотрудничества в рамках ШОС.

Многоплановый вклад Казахстана в ШОС

Сотрудничество в сфере безопасности и безопасность границ

Как крупнейшая по территории страна Центральной Азии, Казахстан играет ключевую роль в обеспечении традиционной безопасности в регионе ШОС. В 1990-х гг., после распада Советского Союза, геополитическая ситуация в Центральной Азии значительно изменилась, и Казахстан и его соседние страны столкнулись со сложными вопросами по делению границ и обеспечению безопасности. В этом контексте Казахстан активно способствовал подписанию «Соглашение между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о казахстанско-китайской государственной границе». Это соглашение определило направление государственной границы, правила управления и механизм разрешения споров, заложив прочный фундамент для обеспечения безопасности и стабильности границ в регионе. Благодаря активному диалогу и

внешнеполитическому стратегическому сотрудничеству с такими соседями, как Китай и Россия, а также другими региональными государствами, Казахстан успешно разрешил граничные споры, устранив потенциальные источники конфликтов и создав мирную и стабильную окружающую среду для регионального сотрудничества в рамках ШОС.

Инновации в сфере нетрадиционной безопасности

В сфере нетрадиционной безопасности Казахстан, благодаря своим географическим преимуществам и ресурсному потенциалу, предложил ряд инновационных инициатив по сотрудничеству, ставя примером для сотрудничества ШОС в соответствующих областях. Казахстан рассматривает продовольственную безопасность как составную часть экономической безопасности, полагая, что продовольственная безопасность достигается, когда страна может обеспечить своих жителей достаточным количеством высококачественной и безопасной пищи для удовлетворения физиологических потребностей и роста населения. Хотя продовольственная независимость не прямо включена в определение продовольственной безопасности, она считается ключевым условием для достижения экономической безопасности. Если годовой урожай основных продовольственных продуктов ниже 80% годового потребления жителей, то продовольственная независимость считается не достигнутой. В ответ на частые проблемы с продовольственной безопасностью в Центральной Азии Казахстан создал региональную платформу для обмена данными по производству, запасам и оборотам продовольствия, используя такие технологии, как большие данные и искусственный интеллект, для непрерывного мониторинга ситуации с продовольственной безопасностью и предупреждения о рисках, предоставляя основание для разработки научных и рациональных продовольственных политик стран-членов. В области управления трансграничными водными ресурсами, учитывая то, что многие реки в Центральной Азии имеют трансграничный характер, проблема распределения и использования водных ресурсов уже давно беспокоит страны региона. Министр водных ресурсов Нуржан Нуржигитов заявил, что в соответствии с Концепцией развития системы управления водными ресурсами Казахстана на период с 2024 по 2030 год правительство Казахстана будет подписывать соглашения о совместном управлении трансграничными водными объектами. В 2021 г. Казахстан и Китай заключили соглашение о совместном использовании 25 трансграничных рек. В декабре 2023 года стороны достигли согласия по ключевым статьям будущего всеобъемлющего водного соглашения. Практическим примером успешного взаимодействия является совместный гидротехнический узел на реке Хоргос, который обеспечивает равномерное распределение воды. Также в 2023 г. Казахстан и Узбекистан реализовали проект по установке взаимных систем учета водных ресурсов на реке Сырдарья, что стало важным шагом в укреплении прозрачности и доверия в управлении водными ресурсами.

Казахстан находится в центре Евразийского континента и является важным транспортным узлом, соединяющим Европу и Азию, что дает ему уникальные преимущества в области развития взаимосвязи в регионе ШОС. Чтобы максимально использовать эти преимущества, Казахстан активно способствует глубокому совмещению своей новой экономической политики «Светлый Путь» с китайской инициативой «Один пояс, один путь». Поезд «Евро – Азия» (Урумчи – Астана) является важным результатом сотрудничества между Китаем и Казахстаном в области взаимосвязи. С момента запуска в 2013 году поезд «Евро – Азия» (Урумчи – Астана) совершил уже несколько тысяч рейсов, перевозя грузы различных категорий, включая оборудование, электронику, одежду, сельскохозяйственную продукцию и др. В 2024 г. объем двусторонней торговли между Китаем и Казахстаном достиг 43,8 миллиардов долларов США, увеличившись на 6,8% по сравнению с предыдущим годом, и Китай, по-прежнему, остается первым торговым партнером Казахстана. Эти достижения во многом обусловлены развитием проектов по взаимосвязи, таким как поезд «Евро – Азия». Этот поезд не только предоставляет эффективный и удобный транспортный канал для предприятий Китая и Казахстана, но и способствует совместному развитию отраслей экономики двух стран, повышая роль Казахстана в региональной промышленной цепочке и системе поставок.

Сотрудничество в сфере энергетики и цифровой экономики

Как страна, богатая энергетическими ресурсами, Казахстан играет ключевую роль в продвижении энергетического сотрудничества в рамках ШОС. Казахстан активно способствовал созданию Энергетического клуба ШОС, целью которого является содействие координации политики, освоению ресурсов, технологическому сотрудничеству и совместному использованию рынков в энергетической сфере среди государств-членов. Через платформу Энергетического клуба Казахстан укрепляет стратегический диалог по энергетике с другими странами-участницами, совместно реагирует на колебания глобального энергетического рынка и продвигает взаимовыгодное сотрудничество в энергетической сфере. В области возобновляемых источников энергии Казахстан также увеличивает инвестиции в ВИЭ, реализуя крупные проекты в солнечной и ветровой энергетике, демонстрируя пример регионального энергоперехода.

В июле 2023 г. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев инициировал создание единой энергетической стратегии ШОС и предложил провести специализированный энергетический форум. В октябре 2023 г. в Астане состоялся первый в истории Энергетический форум ШОС, в ходе которого Казахстан представил проект «Стратегии энергетического сотрудничества государств ШОС до 2030 года». Документ охватывает такие направления, как нефть, газ, электроэнергия, возобновляемые источники энергии и атомная энергетика, формируя долгосрочную основу для координации энергетической политики стран-участниц.

*Гуманитарное общение: «мост» цивилизационного диалога.
Механизированная гуманитарная программа*

Казахстан осознает важность гуманитарного обмена в укреплении взаимопонимания и дружбы между странами, поэтому активно способствует механизированному строительству гуманитарного обмена в рамках ШОС. В области молодежного обмена Казахстан способствует созданию «Форума молодежного предпринимательства ШОС», который предоставляет платформу для обмена опытом, проектов и финансовой поддержки молодежи, стимулируя предпринимательскую и инновационную активность молодежи и способствуя региональному экономическому сотрудничеству молодежи. С момента проведения форума он привлек тысячи молодых предпринимателей из различных стран, что привело к множеству проектов сотрудничества, став важным брендом молодежного обмена в ШОС.

В области культурного обмена Казахстан активно участвует в «Фестивале кинематографа Шелкового пути», который посвящен культуре Шелкового пути и демонстрирует лучшие фильмы стран-участниц ШОС, способствуя культурному и кинематографическому обмену и сотрудничеству. Через платформу фестиваля кинематографисты различных стран обмениваются опытом создания и обсуждают возможности сотрудничества, углубляя взаимное понимание и восхищение различными культурами. В 2024 г. Китай и Казахстан открыли Культурный центр Китая в Астане и Культурный центр Казахстана в Пекине, которые стали важными хабами культурного обмена между двумя странами, проводя различные культурные выставки, концерты, лекции и способствуя глубокому культурному обмену и синтезу.

Внешиполитическое сотрудничество в области образования и науки

Сотрудничество в области образования и науки является важным элементом гуманитарного обмена и ключевым путем подготовки региональных кадров и продвижения научно-технического прогресса. Сотрудничество Казахстана и Китая в области образования принесло обильные плоды. С 18 по 19 мая 2023 года в Сиане прошел первый Китайско-Центральноазиатский саммит. В этот период под присмотром президента Китая Си Цзиньпина и президента Казахстана Токаева было подписано соглашение между Правительством города Тяньцзинь и Восточно-казахстанской областью Казахстана о создании казахстанского центра «Лу Бань». Это соглашение ознаменовало начало строительства проекта казахстанского центра «Лу Бань» [9]. Центр «Лу Бань» сфокусирован на профессионально-техническом образовании и представляет передовые китайские идеи, учебные программы и методы преподавания в Казахстан, готовя местных специалистов в области техники и навыков. Эти центры предлагают специальности в области машиностроения, электроники, информационных технологий и строительства, что придает новую жизнь образовательной системе Казахстана и обеспечивает кадрам для сотрудничества в промышленности между двумя странами.

В области высшего образования Казахстан способствует вовлечению своих вузов в «Университетский альянс Шелкового пути», с целью улучшения обмена и сотрудничества между вузами вдоль Шелкового пути. Через платформу союза

вузы Казахстана проводят обмен студентами, взаимные визиты преподавателей и совместные научные исследования с вузами других стран-участниц, повышая качество образования и уровень научных исследований. В 2023 году количество обменных студентов между Казахстаном и Китаем превысило 20 000, что делает их посланниками культурного обмена между двумя странами и способствует взаимному пониманию и дружбе между молодежью двух стран. В области научно-технического сотрудничества Казахстан совместно с другими странами-участницами проводит научные проекты в таких областях, как сельское хозяйство, энергетика и информационные технологии, обеспечивая научную поддержку для социально-экономического развития региона.

Таблица 2. Хронология ключевых инициатив Казахстана в рамках ШОС (выборочные примеры)

Год	Событие / Инициатива	Значение / Влияние
2001	Подписание Конвенции ШОС о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (15 июня 2001 г.)	Формирование правовой базы для сотрудничества в сфере безопасности.
2013	Укрепление транспортных коридоров Евразии (примеры транспортных проектов и инициатив)	Увеличение транзитного потенциала Казахстана и интеграция в цепочки поставок.
2023	Инициатива по стратегии энергетического сотрудничества ШОС до 2030 г.; проведение SCO Energy Forum (Астана, октябрь 2023 г.)	Выход энергетической повестки в приоритеты ШОС; платформа для координации энергетической политики.
2024	Саммит ШОС в Астане (3-4 июля 2024 г.) и Астанинская декларация	Приоритеты: экологическая безопасность, цифровая экономика, гуманитарные обмены.
2025	Назначение Нурлана Ермекбаева Генеральным секретарём ШОС (1 января 2025 г.)	Укрепление институционального присутствия Казахстана в управлении ШОС.

Логика внешней политики Казахстана в рамках ШОС и балансировочная стратегия многостороннего сотрудничества

Казахстан следует балансировочной стратегии многостороннего сотрудничества, стремясь максимизировать свои интересы в сложном геополитическом ландшафте. В отношениях с двумя ключевыми членами ШОС – Китаем и Россией - Казахстан искусно поддерживает равномерное дипломатическое расстояние. В 2024 г. двусторонние отношения Казахстана и Китая были подняты до уровня вечного всестороннего стратегического партнерства, что означает новый этап в их отношениях. На политическом уровне обе стороны часто проводят взаимные визиты высокого уровня и поддерживали тесное взаимодействие и координацию в международных делах, совместно обеспечивая мир и стабильность в регионе; в экономической сфере после инициативы «Один пояс, один путь» Казахстан предложил «Новую экономическую политику Светлого пути» [10] и интегрировал ее с инициативой «Один пояс, один путь».

В то же время традиционное военно-техническое сотрудничество Казахстана с Россией продолжает углубляться. Обе стороны регулярно проводят совместные военные учения, совместно обеспечивая военную безопасность и стабильность в регионе.

Построение идентичности «средней державы» и спил переполнения влияния

Казахстан последовательно выстраивает собственную идентичность как «средней державы», стремясь занять устойчивое место в международной системе, где баланс сил и интересов всё более усложняется. Под «средней державой» в классическом понимании подразумевается страна, не обладающая ресурсами и мощностью «великих держав», но имеющая возможность и амбицию влиять на региональные и даже глобальные процессы через дипломатические инициативы, посредничество, участие в международных организациях и продвижение «мягкой силы». Казахстан делает ставку именно на дипломатические ресурсы, институциональную вовлечённость и способность формировать позитивный имидж на международной арене.

Одним из ключевых элементов данной стратегии является демонстрация себя как «ответственного актора мировой политики». Казахстан позиционирует себя в качестве безъядерного государства Центральной Азии, добровольно отказавшегося от четвёртого по величине ядерного арсенала в мире в начале 1990-х годов. Этот шаг не только укрепил международную легитимность молодой республики, но и позволил выстроить имидж миролюбивой страны, выступающей за глобальное ядерное разоружение. Благодаря этому Казахстан стал площадкой для проведения крупных международных форумов по вопросам безопасности, таких как Конгресс лидеров мировых и традиционных религий, а также инициатив, связанных с нераспространением оружия массового уничтожения.

В рамках ШОС Казахстан активно реализует стратегию «spillover effect» («эффекта переполнения влияния»), заключающуюся в том, что даже ограниченные ресурсы при грамотном использовании позволяют достичь непропорционально высоких результатов. Участвуя в институциональном становлении и развитии данной организации, Казахстан расширяет не только международные функции ШОС, но и собственные внешнеполитические возможности. Так, например, поддержка страной процесса расширения организации стала важным элементом её разноплановой и разносторонней дипломатии. Присоединение Беларуси к ШОС впервые позволило организации выйти за пределы Азии и укрепить своё присутствие в Европе, что расширило поле внешнеполитической деятельности ШОС и усилило её международный авторитет.

Не менее значимым шагом стало вступление Ирана. Для Казахстана это событие имеет стратегическое значение, поскольку Иран обладает мощными энергетическими ресурсами и геополитическим потенциалом, влияющим на Ближний Восток. Усиление энергетического измерения в деятельности ШОС автоматически укрепляет позиции Казахстана как одного из ведущих производителей нефти, газа и урана в Центральной Азии. Кроме того, поддерживая расширение ШОС за счёт Ирана, Казахстан демонстрирует свою роль не просто

как «участника», но как «архитектора» региональной организации, способного содействовать её институциональному и географическому развитию.

Таким образом, за счёт вовлечённости в расширение ШОС Казахстан трансформирует организацию из региональной структуры в более широкую платформу с глобальным влиянием. Эта трансформация выгодна самому Казахстану, так как каждая новая страна-участник не только увеличивает географию ШОС, но и расширяет дипломатическое поле Астаны. Республика получает дополнительные возможности для посредничества, продвижения своих инициатив и укрепления имиджа «средней державы», выступающей мостом между различными регионами и центрами силы.

В результате Республика Казахстан не только укрепляет свою международную и региональную роль в рамках ШОС, но и активно встраивается в систему глобального управления. Активное планомерное участие Казахстана в международной организации, а также в продвижении идей ядерного разоружения и формировании одновременно своего внешнеполитического имиджа как ответственного и предсказуемого партнёра, позволяют республике занять уникальную нишу в международных отношениях. Казахстан показывает, что весьма важно современному государству играть значимую внешнеполитическую роль на мировой арене, если оно последовательно реализует стратегию балансировки, дипломатической активности и институциональной вовлечённости.

Международные вызовы и перспективы будущего

С развитием ШОС увеличение числа членов представляет новые вызовы для внутренней координации. Индия имеет различия в отношении инициативы «Один пояс, один путь» по сравнению с другими странами-членами и неоднократно не выражала поддержку этой инициативы в соответствующих объединённых заявлениях. Кроме того, существуют исторические вражды и актуальные территориальные споры между Индией и Пакистаном, территориальные споры между Китаем и Индией, а также вопросы эффективности после расширения ШОС [11]. Для Казахстана при дальнейшем развитии сотрудничества в рамках данной международной организации необходимо осторожно взвесить «скорость расширения» и «эффективность сотрудничества».

В условиях усиления международной геополитической конкуренции ШОС сталкивается с внешними вызовами. США никогда не прекращали вмешиваться в дела Центральной Азии и стремятся усилить свое влияние в регионе, пытаясь сбалансировать влияние Китая и России [12]. Механизм «C5 + 1» представляет собой платформу для диалога между пятью странами Центральной Азии («C5») и одной внешней партнерской страной («1»), которая включает регулярные встречи на уровне министров и глав государств [13]. США усиливают сотрудничество с пятью странами Центральной Азии через механизм «C5 + 1» с геостратегическими, энергетическими и гегемонистическими целями. ШОС должно усилить сотрудничество в таких новых областях, как цифровая экономика и зеленая энергетика, разработать общие стратегии и стандарты развития, чтобы повысить свою роль в глобальном экономическом управлении.

Выводы

Преображение от регионального участника до соучастника институционального строительства Казахстан внес ключевой вклад в развитие ШОС в области безопасности, экономики и гуманитарных связей. Его сбалансированный подход к сотрудничеству с различными державами позволяет сохранять гибкость и инициативность в формировании повестки, не смещая организацию в сторону одного геополитического центра. Это особенно важно на фоне усиления разногласий между ключевыми участниками ШОС по ряду внешнеполитических и экономических вопросов.

В сфере безопасности, Казахстан учитывает, как традиционные, так и нетрадиционные угрозы. Через обеспечение безопасности границ, участие в антитеррористических операциях и внедрение инновационных инициатив по борьбе с нетрадиционными угрозами, страна обеспечивает прочную поддержку региональной стабильности.

На экономическом уровне, используя свои геостратегические преимущества, Казахстан способствует развитию инфраструктуры для взаимосвязанности, а также продвигает сотрудничество в энергетике и цифровой экономике, становясь важным драйвером региональной экономической интеграции.

В гуманитарной сфере, Казахстан создает мосты диалога между культурами через механизированные гуманитарные проекты и сотрудничество в области образования и технологий, что способствует взаимопониманию и дружбе между народами.

Его опыт показывает, что средние державы могут использовать многосторонние механизмы для доминирования в повестке дня, соединения тем для обсуждения и интеграции интересов, чтобы расширить стратегическое пространство автономии в условиях конкуренции между великими державами. Средние державы могут уникальным образом участвовать в переформатировании глобального порядка и международной системы безопасности [14]. В последние годы, групповое возрождение «Глобального Юга» стало важной силой, способствующей реформе глобальной системы управления [15]. В будущем, сопряжение платформы ШОС с требованиями «Глобального Юга» повысит практическое влияние Казахстана в процессе многополяризации.

Список литературы

1. Xu T. Sustainable Development of the SCO in the Context of Global Changes // Russian Journal. – 2025. – No. 2. – P. 47–59.
2. Cooper A.F. Niche Diplomacy: A Conceptual Overview // Niche Diplomacy: Middle Powers after the Cold War. — London: Palgrave Macmillan, 1997. – P. 1–24.
3. Cooper A.F., Higgott R.A., Nossal K.R. Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order. – Vancouver: UBC Press, 1993. – 232 p.

4. Xiao B., Zhang X.H. A Milestone in SCO History: Significance of the Astana Summit and Further Organizational Expansion // World Knowledge. – 2024. – No. 14. – P. 34-35.
5. Amrebayev A., Ni W.Q. Contemporary International Situation and the Changing Role of the SCO: Kazakhstan Perspective // Russian Studies. – 2021. – No. 04. – P. 95-119.
6. Su C. Theoretical Construction of SCO Security Cooperation, Practical Actions, and China's Contributions // Russian Journal. – 2022. – No. 06. – P. 93-106.
7. Zeng X.H., Du J.M. An Analysis of China-Central Asia Cooperation in Practicing the Global Security Initiative // Jilin University Journal of Social Sciences. – 2025. – No. 03. – P. 129-140.
8. Wang C.G. SCO Countries Jointly Building the "Polar Silk Road": Opportunities, Challenges, and Pathways // Eurasian Economy. – 2025. – No. 02. – P. 28-43.
9. Lyu J.Q., Li L. et al. Talent Cultivation for High-Quality Belt and Road Development: Lessons from Luban Workshop Construction in Central Asia // Vocational Education Research. – 2024. – No. 11. – P. 5–11.
10. Chen Y.Z., Wu R.B. Shared Goals, Identity Formation, and Implementation Paths of the "New Kazakhstan" Concept // Regional Studies Journal. – 2025. – No. 1. – P. 77–97.
11. Wang C.S., Wang S.C. Dispute Resolution Mechanisms Within the SCO: An Analytical Framework // Xinjiang University Journal (Philosophy & Social Sciences). – 2022. – No. 3. – P. 48 –56.
12. Zeng X.H., Luo J. Development Model of the SCO: Core Content and Strategic Value // Social Sciences: Abstract Journal. – 2025. – No. 1. – P. 65.
13. Zeng X.H., Wang Z.H. "Offset Competition": New Trends in Great Power Interactions in Central Asia // Russia and the Modern World. – 2024. – No. 6. – P. 23 – 48.
14. Dai W.L. The Rise of Middle Powers and the Transformation of International Order // Contemporary World. – 2025. – No. 2. – P. 55–60.
15. Zhu Y.B., Li H. SCO's Role in Global South Development: Drivers, Foundations, and Pathways // China and the Modern World. – 2024. – No. 3. – P. 14–23

Information about the authors

***Nurbanu A. Abueva** – Doc. Sc. (Polit.), Professor, Visiting Professor, Zhejiang Yuexiu University of Foreign Languages, Shaoxing, China, Turan University, Almaty, Kazakhstan. Email: n.abueva@turand.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7550-9261>

Shida Chen – Master's Degree, Lecturer, Russian Language Department, Zhejiang Yuexiu University of Foreign Languages, Shaoxing, China. Email: 805182434@qq.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5549-1635>

Ovsyannikova R.V. – Master's Degree, Educational Program "Law", Almaty Humanitarian - Economic University, Almaty, Kazakhstan. Email: r.ovsyannikova@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8904-6046>

Авторлар туралы мәліметтер

***Әбуева Н.А.** – с.е.д., профессор, профессор, сапар-профессор, Чжэцзян Юесю шетел тілдері университеті, Шаосин, Қытай, Тұран Университеті, Алматы, Қазақстан. Email: n.abueva@turan-edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7550-9261>

Шида Чэнь – магистр, оқытушы, Чжэцзян Юесю шетел тілдері университеті, Шаосин, Қытай. Email: 805182434@qq.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5549-1635>

Овсяникова Р.В. – магистр, «Құқық» БББ, Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан. Email: r.ovsyannikova@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8904-6046>

Сведения об авторах

***Абуева Н.А.** – д.п.н., профессор, визит-профессор, Чжэцзянский университет иностранных языков Юесю, Шаосин, Китай, Туран Университет, Алматы, Казахстан. Email: n.abueva@turan-edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7550-9261>

Шида Чэнь – магистр, лектор, Чжэцзянский университет иностранных языков Юесю, Шаосин, Китай. Email: 805182434@qq.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5549-1635>

Овсяникова Р.В. – магистр, ОП «Правоведение», Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан. Email: r.ovsyannikova@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8904-6046>

ДЛЯ ЗАМЕТОК

Подписана в печать 30.01.2025

Формат 70×100^{1/8}

Объем 5,50 печатных листов / Бухгалтерский и издательский лист 6,02 печатных листов
/ Условно 6,5 печатных листа

Тираж 500 экземпляров.

Опубликовано Академией КАЙНАР

Цена договорная

